

худоби, міндобрива, поточні витрати в сільськогосподарському виробництві тощо. Як правило, питома вага виробничих витрат у структурі загальних витрат селянського господарства збільшувалася в напрямі від малопосівних до великопосівних груп, а питома вага фонду споживання і заощадження навпаки — в напрямку від багатопосівних до безпосівних. Так, у безпосівній групі майже всі видатки (98,5 % пересічно по Україні) йшли на споживчі товари. Про розмір виробничих видатків у цій групі нічого й згадувати — вона мізерна (в цілому по Україні тільки 1 %). У групі з посівом до 2 дес. виробничі витрати склали лише 2/3 від витрат на споживчі товари. Ці цифри свідчать, що подібні господарства мали яскраво виражений споживчий характер. Видатків на господарство в цих групах було не досить для задовільного функціонування процесу виробництва. Але і в інших посівних групах фонд споживання переважав виробничі витрати. Пояснити факт значного переважання фонду споживання над виробничими витратами можна лише тим, що виробництво в індивідуальному селянському господарстві України в 20-х роках було спрямоване на задоволення споживчих потреб власної родини. Разом з тим в абсолютних величинах виробничі витрати в посівних групах з посівами понад 9,9 дес. були в 4 рази більші на двір, ніж у групі з посівом до 2 дес., а в групі з посівом понад 15 дес. — у 6 разів. Значно вищою була і ефективність виробничих витрат у багатопосівних господарствах. Так, у 1925/26 господарському році пересічний селянин в Україні, який сів до 2 дес. на двір, витратив на одну десятину сільськогосподарських угідь 69,6 крб., а господар з посівом понад 15 дес. — 42,9 крб., тобто на 38,4 % менше⁸.

Іншою була і структура виробничих витрат у полярних групах селянства. Пересічно по Україні у групі з посівом понад 15 дес. на двір 41,9 % виробничих витрат припадало на корм і догляд за худобою; 30,6 % на інші поточні витрати у сільському господарстві; 12,3 % на придбання худоби; 6,4 % на купівлю і ремонт реманенту; 1,8 % складали витрати на ремісничо-кустарні і торговельні заклади⁹. Отже, у цій групі селян виробничі витрати мали яскраво виражений сільськогосподарський напрямок. Іншою була структура витрат у безпосівних селян. У

них 80 % виробничих витрат припадало на закупівлю господарських матеріалів для занять ремісничо-кустарними промислами, а 20 % на корм і догляд за худобою та птицею. Бюджетне дослідження 1925/26 р. не зафіксувало у них жодних витрат на інші виробничі потреби. Отже, безпосівні господарства фактично стояли поза сільськогосподарським виробництвом. У малопосієвних господарств, з посівом до 2,0 дес. на двір, 39 % виробничих витрат припадало на корм і догляд за худобою; 17,2 % на її придбання; 2,9 % на купівлю і ремонт реманенту; 23,5 % на інші поточні витрати у сільському господарстві; 7,1 % на витрати у ремісничо-торговельних закладах¹⁰. Отже, структура виробничих витрат малопосієвних господарств свідчить, що вони, з одного боку, прагнули зміцнити власне господарство, а з іншого — мали дуже незначний відсоток витрат на реманент (вдвічі менший, ніж у великопосієвних), що явно недостатньо для покриття амортизації. Видатки на ремісничо-торговельні заняття у цієї групи були в чотири рази вищі, ніж у великопосієвних селян. Ця стаття видатків свідчить, що малопосієвні селяни не могли прожити з власного сільського господарства і велику увагу звертала на позахліборобську працю. У середньопосієвних групах, що мали від 6,1 до 9,0 дес. на двір, 25,1 % виробничих витрат припадало на поточні витрати у сільському господарстві; 21,6 % на придбання худоби; 5,3 % на купівлю і ремонт реманенту; 41,4 % на корм і догляд за худобою; 1,9 % на поточні витрати в кустарно-ремісничих та торговельних заняттях¹¹. Отже, в типово середняцьких посієвних групах витрати на придбання худоби і реманенту переважали аналогічний відсоток витрат як у великопосієвних, так і в малопосієвних селян. Це свідчення великого прагнення середньопосієвних дворів піднести власне господарство, вибитися у справжні господарі. В той же час великопосієвні господарства утримувалися від великих закупок реманенту і худоби. З одного боку, це свідчить про насичення їх господарств основними засобами виробництва, з іншого — це показник несприятливої морально-політичної обстановки на селі навколо великих господарств (багато з них побоювалися набувати складний реманент, щоб бува місцева влада не віднесла їх до «куркулів» з усіма негативними наслідками).

Середньопосівні двори, як то доводять пересічні цифри по Україні, витрачали, з одного боку, 9,6 % коштів на найм робочої худоби та реманенту, з іншого — 6,8 % на оренду землі і 4,6 % на оплату праці наймитів¹². Ці дані свідчать про нестійке становище середняка, який намагався розширити власне господарство, але відчував недостачу засобів виробництва і змушений був їх орендувати у сільських багатіїв.

Страхові внески та інші витрати (кооперативні внески, виплати боргів тощо) складали в 1925/26 господарському році пересічно по Україні незначний відсоток (від 0,2 % у безпосівній групі до 0,4 % у групі з посівом понад 15 дес. на двір) гуртового прибутку (див. табл. 80). Податки складали від 0,3 % гуртового прибутку у безпосівних до 2,2 % у багатопосівних (див. табл. 80). Але це був рік, коли здійснювався лозунг партії «обличчям до села», і податки на селянські господарства були помірними. В наступні роки податковий гніт швидко посилювався, про що йшлося в першому розділі.

Перейдемо до розгляду структури видатків селян на споживання (табл. 81). Вони виявилися на диво одноманітними по всіх посівних групах і по всіх регіонах. Основні видатки у споживанні селян припадали на продукти харчування — понад 3/5 від усього фонду. Такі високі витрати на харчування свідчать про низький життєвий рівень селян в Україні в 20-х роках. Друга за значенням стаття видатків у фонді споживання селянина-одноосібника — це видатки на одяг і взуття. Пересічно по Україні на неї припадало 1/5 споживчого фонду. Третя стаття видатків фонду споживання — витрати на житло, паливо і освітлення: приблизно 1/10 споживчого фонду. Отже, елементарні потреби людини — їжа, взуття і житло — поглинали понад 9/10 фонду споживання селянина-одноосібника. Це незаперечне свідчення невисокого рівня життя селянина, незважаючи на його помітне піднесення в роки непу. Видатки на культурні та освітянські потреби складали мізерну частку — 0,7 % фонду споживання. В той же час на горілку і тютюн селяни витрачали коштів у 4,4. рази більше, ніж на культурні потреби. На мило, меблі, посуд, ліки селяни витрачали пересічно 2,5 % фонду споживання, що теж недостатньо для задоволення цих потреб. Загалом структура витрат фонду споживання свід-

чить, що за своїми запитами село в 20-х роках перебувало у традиційних рамках ментальності, успадкованої від попередніх епох.

Якщо якісних відмін у пропорціях витрат селян на харчі, одяг, алкоголь, культурні потреби по окремих посівних групах не спостерігалось, то відмінності в кількості спожитих на одну душу продуктів та товарів були значні. Краще харчувалися, одягалися і взувалися, більше витрачали коштів на культурно-освітні потреби селяни з найбільших посівних груп. Так, пересічно на одну душу в 1925/26 р. у групі з посівом понад 15 дес. на двір було витрачено на харчі 87,58 крб., а в групі з посівом до 2 дес. на двір лише 49,16 крб., тобто на 38,42 крб. менше. Різниця, як бачимо, складала майже половину вартості харчів, а це вже дуже помітна сума. На одну душу в найбільшій посівній групі в 1925/26 р. було витрачено 31,41 крб. на одяг і взуття, а в групі, що висівала до 2 дес., — тільки 12,96 крб., тобто різниця складала 18,45 крб., або 58,7 %. Виходить, що багатопосівні селяни витрачали на одяг і взуття коштів вдвоє більше, ніж малопосівні, а на культурно-освітні потреби в 2,5 рази більше. Безпосівні селяни, ці фактичні сільськогосподарські робітники з наділом, які практично порвали з власним сільським господарством і заробляли на життя продажею своєї робочої сили, більше витрачали коштів на харчі, одяг, взуття і культурно-освітні та інші потреби, ніж селяни, що мали до 2 дес. посіву на двір. Так, на харчі в 1925/26 р. безпосівні селяни пересічно на одну душу витратили 53,1 крб., на одяг і взуття — 21,6 крб., а селяни, що сіяли до 2 дес. на двір — відповідно 49,16 крб. на харчі і 12,96 крб. на одяг і взуття. Отже, виходить, що малопосівні селяни, з усіх сил чіпляючись за власне господарство, прагнучи поставити його на ноги, до мінімуму зменшували потреби своєї родини і фактично вели напівжебрацьке існування.

Господарський 1925/26 рік був найбільш благополучним для селянського господарства України за весь період непу. В тому році пересічно на одну душу селяни спожили 194,6 кг борошна, 1,5 кг купованого печеного хліба, 15,2 кг круп, 136,4 кг картоплі, 3,4 кг олії, 1 кг вершкового масла, 6,1 кг сала, 14,3 кг м'яса, 4,4 кг риби (табл. 82). По окремих регіонах були свої особливості. Так, борошна та олії більше спожи-

валосся селянами-степовиками. Це пояснюється тим, що у Степу пересічно найбільше на господарство припадало посівів зернових і соняшнику. Круп найбільше споживалося на одну душу на Поліссі, що пояснюється більшою поширеністю там посівів гречки та проса — головних круп'яних культур в Україні. Картоплі найбільше споживали селяни на Правобережжі і на Поліссі, де найбільші масиви земель зайняті під цією культурою. Що стосується продуктів тваринництва, то бюджетне дослідження 1925/26 р. показало, що по споживанню вершкового масла на першому місці стояв Степ, по споживанню м'яса і сала — Полісся. І це явище пояснюється обставинами розвитку селянського тваринництва: на Поліссі було найбільше природніх випасів і сіножатей, а тому найбільше, в перерахунку на одиницю сільгоспугідь, утримувалось худоби, що і привело до кращого забезпечення селян м'ясом і салом. В той же час дрібна і малопродуктивна поліська корова давала менше молока, ніж поліпшена порода корови в Степу, що і проявилось у більшому виробництві і споживанні вершкового масла у степовому селі. Згідно з даними табл. 82 в доколгоспному селі селяни здебільше споживали хліб домашньої випічки. Це видно з того, що борошна було спожито за рік пересічно на одну душу 194,6 кг, а печеного (купованого) хліба — лише 1,5 кг. У безпосівної групи кількість купленого хліба (119,6 кг) переважала кількість спожитого борошна (111,4 кг).

Чи достатньою була норма споживання основних продуктів харчування селянами в 20-х роках? Щоб відповісти на це запитання, розглянемо денну норму споживання продуктів харчування (див. табл. 83). Наведені дані свідчать, що в листопаді 1925 р. пересічно на один день на одну душу у селянському господарстві України припадало по 630 г печеного хліба (включаючи в цю цифру і хліб домашньої випічки), 90 г інших виробів з борошна, 70 г круп, 600 г городини (з якої 400 г картоплі), 80 г м'яса, 210 г молока, 13 г сала, 3 г вершкового масла, 13 г риби. По окремих регіонах і посівних групах були свої особливості. Калорійність добової норми харчування українського селянина з розрахунку на дорослого їдця за обстеженням харчування в 1925/26 господарському році становила: у листопаді 1925 р. — 3894 ка-

лорії, у лютому 1926 р. — 4056 калорій, у липні 1926 р. — 4127 калорій. За проведеними дослідями для орача потрібно було на день 5000, для женця 4000, для косаря — 4400 калорій¹³. Отже, під час жнив український селянин в цілому отримував необхідну норму для роботи женця. У листопаді і лютому, коли об'єм роботи по господарству зменшувався, кількість калорій дещо знижувалась, але в цілому потрібно зазначити, що рівень харчування селян цілком відповідав необхідним нормам. А ось по посівних групах спостерігалася дещо інша картина. Безпосівні і частково малопосівні у липні споживали менше необхідної для женців калорій, а великопосівні мали харчування, що за калорійністю дещо переважало необхідну норму. Середньопосівні мали калорійність харчування, що відповідала необхідним нормам. Що стосується окремих регіонів, то в найкращому становищі знаходилися селяни у Степу, у гіршому — селяни на Поліссі та Правобережжі, але великих відмін у рівні калорійності харчування селян різних регіонів не спостерігалось (табл. 84). Денний раціон дорослої людини в стані спокою потребує від 100 до 134 г білків. Селяни України за обстеженням 1925/26 р. пересічно споживали у листопаді 1925 р. 87,2 г білків, у лютому 1926 р. — 89 г, у липні 1926 р. — 94,5 г¹⁴. Тобто необхідно зробити висновок, що селянська їжа була бідна на білки. Рівень споживання м'яса, сала, масла селянами був менший норми, що змушувало їх вживати більше хліба, картоплі тощо. Очевидець так описує їжу звичайної селянської родини на Поділлі в 20-х роках: «Їдять пересічно 4 рази на день. Хліб — житній. Пшеничний буває по святах, інколи печуть пироги. Взимку щодня борщ з м'ясом, оскільки заколота власна свиня. Окрім хліба головним продуктом харчування є картопля, споживають капусту, олію, частково сало. Купують для приправ страви біле борошно і зрідка рибу та цукор»¹⁵. Селяни не зловживали в своїй більшості спиртними напоями. У 1925/26 р. на одну душу було випито пересічно 1,5 л алкогольних напоїв (0,25 л вина і 1,25 л горілки)¹⁶. Більше спиртного вживали безпосівні селяни (2 л пересічно на рік на одну душу), що, напевно, було зв'язано з їхніми відлучками з дому на роботи поза власним господарством, часто в місті.

Що стосується одягу, то в середині 20-х років на одну душу в селянському господарстві України припадало по 5,39 аршин домотканого полотна і 7,43 аршин тканин фабричної роботи¹⁷. Із збільшенням посіву на господарство кількість домотканих тканин в перерахунку на одну особу зменшувалася, а фабричних збільшувалася. Безпосівні селяни теж вживали здебільше фабричні тканини. Видно, що це явище у них пов'язане з роботою в місті, радгоспах, на цукроварнях, тобто у тривалій відлучці від домівки і домашніх промислів. Взагалі, витрати пересічної селянської родини в 20-х роках на одяг і взуття були недостатні. Очевидець у середині 20-х років писав: «Рідко яка селянська родина має по кожуху, шапці і парі чобіт на кожного члена родини. Звичайно, збираючись взимку на сільський сход або базар, селянин «екіпірується» збірно — забирає одяг та взуття двох або й трьох членів сім'ї»¹⁸. Влітку, як правило, всі селяни ходили босі, особливо жінки і дітвора.

Таким чином, аналіз бюджету селянського господарства 20-х років свідчить про значну майнову диференціацію між селянами України. Безпосівні селяни фактично порвали з власним сільським господарством, перетворилися на робітників з наділом, і їх бюджет орієнтувався на задоволення споживчих потреб родини. Малопосівні селяни, всіляко обмежуючи потреби сім'ї, намагалися зберегти власне господарство. Становище середньопосівних господарств було нестабільне: з одного боку, вони нарощували основний капітал, розширювали виробництво, а з іншого — їм бракувало основних засобів виробництва, на них тиснули споживчі потреби родини. Великопосівні господарства в цьому відношенні знаходилися в значно кращому стані: вони і споживали більше продуктів на душу населення, і знаходили кошти для розширення виробництва. В цілому ж селянський бюджет був націлений передусім на задоволення споживчих потреб родини.

ВИСНОВКИ

Наприкінці громадянської війни народне господарство країни знаходилося в стані розрухи, тяжку кризу переживало і сільське господарство. Катастрофічний стан економіки був породжений кількома причинами, що доповнювали одна одну: Перша світова і громадянська війни, розпад економічних зв'язків між містом і селом, між окремими регіонами країни, політика воєнного комунізму з продрозкладкою, заборонаю вільної торгівлі і фактичним відчуженням селянина від результатів його праці. Вихід був знайдений на шляху нової економічної політики. В аграрному секторі не відкрив перспективи для вільного розвитку всіх форм господарювання на селі, створив для селянина матеріальні стимули в розширенні сільськогосподарського виробництва. Держава допомогала селянському господарству шляхом землевпорядження, переселення з малоземельних районів, розселення великих громад, постачання сортовим насінням і реманентом, очистки зерна, агрономічної і ветеринарної допомоги, промислової переробки сільськогосподарської сировини тощо. У перші роки непу завершилися революційні аграрні перетворення в республіці. Селяни отримали майже всі конфісковані земельні угіддя. Окрім того, на протязі 20-х років держава передала селянам значну площу лісів, земельних ділянок, що перебували у користуванні різноманітних установ та організацій. В цілому за 1917—1929 рр. селяни України збільшили своє землекористування на 67,3 %. Дроблення селянського землекористування у порівнянні з дореволюційним періодом не спостерігалось. Окрім того, відбувся перерозподіл земельного фонду і всередині самого селянства: дрібнокапіталістичні (багаті) господарства України втратили приблизно половину угідь, якими вони володіли до Жовтневої революції. Переважна більшість земель у 20-х роках перебувала у користуванні дрібнотоварних (середняцьких) господарств. Аналіз балансу трудових затрат теж свідчить, що в індивідуальному селянському господарстві різко переважала власна праця селянина та його родини, питома вага наймитської роботи була незначною. Середняк був центральною фігурою у доколгоспному селі в Україні. До середини 20-х років селяни витягли сільське господарство з кризи, а в наступні роки валова продукція рільництва і тваринництва перевершила дореволюційний рівень. Зріс і матеріальний достаток селянства. Все це свідчить про життєздатність індивідуального селянського господарства, його спроможність до швидкого відновлення. Але для подальшого поступу потрібна була його докорінна реорганізація. Наведений у роботі матеріал доводить, що індивідуальне селянське господарство України в 20-х роках було традиційним, сімейним, дрібнотоварним, знаходилося на доіндустріальній стадії розвитку. Воно було замкнуте на себе (автар-

кія), існувало передусім для задоволення власних натурально-споживчих потреб родини. Товарність його основної — зернової — галузі була більш ніж вдвічі меншою, ніж у дореволюційний період. Залишалась невисокою товарність і інших галузей селянського господарства. Продуктивність селянської праці, не зважаючи на дуже високий відсоток самодіяльного населення і великі трудові зусилля, залишалась невисокою, що зумовлювалося дрібними розмірами господарств і пануванням ручної праці. Переважання дрібноселянського землекористування в 20-х роках поставило перед республікою ряд проблем у плані інтенсифікації, раціоналізації і реконструкції сільського господарства. Можливості для розширення селянського землекористування в Україні наприкінці 20-х років вичерпались. Оренда землі, зокрема позаселянська, не зняла цього напруження, оскільки орендний фонд був незначним. У доколгоспному селі панівною була дільничо-черезсмужна форма землекористування. Приблизно четверту частину селянських земель охоплювала общинна форма. Після 1917 р. з'явилася колективна форма, але вона займала в 20-х роках дуже скромне місце. Певне поширення набули відруби та хутори. Та їх широкому розповсюдженню заважало малоземелля, а тоталітарна система чинила перепони розповсюдженню цих форм з ідеологічних мотивів, оскільки хутори та відруби були перепоною до колективізації сільського господарства. В ситуації, що склалася в Україні в 20-х роках, реальним виходом для переважної більшості селянських господарств з безвиході старих форм землекористування міг бути перехід земельних громад на багатопільні громадські сівозміни. Земельна громада в 20-х роках поступово перетворювалася на організацію кооперативного типу, але великі позитивні можливості, які приховував у собі інститут земельної громади, не були використані. Дрібні розміри землекористування ставили жорсткі рамки ефективному використанню робочої худоби у більшості господарств хліборобів. Майже половина селян-власників робочої худоби в Україні була приречена використовувати її неефективно. До двох третин робочого часу коня або вола не використовувалося. В той же час, споживаючи до третини наявних кормів, робоча худоба гальмувала розвиток продуктивного скотарства. І тенденція вимальовувалася така, що із збільшенням кількості господарств кормове питання невблаганно загострювалося і вело до кризи тваринництва. Єдиним виходом з цієї ситуації могла бути лише механізація сільського господарства. В той же час, не зважаючи на значне недовикористання робочої худоби, селяни відчували велику потребу в тяглі. Питома частка господарств України без робочої худоби на протязі 20-х років залишалась дуже високою. При відсутності тягла такі господарства неминуче потрапляли в кабалу до багатохудобних, глитайських господарств. Наявність значної кількості безтяглих дворів серйозно гальмувала розвиток сільського господарства. Єдиним виходом для цих господарств могла бути виробнича кооперація. Розподіл знарядь праці в селянському господарстві не відповідав потребам сільськогосподарського виробництва: з одного боку,

високий процент безреманентних господарств, з іншого — частина дворів переобтяжена реманентом. Дрібне господарство ставило жорсткі рамки застосуванню складних машин у сільському господарстві. Більш-менш складний реманент не окуповувався в переважній більшості селянських господарств. Дрібно-товарне виробництво базувалося на ручній праці селян. Матеріально-технічна база селянського господарства в 20-х роках була відсталою і потребувала докорінної реконструкції. Зберігалася відсталість і в системах землеробства, перехід до прогресивних систем відбувався повільно. Наявних капіталовкладень у сільське господарство було недостатньо, а з 1927/28 р. і ці кошти почали скорочувати. Дрібне і розпорошене землекористування, відстала матеріально-технічна база, низька агрокультура мали наслідком низьку врожайність, недостатні валові збори зерна та іншої продукції. За основними показниками і в рілльництві і в тваринництві селянське господарство України в 20-х роках далеко відставало від західних країн. Об'єктивно в цей період намітилось два шляхи розвитку економіки: один шлях — це адміністративно-командний, інший — ринковий. Боротьба прихильників і противників непу не вщухала протягом 20-х років, відхід від непу не стався раптово, його удушення відбувалося поступово. Боротьба у верхніх ешелонах влади змушувала Сталіна та його прибічників маневрувати, приховувати свою прихильність до тоталітарної системи. Саме з тактичних міркувань, викликаних боротьбою з «ноювою опозицією», Сталін і його одноподумці підтримали новий курс у 1925 р. — курс на поглиблення непу. Коли ж вони наприкінці 1927 р. завоювали більшість у керівництві, то негайно перейшли до командно-адміністративних методів керівництва економікою, відверто відмовилися від непу, логічним наслідком чого і була насильницька колективізація селянського господарства і злам непу. Підвищити ефективність виробництва, задовольнити потреби країни в продуктах харчування і в сільськогосподарській сировині, підняти матеріальний і культурний рівень життя селянства можна було лише на шляху не знищення, а перебудови традиційного сімейного господарства. Пагініці нового земельного устрою на селі з'явилися у доколгоспний період. Це громадські сівозміни, машинно-тракторні товариства, скотомолочарські, бурякові та інші кооперативні спілки тощо. Позитивну роль у розвитку кооперації на селі відіграли і земельні громади. Різними видами сільськогосподарської кооперації було охоплено до половини селянських господарств республіки. Поки кооперативні об'єднання в роки непу будувалися на матеріальній зацікавленості селян, на добровільних засадах, вони були ефективним засобом підвищення сільськогосподарського виробництва. В розвинутих країнах Заходу, де збереглося селянське господарство, воно інтегрувалося у високорозвинуту економіку цих країн тільки завдяки кооперації. Коопероване селянське, фермерське господарство цих країн досягло надзвичайно високої ефективності, забезпечуючи потреби населення у різноманітних продуктах харчування, а промисловості — у сільськогосподарській сировині. Так, за станом на початок 90-х років кооперативне селянсь-

ке господарство Франції постачало на ринок 70 % зерна, 60 % м'яса, 50 % молока тощо. Приблизно таке ж становище і в Німеччині. У країнах Скандинавії питома вага кооперованих селянських господарств у виробництві і збуті сільськогосподарської продукції сягає 90 %¹. У нашій країні в 20-х роках економічні методи управління в народному господарстві в цілому і в кооперації зокрема проіснували недовго. В умовах нееквівалентного обміну між державним сектором і кооперативами, посилення адміністративно-командного тиску, звуження демократичних основ життя суспільства, прибічники командно-адміністративних методів стали перекручувати саму суть кооперації, звужувати її функції. Кооперація, заснована на самоокупності і самоуправлінні, не могла існувати поза госпрозрахунком і широкою демократією. Одержавлення і бюрократизація перетворювали її на придаток до державного сектора економіки. Й. В. Сталін висунув помилкову тезу, згідно з якою прості форми кооперації вичерпали себе і їм на зміну прийшла вища форма — колгосп. Але понад шістьдесят п'ять років безроздільного панування у сільському господарстві колгоспно-радгоспного ладу не принесли бажаних наслідків. Нині, як і на початку 20-х років, сільське господарство переживає тяжку кризу. Рівень експлуатації, питома вага вилученого з сільського господарства продукту на початку 90-х років були у 2—2,5 рази вищими, ніж на Заході. Ось у цьому і суть проблеми. Не можна зробити селянина господарем, зберігаючи такий рівень експлуатації села містом. Селяни це прекрасно розуміють. Експлуатація села з боку міста продовжується і навіть посилюється. Цей тягар з села потрібно скинути. Безплатна праця ніколи не буде продуктивною. Селянин, відчужений від засобів виробництва і результатів своєї праці, не здатний нагодувати країну. Досвід передових країн світу показує, що вихід з кризи можливий при переході на ринковий шлях розвитку, при роздержавлюванні економіки, при відродженні і вільному розвитку різних форм господарювання. Але сподівання частини громадськості республіки на фермерські господарства навряд чи виправдають себе. Передусім тому, що землі не вистачить усім бажаним селянам для створення рентабельних ферм, особливо у густозаселених районах України. А наділити одних землею, а інших залишити без землі — не справедливо з соціальної точки зору і може призвести до революційного вибуху в країні, як то вже сталося в недалекому минулому. Отже, один із можливих і реальних виходів із сучасного кризового становища в аграрному секторі економіки — це реорганізації нині існуючих колгоспів, або, як тепер їх називають, «колективних сільськогосподарських підприємств», і радгоспів у кооперативній вертикального типу, якими і були земельні громади 20-х років. При цьому зберігаються переваги великої організаційної структури із машинно-тракторним парком, ремонтними майстернями, переробними підприємствами і т. п. і відтворюються самостійні селянські господарства, які кровно зацікавлені в підвищенні продуктивності. Громадські і особисті потреби в даному випадку співпадають, відкриваються всі можливості для виходу із кризи і розквіту аграрного сектора економіки, а отже, і всієї нашої молодой держави.

Д О Д А Т О К

Таблиця 1

Динаміка мережі сільськогосподарської кооперації в УРСР
в 20-х роках (за станом на 1 жовтня)*

Ланка кооперації	Р і к					
	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Центри спілок фахової кооперації	1	4	6	7	7	7
Окружні та районні спілки	68	61	61	70	81	114
Низові кооперативи	8104	10037	12252	15598	17344	26056
З них:						
універсальні	3784	4697	4761	4545	2651	2614
спеціальні (фахові)	251	401	2191	5989	8161	11366

Примітка. Матеріали, якими автор скористався при складанні таблиць, наведено під кожною у виносці з позначкою *.

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Харків, 1929. С. 213.

Таблиця 2

Охоплення сільськогосподарською кооперацією УРСР
планового постачання села товарами виробничого призначення
(дані в %)*

Товари	Господарський рік	
	1926/27	1927/28
Сільськогосподарські машини та знаряддя	82,0	94,7
Міндобрива	100,0	100,0
Силікати та вогнетривкі матеріали	65,0	75,0
Метал	31,0	54,0
Лісоматеріали	59,0	75,0
Сортове насіння	100,0	100,0

* Матеріали до характеристики стану сільського господарства України. К., 1930. С. 53.

Таблиця 3

**Охоплення сільськогосподарською кооперацією УРСР
збуту селянської продукції (дані в %)**

Продукція	Господарський рік			
	1926/27		1927/28	
	Товарні лишки	Планова заготівля	Товарні лишки	Планова заготівля
Хлібопродукти	23,0	20,6	33,3	35,9
Картопля	1,2	8,6	17,1	55,0
Молочні про- дукти	4,0	65,1	10,4	60,8
М'ясопродукти	6,0	24,2	19,0	32,7
Яйця	36,2	65,8	41,8	72,5
Городина	4,8	97,4	17,5	58,0
Птиця	—	94,0	9,0	83,5
Фрукти	19,5	—	16,6	66,0
Прядиво	16,5	20,0	38,3	66,7
Махорка	90,3	98,5	90,0	100,0
М'ята	67,1	84,1	73,1	83,2
Хміль	99,0	100,0	100,0	100,0
Цукровий бу- ряк	98,0	100,0	100,0	100,0
Скотарська си- ровина	—	—	7,4	12,7
Пересічно	—	—	32,2	45,9

* Матеріали до характеристики стану сільського господарства України. К., 1930. С. 52.

Таблиця 4

**Капіталовкладення в сільське господарство УРСР
(в цінах 1926 р., млн крб.)***

Показники	Господарський рік				
	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29
Загальна сума капіталовкладень	179,1	216,7	339,2	279,9	210,1
З них в індивідуальне господарство	161,2	198,0	332,9	249,2	131,6
В тому числі:					
вкладення самого селянства	123,5	148,2	219,0	122,8	56,0
державні капіталовкладення	55,6	68,5	120,2	157,1	154,1
з них в індивідуальне господарство	37,7	49,8	103,9	126,4	75,6

* Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера. Харків, 1928. С. 12—13; ЗУ УРСР. 1929. Ст. 11.

Таблиця 5

Динаміка чисельності і питома вага селянства УРСР

Рік	Селянське населення *		Все населення УРСР **	
	тис. чол.	% від загальної чисельності населення	тис. чол.	%
1917	20209,6	73,49	27500,0	100
1920	19993,3	78,03	25621,5	100
1922	20031,9	76,37	26230,0	100
1926	22004,4	75,82	29019,7	100
На 01.06.				
1929	23444,7	75,75	30950,0	100

* Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике. М., 1930. Т. 28. С. 55—59; Статистика України. Серія І. Демографія. Харків, 1927. № 106; 1927. № 117; 1929. № 154; 1929. № 169; 1930. № 193; Збірник статистико-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 3—10. (До селян ми віднесли осіб, у яких головним заняттям була праця в одноосібному або колективному сільському господарстві і членів їх родин.)

** Народне господарство Української РСР у 1972 році // Стат. щорічник. К., 1974. С. 7 (тут наводяться дані за 1917 р.);

Україна // Стат. справочник. Харків, 1925. С. III (тут наводяться дані за 1920 р.); Народне господарство Української РСР // Стат. щорічник. К., 1982. С. 5 (тут наводяться дані за 1922 р.); Всесоюзная перепись населения 1926 года. Краткие сводки. М., 1929. Вып. X. С. 2—4 (тут подані дані за 1926 р.); Сучасна статистика населення України. Харків, 1929. С. 2 (тут наводяться дані за 1929 р.). Осільки дані за 1929 р. є за станом на 1 січня, то дані на середину року підраховані на основі коефіцієнтів природного руху населення за 1926—1929 роки.

Таблиця 6

Природний рух сільського населення УРСР (дані в проміле)*

Показники	Р і к						
	1913	1917	1918	1920	1921	1922	1923
Шлюбність	8,7	6,2	15,3	11,8	11,7	10,9	10,7
Розлучення	Даних нема						
Народжуваність	43,0	22,9	37,3	27,2	35,2	30,6	34,0
Смертність	24,5	27,5	28,9	40,3	28,8	35,2	16,4
Природний приріст (+) або зменшення (—)	+18,5	—4,6	+8,4	—13,1	+6,4	—4,5	+17,6

Продовження таблиці

Показники	Р і к				
	1924	1925	1926	1927	1928
Шлюбність	11,0	10,0	11,9	10,9	10,0
Розлучення	1,28	1,49	1,68	1,58	1,52
Народжуваність	44,1	44,6	44,4	42,8	40,7
Смертність	18,7	20,2	19,0	18,8	17,3
Природний приріст (+) або зменшення (—)	+25,4	+24,4	+25,4	+24,0	+23,4

* Календар-довідник на 1926 рік районного статистика і кореспондента ЦСУ УССР. Харків, 1926. С. 79 (у цьому джерелі міститься інформація за 1913—1923 рр.); Статистика України. Серія I. Демографія. Харків, 1930. 193. С. 3 (в цьому джерелі містяться дані за 1924—1928 рр.).

Таблиця 7

Статєво-вікова структура селянського населення УРСР
в 1926 р. (тис. чол.)*

Вікові групи	Чоловіки	Жінки
100 і старше	1,0	1,2
95—99	2,7	2,7
90—94	5,7	6,3
85—89	15,5	14,4
80—84	30,3	34,2
75—79	60,1	62,2
70—74	110,1	124,3
65—69	184,8	200,5
60—64	263,6	304,5
55—59	258,4	334,8
50—54	324,4	378,9
45—49	379,2	440,7
40—44	461,4	511,0
35—39	566,9	668,9
30—34	621,1	699,3
25—29	795,4	968,5
20—24	934,8	1036,1
15—19	1305,3	1429,6
10—14	1410,8	1376,2
5—9	1104,4	1126,6
0—4	1726,3	1694,9
Разом	10562,2	11415,8

* Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике. М., 1930. Т. 28. С. 55—59.

Таблиця 8

Розміри селянської родини в УРСР за посівними групами
(число членів сім'ї на одне господарство)*

Посівні групи	Р і к					
	1917	1923	1924	1926	1927	1929
Безпосівні та з посівом до 1 дес.	4,56	3,53	3,40	3,34	3,42	3,72
З посівом:						
1,01—2,0 дес.	5,08	4,06	3,86	3,73	3,84	3,81
2,01—3,0 дес.	5,59	4,58	4,47	4,36	4,42	4,42
3,01—4,0 дес.	5,95	5,01	5,01	4,94	4,98	4,98
4,01—6,0 дес.	6,40	5,58	5,51	5,49	5,49	5,49
6,01—9,0 дес.	7,03	6,35	6,21	6,16	6,14	6,20
9,1—12,0 дес.	7,56	—	—	6,64	6,77	6,96
12,1—15,0 дес.	7,87	—	—	—	7,31	7,53
15,1—24,0 дес.	8,43	—	—	—	7,85	8,20
Понад 24,1 дес.	9,17	—	—	—	8,17	8,52
Пересічно	5,74	5,04	4,91	4,82	4,88	4,92

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38; 1927. № 94; 1928. № 130; 1930. № 191; 1931. № 198.

Таблиця 9

Характеристика селянських родин УРСР по групах за
вартістю засобів виробництва в 1927 році*

Групи селянських господарств за вартістю засобів виробництва	Питома вага господарств, %	Пересічно на одну родину членів	Пересічно на одну родину працездатних			Питома вага в селянському населенні, %
			Чоловіків	Жінок	Усіх	
Без засобів виробництва	2,9	2,7	0,6	0,8	1,4	17,72
До 100 крб.	10,3	3,6	0,8	1,1	1,9	
101—200 крб.	10,5	4,1	0,9	1,1	2,0	
201—400 крб.	21,7	4,6	1,0	1,2	2,2	76,8
401—800 крб.	32,2	5,3	1,2	1,3	2,5	
801—1600 крб.	18,4	6,1	1,4	1,5	2,9	
1601 крб. і більше	4,0	6,9	1,6	1,7	3,3	5,48
Разом	100,0					100,0

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184. С. 2, 74.

Таблиця 10

Трудові ресурси селянського господарства УРСР у 1926 р.
(тис. робітників)*

Показник	Регіон				
	Полісся	Правобережжя	Лівобережжя	Степ	Україна
Чоловіки	582,4	1710,3	1334,3	1667,9	5299,1
Жінки	579,9	1702,7	1328,4	1660,5	5274,5
Підлітки	123,4	362,4	282,8	353,5	1114,9
Разом	1285,7	3775,4	2945,5	3681,9	11688,5

* Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике. М., 1930. Т. 28. С. 3—11, 55—58; Сучасна статистика України. Харків, 1929. С. 8—9.

Таблиця 11

Забезпеченість селянських господарств робочою силою
по посівних групах у 1928 році*

Посівні групи, дес.	На один двір припадало пересічно робітників по регіону				
	Полісся	Правобережжя	Лівобережжя	Степ	Україна
Безпосівні та з посівом до 0,09	1,62	1,58	1,88	1,88	1,80
З посівом:					
0,01—1,0	2,04	1,64	2,04	1,88	1,91
1,01—2,0	2,22	2,09	2,13	1,88	2,09
2,01—3,0	2,39	2,34	2,32	2,01	2,30
3,01—4,0	3,15	2,64	2,54	2,16	2,49
4,01—6,0	2,82	2,97	2,82	2,36	2,68
6,01—8,0	3,16	3,31	3,23	2,62	2,88
8,01—10,0	3,43	3,56	3,49	2,86	3,01
10,01—16,0	3,95	3,75	3,84	2,73	3,23
Понад 16,0	4,50	3,67	4,61	3,78	3,81
Пересічно	2,47	2,36	2,57	2,50	2,47

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 28.

Таблиця 12

Угрупування селянських господарств за числом робітників
(за даними динамічного обстеження 1927 р.)*

Показник	Відсоток господарств						Усього
	Без робітника		З робітниками				
	Без робітниць	З робітницею	1	2	3	4 і більше	
По регіонах:							
Полісся	2,6	8,6	67,6	16,5	4,0	0,7	100
Правобережжя	4,4	11,3	69,3	12,4	2,3	0,3	100
Лівобережжя	2,5	8,0	66,1	17,8	4,7	0,9	100
Степ	3,1	10,4	67,1	15,0	3,8	0,6	100
Україна	3,3	9,8	67,6	15,1	3,6	0,6	100

По групах господарств за вартістю засобів виробництва, крб.:

без засобів виробництва	15,1	29,0	52,0	3,3	0,5	0,1	100
до 100	7,6	22,8	63,0	5,8	0,7	0,1	100
101—200	5,3	16,3	69,7	7,6	1,0	0,1	100
201—400	3,2	10,2	73,7	10,8	1,9	0,2	100
401—800	1,9	5,9	70,5	17,4	3,7	0,6	100
801—1600	1,0	3,6	62,2	24,5	7,3	1,4	100
понад 1600	0,7	2,5	53,2	28,7	11,6	3,3	100

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 29.

Таблиця 13

Баланс робочого часу членів своєї родини і наймитів
у селянському господарстві України (дані в %)*

Господарський рік	Робочий час									
	Полісся		Правобережжя		Лівобережжя		Степ		Україна	
	Свій	Наймита	Свій	Наймита	Свій	Наймита	Свій	Наймита	Свій	Наймита
1923/24	97,4	2,6	98,2	1,8	95,6	4,4	97,6	2,4	97,2	2,8
1924/25	97,1	2,9	96,4	3,6	96,6	3,4	97,4	2,6	97,0	3,0
1925/26	96,8	3,2	93,8	6,2	94,2	5,8	94,9	5,1	94,8	5,2

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 74. С. 150, 152; 1927. № 115. С. 174; 1930. № 174. С. 98.

Таблиця 14

Питома вага найманої праці в загальному балансі робочого часу
селянського господарства України (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Господарський рік		
	1923/24	1924/25	1925/26
До 2,0	1,60	2,24	3,68
2,01—4,0	2,06	3,65	6,42
4,01—6,0	2,08	2,28	4,16
6,01—9,0	3,64	3,64	5,32
9,01—15,0	4,15	3,40	5,16
Понад 15	3,54	2,20	5,90

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. 74. С. 150, 152; 1927. № 115. С. 174; 1930. № 174. С. 98.

Таблиця 15

Наймання робітників у селянському господарстві за даними динамічного обслідування 1927 р. (у % від загальної кількості господарств)*

Показники	Наймання строкових робітників		Наймання подених та задільних робітників
	Взагалі	Для праці в сільському господарстві	
По регіонах:			
Полісся	4,6	4,4	17,5
Правобережжя	2,1	1,9	15,0
Лівобережжя	7,0	6,8	21,1
Степ	4,1	3,7	9,3

По групах за вартістю засобів виробництва (по Україні):

без засобів виробництва	0,5	0,2	6,4
із засобами виробництва на суму:			
до 100 крб.	0,4	0,3	8,8
101—200 крб.	1,1	0,9	11,0
201—400 крб.	2,0	1,9	12,2
401—800 крб.	4,3	4,1	15,7
801—1600 крб.	8,5	8,2	21,5
Понад 1600 крб.	19,0	17,4	30,4
Пересічно	4,3	4,0	15,1

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 30.

Таблиця 16

Баланс робочого часу в селянському господарстві УРСР
у 1925/26 р. з розрахунку на пересічну тривалість
робочого дня 8 год*

Посівні групи, дес.	Наявний запас ро- бочого ча- су, в лю- дино- годинах	Використа- но робочо- го часу, в людино- годинах	Залишок часу,	
			в людино- годинах	в %
До 2,0	6312	4957	1355	21,5
2,01—4,0	7848	6640	1208	15,4
4,01—6,0	9432	8046	1386	14,7
6,01—9,0	10672	9023	1649	15,5
9,01—15,0	12248	10446	1802	14,7
Понад 15,0	13680	12556	1124	8,2
Пересічно	9312	7900	1412	15,2

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська ста-
тистика. Харків, 1930. № 174. С. 98—99.

Таблиця 17

Баланс робочого часу в селянському господарстві України
в 1925/26 р. по галузях (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Землеробство	Скотарство	Домашнє гос- подарство	Інші заняття у власному господарстві	Робота поза власним гос- подарством	Інші витра- ти часу	Разом
До 2,0	16,6	20,3	25,6	2,6	21,3	13,6	100
2,01—4,0	22,2	26,8	23,1	3,6	12,6	11,7	100
4,01—6,0	24,8	26,4	21,8	2,7	10,8	13,5	100
6,01—9,0	25,5	28,4	20,6	2,6	10,3	12,6	100
9,01—15,0	28,8	26,8	20,9	2,4	7,9	13,2	100
Понад 15,0	32,2	23,6	21,0	2,7	8,0	12,5	100
Пересічно	24,9	26,2	22,0	2,8	11,4	12,7	100

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська ста-
тистика. Харків, 1930. № 174. С. 98—99.

Витрати робочого часу по місяцях у селянському господарстві України в 1925/26 р. (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Бере-зень	Кві-тень	Тра-вень	Чер-вень	Лип-пень	Сер-пень	Вересень	Жов-тень	Листопад	Гру-день	Сі-чень	Лю-тий	Ра-зом
До 2,0	5,3	8,3	8,6	9,6	11,2	12,8	12,6	8,0	6,7	6,1	5,7	5,1	100
2,1—4,0	4,8	8,3	10,4	11,0	12,7	12,6	12,4	8,0	5,4	5,2	4,7	4,5	100
4,1—6,0	4,9	8,3	9,2	9,7	13,6	13,5	13,2	7,9	5,6	5,2	4,6	4,3	100
6,1—9,0	5,4	8,7	9,3	9,6	13,4	15,2	11,9	7,3	5,2	5,2	4,6	4,2	100
9,1—15,0	5,4	8,0	9,0	8,8	14,3	16,1	13,6	7,4	5,1	4,5	3,9	3,9	100
Понад 15,0	6,9	7,3	7,9	8,3	13,7	18,5	13,2	7,3	4,9	4,2	4,0	3,8	100
Пересічно по:													
Україні	5,3	8,2	9,3	9,7	13,3	14,3	12,8	7,7	5,4	5,2	4,5	4,3	100
Полісся	4,8	8,3	8,2	9,5	13,2	12,6	11,8	8,3	6,6	6,5	5,3	4,9	100
Право-бережжю	4,0	8,8	10,2	11,0	13,0	12,6	14,9	7,9	4,8	4,7	4,1	4,0	100
Ліво-бережжю	4,5	8,5	9,3	9,9	12,6	14,0	13,0	7,8	5,7	5,3	4,9	4,5	100
Степу	6,4	7,9	9,4	9,1	13,8	15,7	12,2	7,4	5,2	4,6	4,2	4,1	100

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174. С. 102—103.

Витрати праці в людино-днях у селянському господарстві
України по посівним групам в 1923/24 р. за даними
селянських бюджетів*

Показник	Посівні групи, дес.							
	До 2	2—4	4—6	6—8	8—10	10—16	Понад 16	Пересічно
На 1 дес. посіву:								
на Поліссі, Правобережжі, Лівобережжі	47,8	37,6	32,9	32,2	31,1	23,8	18,0	34,8
в Степу	—	20,8	19,4	15,0	15,4	16,7	15,4	16,4
На 1 голову робочої худоби:								
На Поліссі, Правобережжі і Лівобережжі	55,6	52,3	44,0	41,3	49,4	54,3	23,4	48,5
в Степу	—	54,5	41,6	44,0	32,3	34,6	30,2	36,8

* Минц Л. Е. Аграрное перенаселение и рынок труда СССР. М.; Л., 1929. С. 268, 282.

Розподіл земельного фонду УРСР у 1929 році*

Угіддя	Землі державних установ та організацій		Площі в користуванні селян		Весь земельний фонд	
	тис. дес.	%	тис. дес.	%	тис. дес.	%
Садина	59,2	2,5	2283,1	97,5	2342,3	100
Рілля	1250,2	4,2	28662,4	95,8	29912,6	100
Сіножаті	106,1	5,4	1852,2	94,6	1958,3	100
Інші та нерозподілені сільськогосподарські угіддя	53,3	6,6	749,5	93,4	802,8	100
Разом сільськогосподарських угідь	1468,8	4,2	33547,2	95,8	35016,0	100
Ліс та чагарник	2442,5	72,2	940,2	27,8	3382,7	100
Непридатні землі	1288,7	43,9	1646,0	56,1	2934,7	100
Всієї землі (сільгоспугідь, лісу, чагарнику і непридатних земель)	5200,0	12,6	36133,4	87,4	41333,4	100

* Вся площа земель, їх розподіл по угіддях, загальна площа земель державних установ та організацій і селянських угідь вказана в: Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 11—12.

Підрахунок різного роду угідь у позаселянському користуванні виконаний на основі таких джерел: Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 241; СССР. Год работы правительства: Материалы к отчету за 1927/28 г. М., 1929. С. 187; Белонін М., Гаража М. Характеристика землевпорядження на Україні. // Укр. землевпорядник. Харків, 1928. № 7. С. 11; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1931. № 208. С. 84—85; Україна: Стат. щорічник. 1929. Харків, 1929. С. 126; Міський селища УСРР // Збірник статистично-економічних відомостей. Харків, 1929. С. 33—35.

Селянське користування різними угіддями встановлено як різницю між всім земельним фондом і позаселянським землекористуванням. Те, що наш підрахунок вірний, підтверджується даними Укрколгоспу за станом на 1 жовтня 1929 р. В цьому документі зазначено, що у селян в користуванні знаходилося 33669,2 тис. дес. сільгоспугідь, в тому числі 28513,2 тис. дес. ріллі (див. ЦДАВО України, ф. 515, оп. 1, спр. 114, арк. 23—24). Похибка з нашими даними складає менше 1 %, що цілком допустимо для наших підрахунків. У 1928 р. у селян України було в розпорядженні 33617,4 тис. дес., сільгоспугідь (див.: НКЗС УСРР. Порадник сільського господаря. Харків, 1928).

Враховуючи, що частина цих земель в 1928/29 р. відійшла для організації зернових радгоспів, потрібно згодитися, що наведені дані співпадають з нашими підрахунками. Згідно з іншими джерелами селяни користувалися в 1928 р. 33668,9 тис. дес. сільгоспугідь (див.: Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1928. С. 230). Зважаючи на те, що це дані на початок 1928 р. і тут не враховані площі нових радгоспів, потрібно визнати, що і ці цифри співпадають з нашими підрахунками.

Таблиця 21

Розподіл селянських господарств УРСР по групах землекористування в 1926/27 р. (За даними Наркомфіну в %) *

Земле- забезпечення на двір	Регіон				
	Полісся	Правобе- режжя	Лівобе- режжя	Степ	Україна
До 1 дес.	3,7	5,5	4,5	2,7	4,2
1—2 дес.	7,4	14,6	7,0	3,3	8,6
2—3 дес.	12,5	23,6	11,4	5,4	14,0
3—4 дес.	15,8	23,2	15,0	8,1	15,9
4—5 дес.	15,6	15,4	15,9	10,1	13,8
5—6 дес.	13,3	8,5	13,7	10,6	10,9
6—7 дес.	10,0	4,6	10,2	9,0	7,8
7—9 дес.	12,4	3,4	12,3	15,3	10,1
9—12 дес.	6,8	1,0	7,1	15,6	8,6
12—15 дес.	1,8	0,2	2,0	9,8	2,7
Понад 15 дес.	0,7	0,0	0,9	10,1	3,4
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 18.

Таблиця 22

Питома вага орендарів і здавців землі в селянському господарстві України в 1917—1927 рр. (дані в %) *

Регіон	Рік							
	Орендарі				Здавці			
	1917	1925	1926	1927	1917	1925	1926	1927
Полісся	30,8	14,2	25,8	25,3	8,7	8,3	10,4	9,4
Правобережжя	—	11,7	15,6	17,4	6,5	6,0	7,2	13,0
Лівобережжя	37,7	12,4	20,2	23,8	13,2	7,4	11,8	15,4
Степ	45,9	23,1	29,6	30,7	17,3	17,2	22,4	26,8
Україна	30,7	15,2	22,2	24,0	11,5	10,1	13,3	17,6

Примітка: По Правобережжю відомості відсутні за 1917 р.

* Україна: Стат. щорічник. 1929. Харків, 1929. С. 130.

Динаміка орендних земельних відносин в селянському господарстві України в 20-х роках (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Р і к											
	1924		1925		1926		1927		1928		1929	
	Орендують	Здають	Орендують	Здають	Орендують	Здають	Орендують	Здають	Орендують	Здають	Орендують	Здають
Безпосівні та з посівом до 0,09	0,8	22,1	0,4	30,4	0,8	43,1	1,2	66,5	2,2	52,9	1,9	30,0
З посівом:												
до 1,0	1,9	6,0	1,6	6,8	1,9	16,2	2,5	29,9	2,9	22,9	2,9	11,6
1,1—2,0	1,8	4,8	1,8	4,6	2,4	6,5	3,3	10,0	3,9	6,7	3,3	4,5
2,1—3,0	2,8	4,2	3,3	3,8	3,6	5,0	5,5	6,4	4,4	4,9	4,5	3,3
3,1—4,0	4,3	4,4	5,2	4,1	5,4	4,9	8,3	5,7	6,6	5,0	6,5	3,4
4,1—6,0	7,0	4,6	8,1	3,0	8,7	5,0	12,2	6,1	10,0	5,4	10,0	4,3
6,1—9,0	13,0	4,5	14,1	4,2	15,3	5,5	19,5	6,4	17,3	6,6	17,7	5,8
9,1—15,0	23,4	3,4	15,5	3,2	28,8	4,5	32,8	5,1	31,6	5,8	27,2	5,8
Понад 15,0	39,4	1,8	48,7	1,7	54,0	2,4	56,3	2,8	53,2	3,7	35,5	4,9

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 59; 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 24

Орендні відносини в селянському господарстві УРСР
у 1927 році*

Групи селянських господарств за вартістю засобів виробництва	В % до загальної кількості селянських дворів				
	Загальна кількість дворів	Оренд-рів землі	Площа орендо-ваної землі	Здавців землі	Площа зданої землі
0—200 крб.	23,7	6,6	2,5	55,7	56,4
201—1600 крб.	72,3	84,9	77,8	43,3	42,6
Більше 1600 крб.	4,0	8,5	19,7	1,0	1,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Групи селянських господарств по вартості засобів виробництва	В % до кожної групи селянських господарств			Пересічно, дес.	
	Оренда-рів землі	Питома вага орендо-ваної землі	Здавців землі	На одне гос-подарство	
				орендо-ваної землі	зданої землі
0—200 крб.	6,8	2,9	40,9	0,91	2,53
201—1600 крб.	28,3	11,5	10,7	2,19	2,35
Більше 1600 крб.	51,2	24,7	4,5	5,63	2,43
Пересічно по всіх групах	24,1	12,0	17,6	2,39	2,45

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.

Таблиця 25

Форми селянського землекористування в Україні в 1917 р.
(в % від загальної площі селянських земель)*

Округ	Общин- на	Ділянича			Разом
		через- смужна	відруб- на	хутір- ська	
1	2	3	4	5	6
Коростенський	—	77,0	6,0	17,0	100
Волинський	—	84,7	4,3	11,0	100
Київський	2,2	90,1	5,5	2,2	100
Бердичівський	—	97,2	2,2	0,6	100
Вілоцерківський	—	96,1	2,9	1,0	100
Проскурівський	—	96,1	3,1	0,8	100
Кам'янець- Подільський	—	95,0	3,8	1,2	100
Могилів- Подільський	—	95,0	4,0	1,0	100
Тульчинський	—	94,0	4,0	2,0	100
Уманський	0,5	89,0	10,0	0,5	100
Черкаський	—	98,0	2,0	—	100
Одеський	19,0	69,0	11,0	1,0	100
Першотравневий	53,0	47,0	—	—	100
Зінов'ївський	—	—	—	—	—
(Єлизаветград- ський)	0,5	78,5	20,0	1,0	100
Миколаївський	25,0	75,0	—	—	100
Дніпропетро- вський	—	—	—	—	—
(Катеринослав- ський)	31,0	53,0	13,0	3,0	100
Запорізький	58,0	15,0	17,0	10,0	100
Маріупільський	35,0	41,0	24,0	—	100
Сталінський	—	—	—	—	—
(Юзівський)	77,4	7,1	9,5	6,0	100
Луганський	35,0	40,0	22,0	3,0	100
Артемівський	—	—	—	—	—
(Бахмутський)	65,7	12,0	14,0	8,3	100
Старобільський	83,0	8,0	9,0	—	100
Ізюмський	55,0	23,0	17,0	5,0	100
Куп'янський	45,0	10,2	38,8	6,0	100
Харківський	33,0	23,0	43,5	0,5	100
Сумський	24,0	70,0	6,0	—	100
Глухівський	3,0	96,7	0,1	0,2	100
Конотопський	2,5	96,5	0,6	0,4	100
Чернігівський	5,0	95,0	—	—	100
Ніжинський	—	95,8	3,2	1,0	100
Прилуцький	—	93,0	5,5	1,5	100
Лубенський	—	90,0	5,4	4,6	100
Полтавський	—	77,3	10,9	11,8	100
Пересічно по Україні	24,0	—	76,0	—	100

* ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 529, арк. 2—22;
оп. 9, спр. 701, арк. 12; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2292,
арк. 27.

Форми селянського землекористування в Україні в 1923 р.
(в % від загальної площі селянських земель)*

Округ	Колек- тивна	Общин- на	Дільнична			Разом
			через- смужна	відруб- на	хутірсь- ка	
1	2	3	4	5	6	7
Коростенський	—	—	62,0	10,0	28,0	100
Волинський	1,05	—	80,85	6,3	11,8	100
Київський	0,6	2,2	85,2	3,8	3,2	100
Бердичівський	—	—	96,2	2,9	0,9	100
Білоцерківський	2,7	—	93,1	3,2	1,0	100
Проскурівський	1,7	—	94,7	3,1	0,5	100
Вінницький	1,5	—	94,13	3,68	0,69	100
Кам'янець- Подільський	0,8	—	94,6	3,5	1,1	100
Могилів- Подільський	2,0	—	94,0	3,0	1,0	100
Тульчинський	0,7	—	93,3	4,0	2,0	100
Уманський	1,4	—	93,1	5,0	0,5	100
Черкаський	1,0	—	98,0	1,0	—	100
Одеський	4,0	19,0	65,0	11,0	1,0	100
Зінов'ївський	4,0	0,5	86,0	9,0	0,5	100
Миколаївський	3,9	21,1	72,3	2,7	—	100
Дніпропетров- ський	—	64,0	28,0	7,0	1,0	100
Запорізький	1,0	87,0	3,0	5,0	4,0	100
Маріупольський	2,0	46,0	34,0	18,0	—	100
Сталінський	1,4	78,6	7,0	7,8	5,2	100
Луганський	1,0	82,0	16,0	1,0	—	100
Артемівський	1,5	82,4	—	9,5	6,6	100
Старобільський	0,5	83,5	8,0	8,0	—	100
Ізюмський	1,0	62,0	18,0	14,0	5,0	100
Куп'янський	4,3	49,5	30,4	11,5	4,3	100
Харківський	—	36,0	41,5	22,0	0,5	100
Сумський	1,0	50,0	45,0	4,0	—	100
Глухівський	0,5	2,5	96,7	0,1	0,2	100
Конотопський	0,2	9,7	88,9	0,7	0,5	100
Чернігівський	0,1	—	99,9	—	—	100
Ніжинський	0,4	—	95,2	3,4	1,0	100
Прилуцький	0,8	—	95,1	3,0	1,1	100
Роменський	0,81	—	85,59	6,08	7,52	100
Лубенський	0,8	—	89,1	5,3	4,8	100
Полтавський	0,7	—	70,0	20,5	8,8	100
Пересічно по Україні	1,1	26,2	64,5	5,8	2,4	100

* ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 529, арк. 2—22;
оп. 9, спр. 701, арк. 12; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2292,
арк. 27.

Таблиця 27

Форми селянського землекористування в Україні за станом на 1 січня 1929 р. (в % від загальної площі селянських земель)*

Округ	Колек-тивна	Общинна	Дільнична			Зміна	Разом
			Через-смужна	Відруб-на	Ху-тірська		
1	2	3	4	5	6	7	8
Коростенський	2,6	—	25,9	34,2	37,2	0,1	100
Волинський	2,8	—	38,2	43,7	15,2	0,1	100
Київський	4,6	—	75,1	17,0	3,1	0,2	100
Бердичівський	6,3	—	80,2	11,2	2,1	0,2	100
Білоцерківський	6,3	—	86,6	5,9	0,7	0,5	100
Проскурівський	7,3	—	89,4	2,3	0,8	0,2	100
Вінницький	5,7	—	88,6	2,3	2,5	0,9	100
Кам'янець-Подільський	3,9	—	90,1	5,4	0,6	—	100
Могилів-Подільський	6,6	—	82,7	6,4	0,5	3,8	100
Тульчинський	5,2	—	94,5	0,3	—	—	100
Уманський	4,5	1,3	87,2	6,4	0,3	0,1	100
Черкаський	8,2	0,1	72,3	16,4	2,9	0,1	100
Одеський	6,3	7,2	85,6	0,6	0,2	0,1	100
Зінов'ївський	6,7	0,6	91,2	0,6	0,7	0,2	100
Миколаївський	4,3	13,9	77,1	0,1	0,1	4,5	100
Дніпропетровський	3,9	70,2	23,1	2,5	0,3	—	100

1	2	3	4	5	6	7	8
Запорізький	4,1	62,1	25,5	2,6	0,1	5,6	100
Маріупольський	2,6	57,1	38,9	0,6	0,3	0,5	100
Сталінський	6,4	45,1	45,8	0,8	0,4	1,5	100
Луганський	6,4	70,9	18,8	1,0	0,1	2,8	100
Артемівський	6,2	48,6	42,6	1,7	0,9	—	100
Старобільський	5,7	28,4	64,1	1,3	0,5	—	100
Ізюмський	1,8	68,1	24,2	3,1	0,9	1,9	100
Куп'янський	3,9	78,5	13,9	0,6	0,2	2,9	100
Харківський	3,1	67,4	22,1	3,7	1,8	1,9	100
Сумський	0,1	49,6	48,3	1,1	0,4	0,5	100
Глухівський	5,3	27,4	60,3	0,1	2,4	4,5	100
Конотопський	2,3	5,6	91,2	0,8	0,1	—	100
Чернігівський	0,8	3,5	95,7	—	—	—	100
Ніжинський	2,8	2,2	78,9	8,3	7,4	0,4	100
Прилуцький	2,8	—	91,8	2,8	1,4	1,2	100
Роменський	2,8	—	74,5	14,9	6,0	1,8	100
Лубенський	2,3	—	77,1	17,4	2,7	0,2	100
Полтавський	2,2	—	79,2	15,2	3,4	—	100
Пересічно по Україні	4,2	26,0	61,3	4,5	1,4	2,6	100

* ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 598, арк. 42.

**Робоча худоба в селянських господарствах України
в 1916 — 1929 роки**

Показник	Р і к				
	1916	1923	1925	1927	1929

ПОЛІССЯ

Абсолютна кількість коней, тис. голів	582,5	613,8	614,6	643,0	738,6
В тому числі робочих коней, тис. голів	464,4	489,3	486,4	507,6	554,4
На 100 робочих коней припадало молодняка	25,4	25,4	26,1	26,7	24,9
Абсолютна кількість волів, тис. голів	32,8	49,3	47,0	50,7	39,4
В тому числі робочих волів, тис. голів	32,2	42,9	40,6	44,3	32,4
Відсоток коней серед робочих одиниць	96,7	95,8	93,0	95,2	97,2
Відсоток волів серед робочих одиниць	3,3	4,2	4,0	4,2	2,8

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

Абсолютна кількість коней, тис. голів	1178,8	1084,9	1152,6	1364,8	1591,3
В тому числі робочих коней, тис. голів	1016,5	911,9	957,0	1079,0	1212,5
На 100 робочих коней припадало молодняка	16,0	19,0	20,4	26,5	31,6
Абсолютна кількість волів, тис. голів	103,5	184,1	139,1	147,2	117,3
В тому числі робочих волів, тис. голів	93,8	146,5	113,1	117,0	77,1
Відсоток коней серед робочих одиниць	95,6	92,6	94,4	94,9	95,0
Відсоток волів серед робочих одиниць	4,4	7,4	5,6	5,1	3,1

Показник	Р і к				
	1916	1923	1925	1927	1929

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Абсолютна кількість коней, тис. голів	1037,1	908,5	900,0	1069,7	1249,0
В тому числі робочих коней, тис. голів	821,9	748,9	710,1	825,3	914,3
На 100 робочих коней припадало молодняка	26,2	21,3	26,6	29,6	36,2
Абсолютна кількість вслів, тис. голів	186,1	260,5	299,7	333,5	206,3
В тому числі робочих волів, тис. голів	172,5	230,9	226,1	271,1	156,7
Відсоток коней серед робочих одиниць	90,5	86,6	86,3	85,9	92,1
Відсоток волів серед робочих одиниць	9,5	13,4	13,7	14,1	7,9

СТЕП

Абсолютна кількість коней, тис. голів	2092,3	1153,6	1456,7	1928,2	1901,9
В тому числі робочих коней, тис. голів	1676,2	932,4	1116,8	1445,0	1399,8
На 100 робочих коней припадало молодняка	24,8	23,7	30,4	33,4	35,8
Абсолютна кількість волів, тис. голів	171,0	343,5	364,5	398,2	189,1
В тому числі робочих волів, тис. голів	147,2	311,2	274,6	328,1	148,5
Відсоток коней серед робочих одиниць	95,8	85,7	89,1	89,8	90,5
Відсоток волів серед робочих одиниць	4,2	14,3	10,9	10,2	5,0

Показник	Р і к				
	1916	1923	1925	1927	1929
УКРАЇНА					
Абсолютна кількість коней, тис. голів	4890,7	3760,8	4123,9	5005,7	5480,8
В тому числі робочих коней, тис. голів	3979,0	3082,5	3270,3	3856,9	4081,0
На 100 робочих коней припадало молодняка	22,9	18,0	26,1	29,8	34,3
Абсолютна кількість волів, тис. голів	493,4	837,4	850,3	929,6	552,1
В тому числі робочих волів, тис. голів	445,7	731,5	654,4	760,7	414,7
Відсоток коней серед робочих одиниць	94,7	89,4	90,9	91,0	95,2
Відсоток волів серед робочих одиниць	5,3	10,6	9,1	9,0	4,8

Примітка. Один кінь статистики прирівнювали до однієї робочої одиниці.

Два воли теж дорівнювали одній робочій одиниці.

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38; 1925. № 59; 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 84—87; 96—101.

Таблиця 29

Розподіл витрат кінської праці у різництві за матеріалами
бюджетного обстеження відділу організації господарства
НКЗС УРСР у 1923 р. (дані в кінських днях)*

Губернія	Місяць									
	III		IV		V		VI		VII	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Харківська	—	—	4	16	12	—	6	2	8	9
Чернігівська	—	—	8	18	9	5	5	6	6	6
Волинська	—	—	13	9	8	4	18	7	—	7
Київська	—	—	3	9	4	8	—	7	4	4
Катерино-	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5
славська	—	16	8	2	3	—	—	—	3	14
Одеська	—	—	6	7	4	3	—	—	1	7
									4	12
									7	—
									—	2

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства: Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 62.

Таблиця 30

Ефективність використання робочої худоби в селянських
господарствах України в 1925 році*

Групи дворів за розмірами землекористу- вання, дес.	Посів на одиницю робочої худоби, дес., по регіону			
	Полісся	Правобе- режжя	Лівобе- режжя	Степ
До 1	0,47	0,48	0,41	0,20
1,1—3	1,34	1,47	1,77	1,93
3,1—6	2,20	2,24	3,29	3,42
6,1—9	2,90	3,07	4,56	4,75
9,1—12,0	3,49	3,81	5,49	5,62
12,1—15,0	3,85	5,02	6,07	5,18
15,1—18,0	4,46	4,80	7,13	6,67
18,1—21,0	4,31	5,44	7,38	6,87
21,1—24,0	4,76	4,49	5,91	7,25
24,1—30,0	—	—	6,36	7,34
Понад 30,0	—	—	7,57	8,11
Пересічно	2,48	2,23	4,02	5,62

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська ста-
тистика. Харків, 1926. № 86. (При підрахунку автором врахо-
вані тільки ті селянські господарства, що мали власну робочу
худобу).

Таблиця 31

Угрупування селянських господарств по робочій худобі
(дані в %) *

Регіон	Рік	Без робочої худоби	З робочою худобою, голів			
			1	2	3	4 і більше
Полісся	1917	31,36	19,86	39,68	6,10	3,0
	1923	25,32	48,71	24,43	1,28	0,26
	1925	25,69	46,66	26,32	1,13	0,20
	1927	26,19	45,62	26,92	1,04	0,23
	1929	21,70	49,10	28,0	1,0	0,20
Правобережжя	1917	58,96	6,42	31,19	2,05	1,38
	1923	53,44	29,67	16,34	0,44	0,11
	1925	55,44	28,36	15,72	0,42	0,06
	1927	53,79	25,89	19,81	0,43	0,08
	1929	48,30	31,50	19,70	0,40	0,10
Лівобережжя	1917	36,86	27,80	22,20	7,54	5,60
	1923	39,69	42,50	14,34	2,64	0,83
	1925	40,23	42,79	14,27	2,18	0,53
	1927	35,46	43,71	17,11	2,91	0,81
	1929	31,80	51,0	15,0	1,90	0,30
Степ	1917	40,30	5,06	32,28	7,32	15,04
	1923	51,03	23,36	20,70	2,73	2,18
	1925	45,41	23,44	25,02	3,40	2,73
	1927	39,36	21,71	31,0	4,30	3,63
	1929	38,40	31,40	26,70	2,50	1,0
Україна	1917	45,54	12,08	30,48	5,23	6,67
	1923	46,63	32,76	17,99	1,72	0,90
	1925	45,70	32,20	19,29	1,82	0,99
	1927	42,10	30,90	23,35	2,28	1,37
	1929	38,70	37,90	21,50	1,50	0,40

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 64—65; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191.

Таблиця 32

Розподіл робочої худоби по групах селянських господарств за вартістю засобів виробництва в Україні в 1927 році*

Групи дворів за вартістю засобів виробництва	Кількість дворів, %	Вартість робочої худоби, %	Пересічна вартість робочої худоби, крб. на один двір	На 1 дес. посіву припадає вартості робочої худоби, крб.
Без засобів виробництва з засобами виробництва на суму, крб.	2,9	—	—	—
до 100	10,3	0,17	2,0	1,2
101—200	10,5	1,68	18,8	8,1
201—400	21,7	11,16	60,2	18,4
401—800	32,2	37,15	135,5	28,8
801—1600	18,4	37,15	236,3	34,2
Понад 1600	4,0	12,69	376,2	35,3
Разом	100,0	100,0	—	—
Пересічно	—	—	117,2	26,9

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.

Таблиця 33

Способи обробітку землі робочою худобою в селянських господарствах України (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Власною худобою		Найманою худобою		Супруга		Змішаний спосіб	
	Р і к							
	1924	1927	1924	1927	1924	1927	1924	1927
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ПОЛІССЯ								
0,1—2,0	28,0	29,10	43,40	46,88	24,8	21,42	3,8	2,60
2,1—4,0	52,1	55,97	14,00	13,51	30,6	28,61	3,3	1,91
4,1—6,0	72,8	75,32	4,40	3,20	20,2	20,22	2,6	1,26
6,1—9,0	85,2	88,52	2,0	1,36	9,2	9,40	3,6	0,72
9,1—15,0	92,4	95,52	2,40	1,24	5,2	2,74	—	0,50
Більше 15,0	90,9	100,0	9,10	—	—	—	—	—
Пересічно	45,1	52,46	25,80	22,11	25,0	23,47	3,5	1,96

1	2	3	4	5	6	7	8	9

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

0,1—2,0	13,5	9,60	68,10	72,29	16,4	15,88	2,0	2,23
2,1—4,0	32,2	27,64	34,50	34,78	30,2	35,07	3,1	2,58
4,1—6,0	52,4	50,00	13,40	11,30	31,3	36,12	2,9	2,51
6,1—9,0	70,5	66,57	7,10	4,91	19,8	26,59	2,6	1,93
9,1—15,0	86,3	84,10	5,10	1,65	7,4	12,35	1,2	1,90
Вільше 15,0	90,9	87,60	9,10	—	—	6,30	—	6,10
Пересічно	22,7	23,93	52,90	43,37	21,9	27,31	2,5	2,39

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

0,1—2,0	18,1	12,97	60,0	61,41	18,5	22,59	3,4	3,03
2,1—4,0	33,3	26,99	26,0	23,30	36,0	45,93	4,7	3,78
4,1—6,0	50,6	42,58	11,2	9,11	33,3	44,51	4,9	3,80
6,1—9,0	67,9	63,51	4,8	3,93	23,6	29,74	3,7	2,82
9,1—15,0	80,0	77,60	1,5	1,47	16,2	18,71	2,3	2,22
Вільше 15,0	89,2	84,64	—	1,79	9,1	13,21	1,7	0,36
Пересічно	37,8	34,08	29,1	24,73	28,8	37,74	4,3	3,45

СТЕП

0,1—2,0	8,7	6,83	76,6	30,81	8,5	9,62	6,2	3,94
2,1—4,0	18,7	17,11	52,1	53,44	22,4	25,84	6,2	3,61
4,1—6,0	26,0	23,60	29,7	28,54	37,3	44,60	7,0	3,26
6,1—9,0	29,9	27,22	15,1	13,17	48,3	56,55	6,7	3,06
9,1—15,0	34,5	32,78	5,9	4,50	54,0	60,55	5,6	2,17
Вільше 15,0	50,0	55,63	1,5	1,29	44,5	41,70	4,0	1,38
Пересічно	24,3	24,21	35,8	30,49	33,5	42,20	6,4	3,10

УКРАЇНА

0,1—2,0	15,17	12,30	64,3	67,87	16,7	17,16	3,83	2,67
2,1—4,0	31,40	28,51	34,4	33,10	29,6	35,39	4,6	3,00
4,1—6,0	40,40	39,62	20,1	16,50	33,9	40,75	5,6	3,13
6,1—9,0	42,10	42,18	12,0	9,65	40,2	45,35	5,7	2,82
9,1—15,0	40,50	39,48	5,4	4,06	49,0	54,30	5,1	2,16
Вільше 15,0	51,90	56,88	1,5	1,30	42,8	40,44	3,8	1,38
Пересічно	29,40	29,23	38,0	33,62	28,2	34,31	4,4	2,84

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 59; 1928. № 130.

Таблиця 34

Способи обробітку землі в 1924 р. безкінними господарствами різних сільськогосподарських районів України (дані в %) *

Сільськогосподарський район	Наймали робочу худобу за гроші або за натуру	За відробітки	Обробляли землю ко-ровами	Здавали частину наділу за користування робочою худобою	Інші способи	Разом
I а, I б	51,4	38,6	0,7	9,3	—	100
II	38,7	41,0	0,7	19,6	—	100
III	40,8	34,5	5,8	18,5	0,4	100
IV	32,2	45,6	1,2	15,0	6,0	100
V	19,0	31,5	15,3	33,3	0,9	100
VI	31,0	10,5	16,9	31,3	10,3	100
VII	19,3	16,7	35,7	22,0	6,3	100

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 70. (Друкарські помилки виправлені автором.)

Таблиця 35

Витрати за найми і прибуток за здані в найм засоби виробництва в перерахунку на одне господарство в 1927 р. (дані в крб.)*

Region	Господарства за вартістю засобів виробництва	Виплачено крб, за найми засобів виробництва	Одержано за здані засоби виробництва	Баланс господарства за найми — здавання в найм засобів виробництва
1	2	3	4	5
Полісся	До 200	5,18	0,44	— 4,74
	201—400	3,12	0,99	— 2,13
	401—800	1,99	2,28	+ 0,29
	801—1600	2,53	3,98	+ 1,45
	Понад 1600	4,95	8,81	+ 3,86
	Пересічно	3,02	2,02	— 1,0

1	2	3	4	5
Право-бережжя	До 200	13,55	0,32	—13,23
	201—400	11,70	2,41	— 9,29
	401—800	7,27	6,80	— 0,47
	801—1600	5,11	15,71	+10,60
	Понад 1600	7,42	55,59	+48,17
	Пересічно	9,62	6,17	— 3,45
Ліво-бережжя	До 200	13,22	0,42	—12,80
	201—400	11,73	2,21	— 9,52
	400—800	10,36	4,66	— 5,70
	801—1600	12,32	13,06	+ 0,74
	Понад 1600	14,48	53,72	+39,24
	Пересічно	11,78	7,28	— 4,5
Степ	До 200	16,06	0,45	—15,61
	201—400	17,37	3,13	—14,24
	401—800	12,11	7,18	— 4,93
	801—1600	8,99	14,26	+ 5,27
	Понад 1600	9,65	27,0	+17,35
	Пересічно	13,31	7,43	— 5,88
Україна	До 200	13,65	0,39	—13,26
	201—400	12,20	2,38	— 9,82
	401—800	8,67	5,75	— 2,92
	801—1600	8,53	13,36	+ 4,83
	Понад 1600	10,36	38,24	+27,88
	Пересічно	10,66	6,43	— 4,23

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.

Таблиця 36

Відсоток селянських господарств України, що не мали знарядь
для оранки та сівби*

Посівні групи, дес.	Р і к				
	1925	1926	1927	1928	1929
Безпосівні	94,8	97,6	96,9	97,0	94,3
З посівом:					
0,1— 1,0	81,5	88,0	87,2	88,3	87,6
1,1— 2,0	59,4	65,9	61,5	66,1	65,1
2,1— 3,0	39,2	42,5	38,7	44,2	41,7
3,1— 4,0	27,8	27,3	24,4	29,2	26,3
4,1— 6,0	21,1	20,1	18,5	22,0	19,6
6,1— 9,0	16,7	15,4	14,4	18,1	15,8
9,1—13,0	—	11,3	10,0	12,5	10,1
13,1—16,0	—	6,7	5,8	6,4	6,6
16,1—20,0	—	3,5	2,9	3,6	3,6
20,1—24,0	—	—	2,9	0,8	1,8
24,1—28,0	—	—	0,9	0,8	1,8
28,1—32,0	—	—	0,9	—	1,8
Понад 32,0	—	—	0,4	—	1,8
Пересічно	41,9	39,7	37,8	40,1	38,0

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 37

Забезпеченість селянських господарств України
знаряддями для обробітку ґрунту

Р і к	На 100 дворів припадало		
	плугів	букерів	борін
1922	43,6	10,2	68,0
1923	44,5	12,2	Відомостей нема
1924	42,8	11,0	
1925	42,6	11,5	65,6
1926	44,7	12,4	65,8
1927	46,9	12,5	70,5
1928	Відомостей нема	Відомостей нема	75,4
1929			71,1
	47,7	6,9	64,1

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38; 1925. № 59; 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 38

На 100 селянських господарств України припадало знарядь
для обробітку ґрунту*

Посівні групи, дес.	Р і к						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
1	2	3	4	5	6	7	8

ПЛУГИ

Безпосівні	3,3	3,0	3,0	1,2	1,8	—	4,0
З посівом:							
до 1,0	10,6	13,0	11,7	7,6	8,4	—	8,8
1,1— 2,0	24,5	27,3	26,5	21,9	26,5	—	24,3
2,1— 3,0	39,9	41,7	41,8	38,3	42,9	—	42,2
3,1— 4,0	48,9	52,5	52,7	53,0	56,7	—	56,8
4,1— 6,0	61,8	59,9	60,7	62,8	64,9	—	65,0
6,1— 9,0	68,6	66,6	65,7	68,1	68,0	—	66,7
9,1—15,0	80,5	72,1	70,8	—	—	—	—
9,1—13,0	—	—	—	69,5	69,9	—	67,0
13,1—16,0	—	—	—	76,5	76,1	—	75,9
16,1—20,0	—	—	—	86,5	86,4	—	85,3
20,1—24,0	—	—	—	—	96,6	—	100,3
24,1—28,0	—	—	—	—	106,4	—	—
28,1—32,0	—	—	—	—	113,5	—	—
Понад 32,0	—	—	—	—	123,7	—	—
Пересічно	44,5	42,8	42,6	44,7	46,9	—	47,7

Продовження табл. 38

Посівні групи, дес.	Р і к					
	1923	1924	1925	1926	1927	1929

БУКЕРИ

Безпосівні	0,8	0,6	0,6	0,3	0,4	1,4
З посівом:						
до 1,0	1,2	1,7	1,4	0,8	0,7	0,6
1,1— 2,0	2,2	3,4	3,7	3,1	3,2	0,2
2,1— 3,0	3,8	5,4	6,3	6,7	6,9	0,5
3,1— 4,0	6,7	7,2	8,6	9,6	9,0	1,4
4,1— 6,0	11,9	11,8	12,7	11,7	12,0	5,4
6,1— 9,0	23,3	25,3	24,7	23,3	23,9	22,2
9,1—15,0	47,6	50,4	49,3	—	—	—
9,1—13,0	—	—	—	46,1	45,8	47,5
13,1—16,0	—	—	—	64,6	64,3	61,5
16,1—20,0	—	—	—	77,2	78,0	74,6
20,1—24,0	—	—	—	—	88,4	81,2
24,1—28,0	—	—	—	—	91,6	—
28,1—32,0	—	—	—	—	98,8	—
Понад 32,0	—	—	—	—	104,3	—
Пересічно	12,2	11,0	11,7	12,4	12,5	6,9

Посівні групи, дес.	Р і к					
	1924	1925	1926	1927	1928	1929
БОРОНИ						
Беспосівні	3,8	3,7	1,6	2,1	1,8	4,7
З посівом:						
до 1,0	18,6	17,0	11,0	11,1	9,9	10,2
1,1— 2,0	43,8	42,4	35,1	39,9	34,5	34,1
2,1— 3,0	68,2	68,4	63,9	71,3	64,6	38,3
3,1— 4,0	82,3	84,5	86,8	92,3	86,6	85,9
4,1— 6,0	89,6	91,7	98,2	103,5	97,7	95,4
6,1— 9,0	97,1	97,1	102,7	109,2	99,6	94,2
9,1—15,0	104,0	101,0	—	—	—	—
9,1—13,0	—	—	104,2	112,4	100,3	95,3
13,1—16,0	—	—	111,0	118,9	108,8	101,0
16,1—20,0	—	—	133,6	135,2	121,9	113,7
20,1—24,0	—	—	—	149,0	136,2	124,1
24,1—28,0	—	—	—	169,3	147,5	—
28,1—32,0	—	—	—	182,8	161,7	—
Понад 32,0	—	—	—	198,0	194,7	—
Пересічно	65,6	65,8	70,5	75,4	71,1	64,1

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924, № 38; 1925. № 59; 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 39

Забезпеченість селянських господарств України
знаряддями для обробітку ґрунту
(в перерахунку на 100 дес. посіву)*

Посівні групи, дес.	Р і к						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
1	2	3	4	5	6	7	8
ПЛУГИ							
До 1,0	15,3	16,8	15,7	16,6	18,6	—	19,6
1,1— 2,0	15,1	16,2	16,2	16,1	17,6	—	16,5
2,1— 3,0	14,3	15,6	16,1	16,9	18,3	—	17,8
3,1— 4,0	13,8	14,3	14,7	15,5	17,2	—	17,1
4,1— 6,0	12,4	11,7	12,1	13,7	13,9	—	13,9
6,1— 9,0	9,4	8,8	8,7	9,8	9,6	—	9,0
9,1—15,0	7,2	6,2	6,2	—	—	—	—
9,1—12(13)	—	—	—	6,7	6,9	—	6,3
12(13)—16,0	—	—	—	5,4	5,7	—	5,7
16,1—20,0	—	—	—	5,0	5,0	—	4,9
20,1—24,0	—	—	—	—	4,5	—	4,7
24,1—28,0	—	—	—	—	4,2	—	—
28,1—32,0	—	—	—	—	3,9	—	—

Продовження табл. 39

1	2	3	4	5	6	7	8
Понад 32,0	—	—	—	3,3	3,3	—	—
Пересічно	10,6	11,1	11,3	11,9	12,2	—	12,7

Продовження табл. 39

Посівні групи, дес.	Р і к					
	1923	1924	1925	1926	1927	1929
БУКЕРИ						
До 1,0	1,7	2,2	2,0	1,7	1,6	1,2
1,1— 2,0	1,3	2,0	2,3	2,3	2,2	0,2
2,1— 3,0	1,5	2,0	2,4	3,0	2,9	0,2
3,1— 4,0	1,9	2,0	2,4	3,0	2,7	0,4
4,1— 6,0	2,4	2,3	2,5	2,5	2,6	1,2
6,1— 9,0	3,6	3,3	3,3	3,3	3,4	3,0
9,1—15,0	4,3	4,4	4,3	—	—	—
9,1—12(13)	—	—	—	4,4	4,5	4,4
12(13)—16,0	—	—	—	4,6	4,8	4,6
16,1—20,0	—	—	—	4,4	4,5	4,3
20,1—24,0	—	—	—	—	4,1	3,8
24,1—28,0	—	—	—	—	3,6	—
28,1—32,0	—	—	—	—	3,4	—
Понад 32,0	—	—	—	2,7	2,7	—
Пересічно	2,9	2,9	3,0	3,3	3,3	1,8

Закінчення табл. 39

Посівні групи, дес.	Р і к					
	1924	1925	1926	1927	1928	1929
БОРОНИ						
до 1,0	24,1	22,9	23,9	24,6	20,9	22,9
1,1— 2,0	25,9	25,9	25,7	27,6	23,8	23,1
2,1— 3,0	25,6	26,3	28,3	30,4	27,6	16,2
3,1— 4,0	22,4	23,5	27,0	28,3	26,3	25,9
4,1— 6,0	17,5	18,3	21,4	22,1	21,0	20,4
6,1— 9,0	12,9	13,1	14,7	15,5	14,3	12,8
9,1—15,0	9,0	8,9	—	—	—	—
9,1—12(13)	—	—	10,1	11,1	10,0	8,9
12(13)—16,0	—	—	7,9	8,9	8,1	7,6
16,1—20,0	—	—	7,1	7,8	7,0	6,6
20,1—24,0	—	—	—	7,0	6,4	5,8
24,1—28,0	—	—	—	6,6	5,8	—
28,1—32,0	—	—	—	6,3	5,4	—
Понад 32,0	—	—	5,1	5,2	5,3	—
Пересічно	17,0	17,4	18,8	19,7	18,4	17,0

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38; 1925. № 59; 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 40

Забезпеченість селянських господарств України знаряддями для сівби, збирання врожаю, обмолоту і перевезення вантажів у перерахунку на 100 дворів*

Посівні групи, дес.	Р і к				
	1925	1926	1927	1928	1929

СІВАЛКИ					
Безпосівні	0,2	0,2	0,2	0,1	0,4
З посівом:					
до 1,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2
1,1— 2,0	0,4	0,2	0,3	0,2	0,3
2,1— 3,0	1,0	0,6	0,7	0,7	0,8
3,1— 4,0	2,6	1,7	2,1	2,0	2,3
4,1— 6,0	6,5	5,3	6,2	5,7	6,6
6,1— 9,0	16,3	14,4	16,8	15,1	16,5
9,1—13,0	—	26,4	29,7	24,2	25,1
13,1—16,0	—	24,7	42,7	24,5	32,2
16,1—20,0	—	41,8	54,3	42,6	44,4
20,1—24,0	—	—	65,2	52,1	54,7
24,1—28,0	—	—	70,8	61,1	—
28,1—32,0	—	—	83,4	66,3	—
Понад 32,0	—	—	91,0	79,3	—
Пересічно	5,5	5,2	6,5	5,5	5,4

ЖНИВАРКИ					
Безпосівні	0,2	0,1	0,2	0,2	0,8
З посівом:					
до 1,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,3
1,1— 2,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2
2,1— 3,0	0,7	0,4	0,4	0,3	0,3
3,1— 4,0	1,9	1,1	1,2	1,2	1,1
4,1— 6,0	5,6	3,8	4,3	4,2	4,6
6,1— 9,0	17,3	13,4	14,8	15,5	19,0
9,1—13,0	—	29,2	32,1	32,4	38,8
13,1—16,0	—	43,3	47,6	48,0	53,4
16,1—20,0	—	56,1	61,2	62,5	68,2
20,1—24,0	—	—	75,4	72,9	82,5
24,1—28,0	—	—	82,5	80,0	83,0
28,1—32,0	—	—	90,5	89,1	—
Понад 32,0	—	—	95,7	94,0	—
Пересічно	6,1	5,2	6,0	5,9	5,9

Посівні групи, дес.	Р і к				
	1925	1926	1927	1928	1929

МОЛОТАРКИ

Безпосівні:	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
З посівом:					
до 1,0	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1
1,1— 2,0	0,3	0,5	0,4	0,2	0,2
2,1— 3,0	0,5	0,9	0,7	0,5	0,4
3,1— 4,0	1,0	1,6	1,2	1,1	1,0
4,1— 6,0	1,9	2,5	2,2	2,0	1,8
6,1— 9,0	3,5	4,7	3,7	3,5	3,0
9,1—13,0	—	6,9	5,1	4,9	4,2
13,1—16,0	—	10,4	7,3	7,3	5,8
16,1—20,0	—	13,3	11,5	10,3	10,0
20,1—24,0	—	—	15,4	15,0	13,5
24,1—28,0	—	—	20,0	19,2	—
28,1—32,0	—	—	24,0	17,7	—
Понад 32,0	—	—	36,7	14,7	—
Пересічно	1,5	2,3	1,7	1,6	1,3

ВІЯЛКИ

Безпосівні	0,6	0,4	0,4	0,5	1,1
З посівом:					
до 1,0	0,6	0,6	0,5	0,5	0,7
1,1— 2,0	1,3	1,4	1,4	1,1	1,2
2,1— 3,0	3,2	3,4	3,4	2,7	2,7
3,1— 4,0	6,6	6,8	7,8	6,0	5,5
4,1— 6,0	13,4	13,4	14,2	12,0	11,3
6,1— 9,0	26,7	27,0	27,5	24,0	25,2
9,1—13,0	—	46,7	43,8	39,3	43,3
13,1—16,0	—	62,2	60,1	54,6	54,4
16,1—20,0	—	73,5	72,4	67,9	66,8
20,1—24,0	—	—	80,8	74,9	74,1
24,1—28,0	—	—	85,7	72,3	—
28,1—32,0	—	—	86,2	75,4	—
Понад 32,0	—	—	89,9	84,0	—
Пересічно	10,1	11,4	11,8	10,2	9,5

Посівні групи, дес.	Р і к		
	1925	1926	
ВОЗИ			
Безпосівні	6,0	3,9	
З посівом:			
до 1,0	19,7	16,6	
1,1— 2,0	39,3	33,8	
2,1— 3,0	58,4	55,2	
3,1— 4,0	71,1	72,0	
4,1— 6,0	80,1	82,8	
6,1— 9,0	89,9	93,2	
9,1—13,0	—	99,2	
13,1—16,0	—	108,1	
16,1—20,0	—	118,2	
20,1—32,0	—	172,5	
Пересічно	59,1	62,4	

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 41

Забезпечення селянських господарств України знаряддями для посіву, збирання, обмолоту і провіювання перерахунку на 100 дес. посіву*

Посівні групи, дес.	Р і к				
	1925	1926	1927	1928	1929
СІВАЛКИ					
До 1,0	0,4	0,2	0,3	0,2	0,5
1,1— 2,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
2,1— 3,0	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
3,1—4,0	0,7	0,5	0,6	0,6	0,7
4,1— 6,0	1,3	1,1	1,3	1,2	1,4
6,1— 9,0	2,2	2,1	2,4	2,1	2,2
9,1—13,0	—	2,6	2,9	2,4	2,3
13,1—16,0	—	2,5	3,2	2,6	2,4
16,1—20,0	—	2,4	3,1	2,4	2,6
20,1—24,0	—	—	3,0	2,4	2,6
24,1—28,0	—	—	2,8	2,4	—
28,1—32,0	—	—	2,8	2,2	—
Понад 32,0	—	—	2,4	2,1	—
Пересічно	1,5	1,4	1,7	1,4	1,4

Посівні групи, дес.	Р і к				
	1925	1926	1927	1928	1929
ЖНИВАРКИ					
До 1,0	0,4	0,2	0,2	0,2	0,8
1,1— 2,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
2,1— 3,0	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1
3,1— 4,0	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3
4,1— 6,0	1,1	0,8	0,9	0,9	1,0
6,1— 9,0	2,3	1,9	2,1	2,2	2,6
9,1—13,0	—	2,8	3,2	3,2	3,6
13,1—16,0	—	3,1	3,5	3,6	4,0
16,1—20,0	—	3,2	3,5	3,6	3,9
20,1—24,0	—	—	3,5	3,4	3,9
24,1—28,0	—	—	3,2	3,1	—
28,1—32,0	—	—	3,1	3,0	—
Понад 32,0	—	—	2,5	2,5	—
Пересічно	1,6	1,4	1,6	1,5	1,6
МОЛОТАРКИ					
До 1,0	0,3	0,5	0,2	0,2	0,2
1,1— 2,0	0,2	0,4	0,2	0,1	0,1
2,1— 3,0	0,2	0,4	0,3	0,2	0,2
3,1— 4,0	0,3	0,5	0,4	0,3	0,3
4,1— 6,0	0,4	0,6	0,5	0,4	0,4
6,1— 9,0	0,5	0,7	0,5	0,5	0,4
9,1—13,0	—	0,7	0,5	0,5	0,4
13,1—16,0	—	0,7	0,5	0,5	0,4
16,1—20,0	—	0,8	0,7	0,6	0,6
20,1—24,0	—	—	0,7	0,7	0,6
24,1—28,0	—	—	0,8	0,8	0,5
28,1—32,0	—	—	0,8	0,6	—
Понад 32,0	—	—	1,0	0,4	—
Пересічно	0,4	0,6	0,5	0,4	0,3
ВІЯЛКИ					
До 1,0	0,8	1,3	1,2	0,9	1,5
1,1— 2,0	0,8	1,0	1,0	0,7	0,8
2,1— 3,0	1,2	1,5	1,5	1,1	1,1
3,1— 4,0	1,8	2,1	2,2	1,8	1,7
4,1— 6,0	2,7	2,9	3,0	2,6	2,4
6,1— 9,0	3,6	3,9	3,9	3,4	3,4
9,1—13,0	—	4,5	4,3	3,9	4,0
13,1—16,0	—	4,4	4,5	4,1	4,1
16,1—20,0	—	4,2	4,2	3,9	3,9
20,1—24,0	—	—	3,8	3,5	3,5
24,1—28,0	—	—	3,3	2,8	—
28,1—32,0	—	—	2,9	2,6	—
Понад 32,0	—	—	2,4	2,3	—
Пересічно	2,7	3,0	3,1	2,6	2,5

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.

Таблиця 42

Способи посіву, збирання, обмолоту і провіювання зерна у селянському господарстві України в 1923/24 р. (дані в %)*

Способи виконання основних сільськогосподарських робіт	Сільськогосподарські райони						
	Подісся		Правобережжя	Лівобережжя		Степ	
	Ia; Iб	II	III	IV	V	VI	VII
1	2	3	4	5	6	7	8
Посів озимого жита:							
сівалкою	2,5	0,2	17,0	31,7	69,0	22,9	38,5
під букер	3,8	—	0,5	1,6	8,4	46,8	43,5
вручну	93,7	99,8	82,5	66,7	22,6	30,3	18,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Посів озимої пшениці:							
сівалкою	1,5	0,2	25,9	45,0	72,0	35,1	38,6
під букер	6,0	—	0,4	0,8	7,0	43,3	45,6
вручну	92,5	99,8	73,7	54,2	21,0	21,6	15,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Посів руками:							
ячменю	98,8	99,8	77,5	74,7	51,3	45,4	34,1
вівса	99,8	83,2	80,4	77,5	51,7	71,0	36,0
ярої пше-							
ниці	86,9	83,2	57,6	73,0	37,3	37,3	25,5
проса	96,2	83,0	80,0	73,0	31,3	42,5	33,0
гречки	100,0	100,0	87,0	81,0	29,3	54,9	60,0
Збирання зернових культур							
жниваркою	9,0	—	6,5	14,5	25,9	78,0	81,0

1	2	3	4	5	6	7	8
косою	36,0	4,0	29,1	85,5	74,1	22,0	19,0
серпом	55,0	96,0	64,4	—	—	—	—
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Обмолот зерна:							
молотаркою	30,2	9,3	40,0	59,2	63,3	63,4	58,9
гарманом (котком)	—	—	—	—	1,5	28,8	35,7
цепом	69,8	90,7	60,0	40,8	35,2	7,8	5,4
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Провіювання зерна:							
віялкою або сортуваль- ницею	67,0	15,0	67,4	87,3	94,7	96,3	97,3
кружалом	1,0	85,0	1,1	—	—	1,0	0,9
решетом	1,0	—	12,6	10,9	2,8	0,1	—
лопатою	31,0	—	18,9	1,8	2,5	2,6	1,8
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 50—53.

**Вартість реманенту в селянських господарствах України
в 1927 році***

Групи селянських дворів за вартістю засобів виробництва	Кількість господарств, %	Вартість реманенту, %	В тому числі			Вартість реманенту в перерахунку на один двор, крб.
			вартість знарядь для обробки ґрунту, %	вартість збиральних машин, %	вартість молотарок і віялок, %	
Без засобів виробництва та з засобами вартістю до 200 крб. на двор	23,7	1,2	1,6	0,4	0,5	4,2
З засобами виробництва: 201—1600 крб. на двор	72,3	77,6	85,1	65,2	55,4	88,5
понад 1600 крб. на двор	4,0	21,2	13,3	34,4	44,1	441,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	—
Цересічно	—	—	—	—	—	82,4

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.

Таблиця 44

Способи обробітку землі у селянських господарствах України
(в % від загалу)

Регіон	Власним реманен- том		Найманим реманен- том		Супрягою		Мішаним способом	
	Р і к							
	1925	1927	1925	1927	1925	1927	1925	1927
Полісся	54,4	61,4	25,7	22,4	16,3	13,5	3,6	2,7
Правобе- режжя	23,7	27,1	53,0	49,2	19,3	18,9	4,0	4,8
Лівобе- режжя	39,1	37,4	30,1	27,4	24,6	27,2	6,2	8,0
Степ	26,9	24,6	37,1	35,2	28,1	35,5	7,9	4,7
Україна	31,1	32,1	39,7	36,7	23,3	25,3	5,9	5,9

Посівні групи (по Ук- раїні)	Власним реманентом		Найманим реманентом		Супрягою	
	Р і к					
	1924	1926	1924	1926	1924	1926
Безпосівні	6,6	8,6	84,2	83,2	3,4	3,2
З посівом, дес.:						
до 2	16,2	14,8	66,0	70,7	13,4	11,2
2—4	33,9	33,3	36,3	38,8	23,1	22,1
4—6	42,9	45,2	22,3	22,4	27,6	25,9
6—9	44,2	46,6	14,5	15,6	34,6	31,6
9—15	44,5	45,0	7,7	9,5	41,9	40,6
понад 15	59,3	63,5	2,7	3,4	33,7	29,7
Пересічно	31,2	33,6	40,0	38,8	22,8	22,4

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське гос-
подарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 159; К вопросу
о социалистическом переустройстве сельского хозяйства: Мате-
риалы исследования НК РКК СССР. М.; Л., 1928. С. 56.

Таблиця 45

Оренда та здача в оренду реманенту в селянських господарствах України в 1927 році*

Групи господарств за вартістю засобів виробництва на двір	Відсоток дворів, що орендували реманент	Відсоток дворів, що здавали в оренду реманент	Відсоток дворів, що орендували або здавали реманент					
			Сівалки		Жниварки		Молотарки	
			орендували	здавали	орендували	здавали	орендували	здавали
Без засобів виробництва	48,9	0,1	2,7	—	4,6	—	8,2	—
З засобами виробництва вартістю, крб.:								
до 100	71,9	1,2	4,5	—	7,3	—	16,5	—
101—200	72,1	5,5	6,0	0,1	9,8	0,1	20,5	0,1
201—400	64,5	15,1	6,2	0,3	7,6	0,5	27,6	0,3
401—800	54,9	27,4	5,8	1,8	5,6	1,9	34,0	1,0
801—1600	49,8	38,1	4,4	5,2	3,9	6,2	37,4	4,3
понад 1600	41,1	45,3	2,4	7,8	3,0	10,3	29,8	13,6

Групи господарств за вартістю засобів виробництва на двір	Кількість дворів, %	Відсоток дворів, що орендували або здавали реманент							
		Сівалки		Жниварки		Молотарки		Віялки та сортувальниці	
		орендували	здавали	орендували	здавали	орендували	здавали	орендували	здавали
Без засобів та з засобами вартістю до 200 крб.	23,7	22,2	0,8	30,9	0,6	14,1	0,8	16,1	2,2
З засобами виробництва вартістю, крб.:									
201—1600	72,3	76,0	83,2	67,2	81,6	81,9	69,0	81,7	82,2
понад 1600	4,0	1,8	16,0	1,9	17,8	4,0	30,2	2,2	15,6
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 161; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.

Таблиця 46

Вартість будівель у селянських господарствах України в карбованцях за 1925/26 р. у перерахунку на один двір*

Посівні групи, дес.	Вартість будівель у господарстві		
	житлових	господарських і промислових	разом
Без посіву	16,7	13,3	30,0
З посівом:			
до 2,0	274,6	107,3	381,9
2,1— 4,0	318,0	196,4	514,4
4,1— 6,0	375,9	262,2	638,1
6,1— 9,0	382,9	306,5	689,4
9,1—15,0	455,9	352,5	808,4
понад 15,0	569,9	493,6	1063,5
Пересічно	356,6	239,5	596,1

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174.

Таблиця 47

Вартість господарських і торговельно-промислових будівель у селянських господарствах України в 1927 році*

Групи господарств за вартістю засобів виробництва в перерахунку на двір	Кількість господарств, %	Вартість будівель, %	На 1 дес. сільгоспугідь припадало будівель, крб.
Без засобів виробництва	2,9	—	—
З засобами виробництва вартістю, крб.:			
до 100	10,3	0,9	5,8
101—200	10,6	2,9	14,8
201—400	21,7	11,3	23,8
401—800	32,1	32,3	36,5
801—1600	18,4	35,7	51,8
понад 1600	4,0	16,9	70,5
Разом	100,0	100,0	—
Пересічно	—	—	36,7

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.

Структура посівних площ у селянських господарствах України в 1916 р. (дані в %)*

Сільськогосподарський район	На 100 дес. посіву припадало						
	зернових			просапних	сіяних трав	інших та нерозподілених	разом
	озимих	ярових	разом				
Ia	41,3	48,7	90,0	8,7	1,2	0,1	100
Iб	41,0	52,3	93,3	6,6	0,1	—	100
II	46,7	43,6	90,3	7,5	2,2	—	100
III	46,1	39,1	85,2	12,7	2,0	0,1	100
IV	40,3	48,7	89,0	7,3	2,9	0,8	100
V	37,9	52,5	90,4	5,1	4,2	0,3	100
VI	31,8	57,5	89,3	9,6	1,0	0,1	100
VII	27,0	60,7	87,7	11,1	0,9	0,3	100

* Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г. Вып. 1. Европейская Россия. Пгр., 1916.

Структура ріллі і посівів у селянських господарствах України в 1921—1922 рр. (дані в %)*

Сільськогосподарський район	На 100 дес. ріллі				На 100 дес. посіву					
	посіву	пару і толоки	перегу, що ко-сили	іншої	зернових			просап-них	сіяних трав	інших та нерозпо-ділених
					озимих	ярових	разом			
Ia	73,5	25,6	0,9	—	49,1	39,0	88,1	8,0	1,0	2,9
Iб	91,0	8,8	0,2	—	46,6	41,3	87,9	9,7	—	2,4
II	68,0	31,0	1,0	—	48,4	38,1	86,5	7,5	3,8	2,2
III	73,2	25,4	0,7	0,7	44,8	40,3	85,1	12,0	2,5	0,4
IV	74,7	23,3	0,9	1,1	40,4	48,2	88,6	9,7	1,3	0,4
V	82,1	14,2	0,9	2,8	42,7	50,6	93,3	6,1	0,5	0,1
VI	77,1	14,1	2,6	6,2	29,6	54,0	83,6	16,3	0,1	—
VII	76,8	17,6	5,4	0,2	28,3	54,6	82,9	17,0	0,1	—

* Статистика України. Серия 2. Сельскохозяйственная статистика. Харьков, 1923. № 20.

Структура ріллі та посівів у селянському господарстві України в 1929 р. (дані в %)*

Сільськогосподарський район	На 100 дес. ріллі				На 100 дес. посіву			
	посіву	незайнятого пару	однолітньої толоки	довголітньої толоки	зернових			сіяних трав
					озимих	ярових	разом	
Ia	82,7	2,5	14,1	0,7	46,4	33,4	79,8	12,6
Iб	83,6	0,3	12,2	3,9	47,5	37,6	85,1	12,2
II	74,1	2,4	22,2	1,3	38,7	38,6	77,3	12,8
III	82,8	3,8	12,9	0,5	40,3	32,5	72,8	18,2
IV	79,7	1,7	17,3	1,3	25,4	53,0	78,4	16,9
V	87,4	2,8	8,8	1,0	32,2	51,4	83,6	10,5
VI	84,1	5,6	5,7	4,6	17,1	54,4	71,5	27,3
VII	74,0	3,0	9,3	13,7	14,7	65,5	80,2	19,6
								0,3
								0,1
								0,2
								2,7
								0,7
								0,2
								0,3
								—

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191.

Таблиця 51

Площа незайнятих парів у селянському господарстві України
в 1924—1929 рр. (у % від площі ріллі)*

Сільсько- госпо- дарські райони	Чорний і чистий пар			Толочний пар		
	Р і к					
	1924	1926	1929	1924	1926	1929
Ia	3,5	1,3	2,5	22,3	18,9	14,1
Iб	3,5	0,4	0,3	22,3	10,6	12,2
II	1,9	2,8	2,4	24,4	26,7	22,2
III	2,8	2,4	3,8	23,2	21,0	12,9
IV	3,9	1,2	1,7	19,0	20,6	17,3
V	2,0	3,2	2,8	11,8	7,7	8,8
VI	5,3	7,6	5,6	4,0	6,0	5,7
VII	4,6	6,0	3,0	3,5	3,6	9,3

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 24; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1923. № 20; 1927. № 94; 1930. № 191.

Таблиця 52

Відсоток чорного і чистого (весняного) пару в селянському
господарстві України до всієї площі незайнятих парів
у 1923 році*

Посівні групи, дес.	Сільськогосподарські райони						
	Ia Iб	II	III	IV	V	VI	VII
До 2,0	—	—	20,0	30,0	—	—	—
2,1— 4,0	—	21,2	26,1	10,5	17,8	20,9	—
4,1— 6,0	44,4	18,7	45,6	24,5	55,0	59,3	37,4
6,1— 9,0	—	23,5	44,6	42,8	43,4	46,4	35,5
9,1—15,0	50,0	85,0	—	100,0	42,0	62,6	52,2
Понад 15,0	—	—	—	—	100,0	55,0	60,4
Пересічно	30,2	24,0	34,2	33,1	46,2	52,9	52,6

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 27.

Таблиця 53

Поширення зайнятого пару в селянському господарстві України в 1924 р. (у % до площі ріллі)*

Сільськогосподарські райони						
Ia, Ib	II	III	IV	V	VI	VII
2,4	5,0	3,1	2,4	0,7	2,7	3,8

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 27.

Таблиця 54

Відсоток селянських господарств України, що застосовували в 1924 р. лущення стерні*

Сільськогосподарські райони							
Ia, Ib	II	III	IV	V	VI	VII	Пере- сично
22,5	9,2	12,8	21,3	22,2	29,1	20,4	20,0

* НКЗ. УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 45, 47.

Таблиця 55

Відсоток селянських господарств України, що застосовували оранку на зяб*

Регіон	Рік		
	1924	1925	1926
Полісся	36,0	39,8	63,2
Правобережжя	46,7	55,4	73,9
Лівобережжя	86,6	85,2	90,1
Степ	57,4	51,3	58,9
Україна	52,6	56,0	71,5

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 126. С. 68.

Таблиця 56

Відсоток угноєної ріллі в селянських господарствах України в 1923 році*

Сільськогосподарські райони						
Ia, Ib	II	III	IV	V	VI	VII
29,5	14,2	21,6	25,3	13,1	0,8	—

* НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 31.

Таблиця 57

Відсоток угноєної ріллі під окремі сільськогосподарські культури у селянському господарстві України в 1927 році*

Region	Жито	Пшениця озима	Пшениця ярова	Ячмінь	Овес	Гречка	Просо	Кукурудза
Полісся	8,5	49,8	22,4	28,3	1,8	1,0	51,5	—
Правобережжя	10,0	21,1	4,9	4,7	2,4	4,2	3,3	11,3
Лівобережжя	5,5	13,1	1,6	1,6	0,8	1,0	1,6	0,7
Степ	відомостей нема							

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1929. № 159. С. XIX.

Таблиця 58

Площа польових та садибних посівів в індивідуальних селянських господарствах УРСР у 1923—1929 рр., тис. дес.*

Region	Рік						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Полісся	1487,2	1580,9	1548,0	1653,0	1701,4	1783,5	1859,9
Правобережжя	3997,0	4282,6	4349,7	4592,1	4701,4	4834,2	5061,1
Лівобережжя	4155,5	4505,8	4545,0	4687,8	4769,9	4887,4	4841,9
Степ	8271,5	9203,1	9927,0	10351,8	10471,9	10701,8	10005,2
Україна	17911,2	19572,4	20369,7	21284,7	21644,6	22206,9	21768,1

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 74—79, 82—83. (Автор виправив помилки, допущені складачами).

Угрупування селянських господарств УРСР по північній площі, %*

Рік	Всє послѣв	З посївом, дес.							Разом	
		0—1	1,1—2	2,1—3	3,1—4	4—6,1	6,1—9	9,1—15		Понад 15
ПОЛІСЯ										
1917	9,73	17,73	17,10	14,24	11,27	14,76	9,63	4,58	0,96	100
1923	2,17	17,34	28,96	23,84	13,62	10,56	3,02	0,47	0,02	100
1927	4,98	10,94	24,20	24,53	16,44	13,98	4,26	0,65	0,02	100
1929	1,37	7,95	18,99	25,72	20,14	19,18	6,27	0,37	0,01	100
ПРАВОБЕРЕЖЖЯ										
1917	13,50	24,79	27,23	15,59	8,29	6,20	3,25	0,93	0,22	100
1923	2,02	19,31	36,54	23,96	10,69	6,02	1,25	0,19	0,02	100
1927	5,24	12,80	30,40	26,84	14,14	8,84	1,57	0,16	0,01	100
1929	1,07	8,59	24,88	31,14	19,26	12,66	2,31	0,09	—	100
ЛІВУБЕРЕЖЖЯ										
1917	18,55	13,63	13,24	11,91	9,84	13,35	9,99	6,45	3,04	100
1923	3,73	9,33	18,94	20,54	16,49	18,52	9,29	2,83	0,93	100
1927	7,74	6,83	14,77	18,50	17,45	21,53	10,09	2,82	0,27	100
1929	2,71	6,62	12,53	19,42	19,65	24,66	12,81	1,53	0,07	100

СТЕП

1917	19,08	7,11	7,79	7,68	6,76	11,62	12,41	13,59	13,96	100
1923	4,52	7,13	12,62	14,25	12,82	19,54	15,58	10,36	3,18	100
1927	6,62	3,19	7,62	11,32	11,82	20,58	19,46	14,79	4,60	100
1929	4,24	4,69	5,74	9,96	12,13	23,76	27,09	11,18	1,81	100
УКРАЇНА										
1917	15,95	16,18	17,14	12,21	8,47	10,53	7,98	6,40	5,14	100
1923	3,17	13,17	24,57	20,28	12,28	13,41	7,46	3,84	1,82	100
1927	6,16	8,22	19,02	19,83	14,45	16,01	9,46	5,36	1,49	100
1929	2,49	6,84	15,36	21,16	17,20	19,46	12,97	3,94	0,58	100

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929.
С. 70; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191.

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

1916	26,8	9,2	18,3	16,2	10,9	4,9	3,3	0,5	0,9	2,3	0,6	6,1
1923	34,6	7,8	13,9	13,8	8,3	6,2	5,7	0,7	2,1	1,7	0,9	4,3
1927	32,4	9,9	15,3	11,3	8,6	4,0	3,9	1,7	2,9	2,2	2,1	5,7
1929	23,8	5,5	16,6	14,5	10,3	5,1	7,1	1,6	3,4	2,7	2,6	6,8

СТЕП

1916	12,0	17,6	18,8	35,6	3,2	0,2	1,0	5,3	1,4	1,4	—	3,5
1923	22,8	10,0	14,7	23,7	3,3	0,4	4,1	7,9	6,6	0,8	0,1	5,6
1927	15,2	28,3	15,9	17,6	3,4	0,1	1,3	8,2	5,2	1,1	0,3	3,4
1929	9,6	7,0	19,1	23,8	6,4	0,2	7,7	11,7	8,5	1,2	0,5	4,3

УКРАЇНА

1916	20,6	14,4	13,8	24,3	8,6	4,0	2,5	3,3	0,9	2,8	0,4	4,4
1923	29,7	9,0	10,3	17,3	7,4	4,9	4,7	4,8	3,7	2,1	0,4	5,7
1927	24,3	19,4	11,4	12,4	7,4	4,0	2,7	5,2	3,3	2,8	1,6	5,5
1929	19,7	7,3	12,6	16,3	9,6	4,1	6,3	6,6	4,8	3,2	1,9	7,6

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 91—93; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191.

Таблиця 61

Склад польового посіву в 1927 р. у посівних групах селянських господарств Полісся (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Озиме жито	Озима пшениця	Овес	Грецька	Просо	Льон та конопли	Картопля	Цукровий бурак	Інші	Разом
Без посіву та з посівом до 0,09	—	—	—	—	—	—	100,0	—	—	100,0
0,1— 1,09	44,7	2,2	7,7	14,2	1,9	2,3	21,6	—	5,4	100,0
1,1— 2,09	44,6	3,4	11,8	17,6	2,1	2,3	11,5	0,4	6,3	100,0
2,1— 3,09	42,6	3,9	14,9	18,5	2,0	1,9	8,3	0,5	7,4	100,0
3,1— 4,09	41,4	4,0	16,5	18,9	1,7	1,7	7,0	0,7	8,1	100,0
4,1— 6,09	40,1	4,1	18,0	19,1	1,4	1,6	6,1	0,7	8,9	100,0
6,1— 8,09	38,0	4,7	19,5	18,8	1,2	1,4	5,6	0,8	10,0	100,0
8,1—10,09	36,3	5,3	21,0	17,9	1,2	1,4	5,4	0,8	10,7	100,0
10,1—16,09	33,7	7,5	21,6	15,4	0,9	1,1	6,2	1,0	12,6	100,0
Понад 16,1	33,5	6,5	26,0	12,7	0,6	—	4,0	0,6	16,1	100,0
Пересічно	41,0	4,1	16,5	18,5	1,6	1,7	7,6	0,6	8,4	100,0

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 130.

Таблиця 62
Склад польового посіву в 1927 р. у посівних групах селянських господарств Правобережжя (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Озиме жито	Озиме пшениці	Ячмінь	Овес	Гречка	Просо	Картопля	Цукровий бурак	Інші	Разом
Без посіву та з посівом до 0,09	75,0	—	—	—	—	—	25,0	—	—	100,0
0,1— 1,09	44,6	8,7	2,2	4,4	8,5	5,8	10,5	1,3	14,0	100,0
1,1— 2,09	36,6	12,8	3,7	7,8	7,8	6,3	7,0	2,7	15,3	100,0
2,1— 3,01	31,6	14,3	5,2	11,3	7,5	5,5	5,5	4,2	14,9	100,0
3,1— 4,09	29,6	14,6	5,9	13,4	7,6	4,8	4,7	5,0	15,3	100,0
4,1— 6,09	28,4	14,9	6,0	15,1	7,7	4,3	4,2	5,4	14,0	100,0
6,1— 8,09	27,2	14,8	5,6	16,9	8,0	3,8	3,6	5,3	14,8	100,0
8,1—10,09	29,2	13,9	4,5	18,0	9,3	3,4	3,3	4,7	13,7	100,0
10,1—16,09	28,9	12,5	4,2	19,7	9,7	3,3	3,7	5,6	12,4	100,0
Понад 16,1	18,1	15,6	4,8	18,9	8,1	3,0	2,0	5,6	23,9	100,0
Пересічно	31,4	14,1	5,2	12,2	7,7	5,1	5,3	4,4	14,6	100,0

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 130.

Таблиця 63
Склад польового посіву в 1927 р. у посівних групах селянських господарств Лівобережжя (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Озиме жито	Озима пшениця	Ярова пшениця	Ячмін	Овес	Речка	Ілпосо	Кукурдуза	Соняшник	Картопля	Пшоровий буряк	Інші	Разом
Без посіву та з посівом до 0,09	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	100
0,1—1,09	52,3	3,3	6,1	7,2	6,0	5,5	4,1	0,8	2,6	7,0	0,8	4,3	100
1,1—2,09	44,6	5,4	7,6	9,9	8,9	5,5	5,1	0,7	2,9	4,0	1,8	3,6	100
2,1—3,09	38,9	6,9	9,3	10,4	10,6	5,5	4,9	0,8	3,0	3,2	2,6	3,9	100
3,1—4,09	35,5	7,8	11,6	10,6	10,8	5,3	4,4	0,9	3,3	2,7	2,8	4,3	100
4,1—6,09	32,3	9,3	14,2	11,2	10,0	4,4	3,9	1,4	3,6	2,2	2,7	4,8	100
6,1—8,09	28,6	11,3	17,5	12,0	8,4	3,4	3,5	2,0	4,3	1,8	2,4	4,8	100
8,1—10,09	25,6	13,1	20,2	12,7	6,7	0,8	3,5	2,8	5,2	1,4	1,8	6,2	100
10,1—16,09	21,9	15,5	23,3	14,0	4,8	1,1	3,2	3,7	5,9	1,0	1,2	4,4	100
Понад 16,1	18,2	21,3	23,4	14,0	4,8	0,3	2,6	4,0	6,3	0,8	0,6	3,7	100
Пересічно	32,6	9,6	14,4	11,4	9,2	4,2	4,0	1,6	3,9	2,3	2,4	4,4	100

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 130.

Таблиця 64
Склад польового посіву в 1927 р. в посівних групах селянських господарств Степу (дані в %)*

Посівні групи, дес.	Озиме жито	Озима пшениця	Ярова пшениця	Ячмінь	Овес	Речка	Просо	Кукурудза	Соняшник	Картопля	Пшавий буряк	Інші	Разом
Без посіву та з посі- вом до 0,09	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	100
0,1— 1,09	22,9	14,8	17,8	9,0	1,4	—	1,3	14,2	8,3	3,5	0,6	6,2	100
1,1— 2,09	25,8	20,0	16,7	10,7	1,4	0,1	1,3	12,3	6,7	1,6	0,4	3,0	100
2,1— 3,09	24,6	21,0	14,9	12,1	2,2	0,2	1,7	11,5	7,0	1,5	0,6	2,7	100
3,1— 4,09	22,2	22,4	15,1	13,2	2,9	0,1	1,8	10,5	6,8	1,5	0,7	2,8	100
4,1— 6,09	19,1	24,8	16,3	14,8	3,1	0,1	1,6	9,3	6,2	1,3	0,4	3,0	100
6,1— 8,09	15,9	26,6	17,2	17,0	3,1	—	1,3	8,4	5,8	1,1	0,2	3,4	100
8,1—10,09	13,6	28,4	17,4	18,3	3,2	—	1,1	7,9	5,4	1,0	0,1	3,6	100
10,1—16,09	10,9	31,5	16,6	20,2	3,6	—	0,9	7,2	4,8	0,9	0,1	3,3	100
Понад 16,1	7,7	34,4	16,5	22,4	4,7	—	0,7	6,0	3,8	0,7	—	3,1	100
Пересічно	14,7	28,2	16,6	17,8	3,4	—	1,2	8,2	5,5	1,1	0,2	3,1	100

* Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 130.

Пересічний врожай з 1 дес. зернових культур в селянських господарствах України в 1925—1928 роки*

Урожай	Озиме жито	Озима пшениця	Ярова пшениця	Ячмінь	Овес	Гречка	Просо	Кукурудза	Пересічно
ПОЛІССЯ									
В пудах	52,3	68,9	58,5	73,4	54,9	31,2	73,0	—	50,3
В цент- нерах	8,6	11,2	9,6	12,0	9,4	5,1	12,0	—	8,2
ПРАВОБЕРЕЖЖЯ									
В пудах	67,3	76,4	49,1	65,3	68,5	48,4	62,9	66,4	66,5
В цент- нерах	11,0	12,5	8,0	10,7	11,2	7,9	10,3	10,9	10,9
ЛІВОВЕРЕЖЖЯ									
В пудах	67,7	61,8	48,6	64,6	76,0	47,6	64,3	101,2	64,7
В цент- нерах	11,1	10,1	8,0	10,6	12,4	7,8	10,5	16,6	10,
СТЕП									
В пудах	40,4	48,4	35,4	38,9	46,6	25,2	39,5	61,6	44,2
В цент- нерах	6,6	7,9	5,8	6,4	7,6	4,2	6,5	10,1	7,2
УКРАЇНА									
В пудах	56,3	59,3	39,4	46,7	63,0	42,0	55,3	64,4	53,7
В цент- нерах	9,2	9,7	6,5	7,6	10,3	6,9	9,1	10,5	8,8

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 138.

Динаміка валових зборів зерна в Україні

Роки	Весь валовий збір зерна у сільському господарстві		В тому числі в інди- відуальному селянсь- кому господарстві	
	млн пуд.	в % від рівня 1909—1913 рр.	млн пуд.	в % від всього валового збору зерна у сільсь- кому госпо- дарстві
Пересіч- но за 1909—1913	1151,5	100,0	900,0	78,2
1921	277,0	24,2	270,0	97,5
1922	637,0	55,5	670,9	95,4
1923	940,7	82,0	897,5	95,4
1924	651,4	56,8	624,7	95,9
1925	1049,8	91,5	1002,1	95,5
1926	1029,9	89,7	985,5	95,7
1927	1102,9	96,1	1056,3	95,8
1928	799,5	69,7	760,5	95,2
1929	1135,3	98,9	1058,8	93,2

* Джерелом за 1909—1913 рр і за 1923—1928 рр. є: Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. XXIII, 126, 133. (Розходження з даними, вказаними вище в розділі 1, § 1 (1334,6 млн пуд.) пояснюється змінами території УРСР: у 1920—1923 рр. до складу УРСР входили Таганрозький, Шахтинський і деякі інші частини колишньої Області війська Донського. У 1924 р. ці землі були повернуті РРФСР, а тому ми внесли корективи в підрахунки). Дані про валові збори зерна в індивідуальному селянському господарстві України за 1908—1913 роки вказані в джерелі: Народное хозяйство Украины. Харьков, 1921. Вып. 2. С. 21. Дані за 1921 р. вказані в доповіді наркома земельних справ І. Клименка на VII Всеукраїнському з'їзді Рад (Вісті ВУЦВК. Харків, 1922. 13 груд.). Дані за 1922 р. наводяться в НКЗ УССР. Сельское хозяйство Украины (Стат. сборник). Харьков, 1923. Джерело за 1929 р.: Матеріали до характеристики стану сільського господарства України. К., 1930. С. 8.

В інших джерелах та літературі 20-х років зустрічаються і інші цифрові дані про валові збори зерна в Україні. З усіх наявних в джерелах та літературі даних ми відібрали звітні дані ЦСУ УРСР.

Хлібо-фуражний баланс УРСР, тис. пудів*

Показ- ник	Господарський рік					
	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29
1	2	3	4	5	6	7

I. Прибуток

1. Оста- ча у се- лян на мочаток року	76813	116884	61685	113258	139065	142272
2. Збір врожаю	940668	651412	1049753	1029937	1102908	799545
Те саме, %	100	100	100	100	100	100
В тому числі:						
а) в се- лянських господар- ствах	897483	624684	1002108	985446	1056302	760445
Те саме, %	95,4	95,9	95,5	95,7	95,8	95,1
б) в рад- госпах та кол- госпах	43185	26728	47645	44491	46606	39100
Те саме, %	4,6	4,1	4,5	4,3	4,2	4,9
Разом прибутку	1017481	768296	1111438	1143195	1241973	941817

II. Розподіл

1. Спо- живання сільсь- ким на- селен- ням	653915	609248	778800	782277	833140	768552
Те саме, %	64,3	79,3	70,1	68,4	67,1	81,6
В тому числі:						
а) на на- сіння	133306	131480	144478	146368	156516	146940
б) на хар- чування	284546	272620	308750	313593	317559	298938

1	2	3	4	5	6	7
в) на годівлю худоби та птиці	212498	184915	287102	293380	337432	304182
г) інші витрати	23565	20233	38470	28936	21633	18492
2. Остача у селян на кінець року, в тому числі і страхові запаси	116884	61685	113258	139065	142272	101358
Те саме, %	11,5	8,0	10,2	12,2	11,4	10,8
3. Товарна продукція	246682	97363	219380	221853	266561	71907
Те саме, %	24,2	12,7	19,7	19,4	21,5	7,6
Разом розподілено	1017481	768296	1111438	1143195	1241973	941817
Те саме, %	100	100	100	100	100	100

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 139.

Таблиця 68

Динаміка валових зборів і врожайність цукрового буряка*

Категорії виробників, регіон	Валові збори, тис. пуд.				Врожайність, ц/дес.
	Пересічно за 1909—1913 рр.	1925	1926	1927	
Україна (всі господарства)	500809,0	488782,0	374705,6	560230,0	
Те саме, %	100	100	100	100	
В тому числі в індивідуальному селянському господарстві:					
Полісся	—	14767,3	10498,3	15069,8	189,0
Правобережжя	—	198518,8	137234,4	208617,5	198,5
Лівобережжя	—	169433,8	82976,0	133044,9	165,5
Степу	—	23119,9	24907,9	30311,7	152,7
України	70113,3	405839,8	255616,6	387043,9	172,0
Те саме, %	14,0	83,0	68,2	69,1	—
Виробництво цукру на душу населення, кг	39	30	25	34	—

* Правління Цукротресту СРСР. Селянське буряківництво на Україні. К., 1926. Т. 1. Вип. 1. С. 6; Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 143, 150; Справочник сахарника на 1927/28 год. К., 1927. С. 8; Україна: Стат. щорічник. Харків, 1928. С. 219.

Таблиця 69

Соціальний склад селянських бурякосівачів в Україні, %*

Соціально-класові групи	Рік		
	1927	1928	1929
Бідняки	32,7	41,4	46,7
Середняки	66,9	58,2	49,7
Куркулі	0,4	0,4	3,6
Разом	100	100	100

* Матеріали до характеристики стану сільського господарства України. К., 1930. С. 10.

Таблиця 70

Динаміка валових зборів насіння соняшника в індивідуальному селянському господарстві України, тис. пудів*

Регіон	Рік				
	1913	1925	1926	1927	1928
Полісся	—	56,8	18,1	28,5	24,2
Правобережжя	—	1076,6	790,0	1420,0	1043,3
Лівобережжя	—	10207,0	6922,2	8707,4	8909,8
Степ	—	32719,6	18377,9	25784,3	23594,5
Україна	3752,0	44060,0	26109,1	35940,2	33571,8
В тому числі в селянському господарстві	—	34420,4	25597,3	35294,7	32794,3
Питома вага селянського соняшника, %	—	78,1	98,0	98,2	97,7

* Кривченко Г. А. Производство масличных семян и маслобойная промышленность на Украине. К., 1919. С. 50; Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 141, 150.

Таблиця 71

Товарність технічних культур у сільському господарстві України (в % від валової продукції)*

Продукт	Господарський рік				
	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28
Олійне насіння	13,3	32,9	22,3	14,3	17,7
Льон-волокно	0,7	1,9	10,9	12,1	12,9
Конопляне прядиво	5,7	20,3	15,4	11,8	10,9
Цукровий буряк	92,3	91,3	90,8	88,5	87,7
Тютюн	83,2	95,7	83,6	89,7	85,6
Хміль	75,0	62,6	69,8	82,0	91,4
Картопля	9,4	17,8	16,2	10,1	10,8

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 130.

Динаміка поголів'я продуктивної худоби в індивідуальному селянському господарстві України (тис. голів)*

Рік	Велика рогата худоба				Вівці	Кози	Свині
	Корови	Телиці-нетелі старше 1,5 року	Бички від 1,5 до 2 років та телички від 1 до 1,5 року	Телята до року			
1	2	3	4	5	6	7	8
ПОЛІССЯ							
1916:							
всі господар-	442,6	50,6	107,8	298,9	1023,9	5,7	813,6
ства							
в тому числі							
селянські							
1923	429,7	47,5	103,3	292,4	1013,6	5,6	797,3
1924	561,0	51,8	69,8	258,2	1427,3	6,1	705,3
1925	539,5	61,2	93,0	304,1	1528,8	8,0	922,8
1926	568,7	59,5	89,4	265,1	1817,1	4,5	856,0
1927	576,1	48,3	86,0	277,6	1682,9	5,7	798,2
1928	575,1	68,1	104,4	291,1	1598,1	4,0	809,0
1929	603,9	92,5	109,9	322,2	1609,8	3,7	935,7
	626,7	99,8	113,4	311,3	1505,3	3,1	892,6

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

1916:
всі господарст-
ва
в тому числі
селянські

1923	924,0	94,2	209,4	667,9	1377,7	5,0	1184,2
1924	874,8	82,9	190,4	639,7	1316,0	4,4	1120,7
1925	1070,5	79,1	108,1	456,8	2329,1	5,2	740,0
1926	1045,6	83,9	157,5	593,5	2494,6	2,0	1219,0
1927	1069,9	79,9	149,1	550,5	2581,6	2,5	1219,4
1928	1087,6	70,5	145,7	576,7	2147,3	3,9	1176,9
1929	1087,7	100,7	175,9	579,6	1879,1	4,9	1292,9
	1139,1	128,6	177,2	687,1	1860,8	4,4	1777,5
	1171,8	113,3	140,3	662,8	1605,7	4,3	1082,3

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

1916:
всі госпо-
дарства
в тому числі
селянські

1923	686,8	89,0	215,6	537,8	1415,1	7,2	973,6
1924	644,9	77,6	188,2	509,2	1305,6	5,9	886,8
1925	887,7	84,8	178,0	469,7	2145,8	13,8	575,7
1926	893,5	106,4	253,7	604,6	2429,8	21,4	1010,1
1927	885,1	93,9	206,8	512,4	2424,4	27,6	808,9
1928	903,1	93,7	213,4	546,6	2219,2	27,8	837,5
1929	884,8	101,9	210,9	545,8	2029,9	27,5	1139,9
	895,9	112,1	220,2	612,2	1939,6	25,0	1696,6
	832,3	95,8	152,8	507,7	1673,0	20,5	891,8

СТЕП

1916:
всі госпо-
дарства

	1086,4	174,8	463,8	815,5	2522,4	22,8	1658,0

1	2	3	4	5	6	7	8
в тому числі селянські господарства							
1923	985,8	147,3	388,4	745,2	1695,5	14,2	1486,6
1924	1187,0	79,6	214,9	640,2	2366,8	17,7	339,1
1925	1230,5	89,8	398,5	827,1	2759,0	17,5	1092,9
1926	1320,0	108,2	385,4	765,3	2803,6	21,7	810,8
1927	1360,3	109,0	334,5	760,3	2576,4	17,3	812,4
1928	1290,4	154,9	333,7	748,1	2340,5	16,8	1127,2
1929	1305,0	172,8	317,8	720,3	2245,2	11,9	1340,2
1929	1196,4	136,0	209,6	561,8	1794,1	10,3	574,7
УКРАЇНА							
1916: всі госпо- дарства	3139,8	408,6	996,6	2320,1	6339,1	40,7	4629,4
в тому числі селянські							
1923	2935,2	355,3	870,3	2187,5	5360,7	30,1	4291,4
1924	3706,2	295,3	570,8	1824,9	8269,0	42,8	2360,1
1925	3709,1	341,3	902,7	2329,3	9212,2	43,9	4244,8
1926	3843,7	341,5	830,7	2093,3	9626,7	56,3	3695,1
1927	3927,6	321,5	779,6	2161,2	8625,8	54,7	3625,0
1928	3838,0	425,6	824,9	2164,6	7847,6	53,2	4369,0
1929	3943,9	506,0	825,1	2341,8	7655,4	45,0	5750,0
1929	3827,2	444,9	616,1	2043,6	6578,1	33,2	3441,4

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 88—89; Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191. С. 2—8.

Таблиця 73

Товарність продукції тваринництва в Україні в 1923—1928 рр.
(в % від валу)*

Продукція	Господарський рік				
	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28
Шкіряна сировина	23,1	33,8	41,1	40,3	49,9
М'ясо та сало	24,0	41,5	48,5	49,8	52,0
Молоко та молочні продукти	26,1	26,2	26,0	27,2	28,0
Вовна	4,8	8,1	15,1	13,0	20,2
Щетина	28,6	50,0	78,9	88,9	91,3
Яйця	39,2	49,8	53,6	55,3	58,8

* Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 130.

Таблиця 74

Розмір основного капіталу в перерахунку на одне господарство*

Посівні групи	1923/24 господарський рік, золотих крб.		
	На початок року	Приріст (+) або зменшення (—) за рік	На кінець року
1	2	3	4

ПОЛІССЯ

Без посіву	—	—	—
З посівом, дес.:			
до 2	356,4	—15,4	341,0
2,1—4,0	737,4	+15,2	752,6
4,1—6,0	1007,3	+21,5	1028,8
6,1—9,0	1181,4	—29,6	1151,8
9,1—15,0	1224,3	—13,8	1210,5
Пересічно	802,1	+4,5	806,6

1	2	3	4

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

Без посіву	7,9	+ 4,8	12,7
3 посівом,			
дес.:			
до 2	286,0	+ 4,1	290,1
2,1— 4,0	491,6	+10,9	502,5
4,1— 6,0	744,1	—10,8	733,3
6,1— 9,0	931,6	—26,1	905,5
9,1—15,0	1508,8	—83,6	1425,2
Пересічно	454,5	+ 3,5	458,0

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Без посіву	77,6	+ 1,8	79,4
3 посівом,			
дес.:			
до 2	441,5	+ 8,1	449,6
2,1— 4,0	560,0	+11,2	571,2
4,1— 6,0	681,3	+35,0	716,3
6,1— 9,0	1004,9	+29,4	1034,3
9,1—15,0	1479,9	+29,4	1509,3
понад 15,0	2157,8	+20,0	2177,8
Пересічно	785,5	+22,0	807,5

СТЕП

3 посівом,			
дес.:			
до 2	298,8	+27,3	326,1
2,1— 4,0	383,2	+18,4	401,6
4,1— 6,0	516,5	+28,8	545,3
6,1— 9,0	926,4	+58,8	985,2
9,1—15,0	1229,1	+22,3	1251,4
понад 15,0	1647,0	+52,5	1699,5
Пересічно	772,2	+33,5	805,7

УКРАЇНА

Без посіву	54,4	+ 2,8	57,2
3 посівом,			
дес.:			
до 2	327,9	+ 3,7	331,6
2,1— 4,0	550,8	+13,8	564,6
4,1— 6,0	723,1	+23,4	746,5
6,1— 9,0	997,3	+29,2	1026,5
9,1—15,0	1295,3	+21,6	1316,9
понад 15,0	1739,9	+46,6	1786,5
Пересічно	714,5	+18,0	732,5

Посівні групи	У 1924/25 р., червінців			У 1925/26 р., червінців		
	На по- чаток року	Приріст (+) або змен- шення (—)	На кінець року	На по- чаток року	Приріст (+) або змен- шення (—)	На кінець року
1	5	6	7	8	9	10

ПОЛІССЯ

Без посіву	—	—	—	—	—	—
3 посі- вом; дес.:						
до 2	427,9	+11,5	439,4	688,2	+22,9	711,1
2,1—4,0	746,8	—27,5	719,3	1101,1	+58,3	1159,4
4,1—6,0	1030,6	—34,8	995,8	1628,1	+65,2	1693,3
6,1—9,0	1216,1	—34,7	1181,4	2084,8	+188,2	2273,0
9,1—15,0	1858,8	—147,0	1711,8	2330,3	+148,7	2479,0
понад 15,0	4110,8	—247,2	3863,6	—	—	—
Пере- січно	862,9	—27,1	835,8	1069,5	+65,5	1135,0

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

Без посіву	270,0	+6,5	276,5	—	—	—
3 посі- вом, дес.:						
до 2	448,8	—13,9	434,9	563,3	+21,0	584,3
2,1—4,0	786,9	—17,7	769,2	934,6	+41,6	976,2
4,1—6,0	1189,6	—20,4	1169,2	1508,2	+44,0	1552,2
6,1—9,0	1514,5	—96,5	1418,0	1688,5	+124,2	1812,7
9,1—15,0	1591,5	—61,8	1529,7	2685,4	+7,6	2693,0
Пере- січно	722,4	—18,4	704,0	955,0	+39,3	994,3

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Без посіву	329,0	—44,7	284,3	139,3	+16,0	155,0
3 посі- вом, дес.:						
до 2	552,6	—12,2	540,4	633,8	+43,0	676,8
2,1—4,0	795,7	—45,6	750,1	912,3	+73,9	986,2

1	5	6	7	8	9	10
4,1—6,0	1024,1	—57,2	966,9	1201,3	+98,3	1299,6
6,1—9,0	1419,8	—72,6	1347,2	1792,5	+155,7	1948,2
9,1—15,0	2165,9	—146,9	2019,0	2516,1	+343,1	2859,2
понад 15,0	2828,2	—161,5	2666,7	—	—	—
Пере-січно	940,9	—50,3	890,6	1157,3	+103,0	1260,3
СТЕП						
Без посіву 3 посівом, дес.: до 2	139,5	—26,0	113,5	26,5	—10,5	16,0
2,1—4,0	443,6	+88,7	532,3	417,2	+6,3	423,5
4,1—6,0	584,6	—8,4	576,2	824,0	+33,0	857,0
6,1—9,0	862,4	—11,5	850,9	1037,8	+53,6	1091,4
9,1—15,0	1025,1	—10,9	1014,2	1312,2	+98,5	1410,7
понад 15,0	1459,1	—28,9	1430,2	1822,0	+145,1	1967,1
Пере-січно	2318,3	—77,5	2240,8	2790,2	+184,3	2974,5
Без посіву 3 посівом, дес.: до 2	1029,0	—13,0	1016,0	1369,6	+91,0	1460,6
УКРАЇНА						
Без посіву 3 посівом, дес.: до 2	244,6	—28,5	216,1	63,7	—1,7	62,0
2,1—4,0	468,5	+1,6	470,1	583,7	+23,9	607,6
4,1—6,0	742,7	—25,8	716,9	940,4	+50,7	991,1
6,1—9,0	984,2	—29,0	955,2	1268,7	+64,8	1333,5
9,1—15,0	1156,1	—31,3	1124,8	1507,8	+119,8	1627,6
понад 15,0	1551,2	—47,3	1503,9	1932,7	+164,8	2097,5
Пере-січно	2430,8	—91,0	2339,8	2790,2	+184,3	2974,5
Без посіву 3 посівом, дес.: до 2	906,9	—25,6	881,3	1209,0	+76,6	1285,6

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 74; 1927. № 115; 1930. № 174.

Примітка. За 1923/24 р. розмір основного капіталу підрахований в цінах 1913 р. (в золотих карбованцях), оскільки радзнаки постійно знецінювалися і підраховувати в грошових знаках 1923/24 р. не було змоги. За інші роки обчислення виконано в червінцях, оскільки з 1924 р. радзнаки були вилучені з обігу, а червінці мали стабільний курс.

Будова основного капіталу в селянському господарстві, % *

Посівні групи	Худоба	Бджоли	Птиця	Будівлі	Реманент	Запаси	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8

ПОЛІССЯ

1923/24 господарський рік

3 посівом, дес.:							
до 2,0	30,4	0,8	0,9	49,6	10,6	7,7	100
2,1—4,0	25,2	1,4	0,7	58,8	8,8	5,1	100
4,1—6,0	24,3	2,1	0,7	56,6	10,1	6,2	100
6,1—9,0	26,5	2,3	0,8	41,0	19,4	10,0	100
9,1—15,0	36,5	1,2	1,1	25,2	19,6	16,4	100
Пересічно	25,9	1,7	0,8	52,8	11,8	7,0	100

1924/25 господарський рік

3 посівом, дес.:							
до 2,0	21,4	0,8	0,4	57,3	7,4	12,7	100
2,1—4,0	22,6	0,2	0,4	52,4	9,4	15,0	100
4,1—6,0	21,1	1,8	0,3	50,0	9,6	17,2	100
6,1—9,0	21,0	1,7	0,3	49,8	11,3	15,9	100
9,1—15,0	13,4	0,3	0,2	57,6	14,5	14,0	100
понад 15,0	20,3	9,0	0,5	42,0	18,2	10,0	100
Пересічно	21,2	1,3	0,3	51,7	10,1	15,4	100

1925/26 господарський рік

3 посівом, дес.:							
до 2,0	24,9	0,9	0,3	57,5	7,3	9,1	100
2,1—4,0	28,7	0,5	0,3	50,4	8,4	11,7	100
4,1—6,0	27,9	1,1	0,3	48,8	10,2	11,7	100
6,1—9,0	29,7	0,3	0,3	48,3	9,0	12,4	100
9,1—15,0	21,5	1,5	0,1	56,5	10,8	9,6	100
Пересічно	28,0	0,7	0,3	50,4	9,1	11,5	100

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

1923/24 господарський рік

Безпосівні	—	—	15,2	84,8	—	—	100
3 посівом, дес.:							
до 2,0	28,3	0,4	1,2	54,5	5,6	10,0	100
2,1—4,0	30,3	1,3	0,9	50,5	9,1	7,9	100
4,1—6,0	33,7	0,8	0,7	44,5	11,9	8,4	100
6,1—9,0	27,1	0,6	1,0	45,1	13,7	12,5	100
9,1—15,0	28,7	—	1,0	29,2	35,1	6,0	100
Пересічно	30,2	0,9	0,9	49,7	9,4	8,9	100

1	2	3	4	5	6	7	8

1924/25 господарський рік

Безпосівні	4,6	—	0,5	87,5	2,3	5,1	100
З посівом, дес.:							
до 2,0	17,9	0,8	0,6	60,6	7,7	12,4	100
2,1—4,0	19,1	0,9	0,5	56,3	9,2	14,0	100
4,1—6,0	19,9	0,4	0,4	46,2	16,7	16,4	100
6,1—9,0	19,6	1,1	0,3	48,8	13,1	17,1	100
9,1—15,0	18,5	—	0,2	57,2	6,5	17,6	100
Пересічно	18,9	0,8	0,4	54,9	10,7	14,3	100

1925/26 господарський рік

Безпосівні	—	—	—	—	—	—	—
З посівом, дес.:							
до 2,0	15,8	0,2	0,7	67,5	8,0	7,8	100
2,1—4,0	21,9	0,2	0,5	57,8	10,4	9,2	100
4,1—6,0	22,3	1,3	0,5	52,7	12,3	10,4	100
6,1—9,0	23,9	0,7	0,5	46,4	16,3	12,2	100
9,1—15,0	22,3	—	0,2	49,9	16,5	11,1	100
Пересічно	21,0	0,6	0,5	57,2	11,1	9,6	100

ЛІВОВАРЕЖЖЯ

1923/24 господарський рік

Безпосівні	7,7	—	1,0	75,7	5,2	10,4	100
З посівом, дес.:							
до 2	28,1	—	1,1	56,3	7,6	6,9	100
2,1—4,0	28,8	0,1	1,4	53,2	8,4	8,1	100
4,1—6,0	33,5	0,1	1,7	42,7	13,8	8,2	100
6,1—9,0	34,5	0,4	1,8	39,1	17,6	6,6	100
9,1—15,0	30,1	1,1	1,3	40,6	21,3	5,6	100
понад 15,0	31,7	0,5	1,8	32,3	27,8	5,9	100
Пересічно	31,5	0,4	1,6	44,1	15,4	7,0	100

1924/25 господарський рік

Безпосівні	3,2	6,9	0,5	72,3	6,8	10,3	100
З посівом, дес.:							
до 2	13,8	0,1	0,5	64,2	8,4	13,0	100
2,1—4,0	19,4	0,1	0,4	55,3	9,4	15,4	100
4,1—6,0	21,0	0,2	0,4	51,2	12,9	14,3	100
6,1—9,0	20,7	1,0	0,4	47,6	16,1	14,2	100
9,1—15,0	19,8	0,4	0,4	46,8	17,4	15,8	100
понад 15,0	19,3	0,7	0,4	33,4	28,9	17,3	100
Пересічно	19,4	0,4	0,4	52,5	12,7	14,6	100

1	2	3	4	5	6	7	8

1925/26 господарський рік

Безпосівні	—	—	3,7	64,7	12,9	18,7	100
З посівом, дес.:							
до 2	15,6	0,4	0,5	66,0	7,5	10,0	100
2,1—4,0	27,0	0,1	0,6	52,5	9,5	10,3	100
4,1—6,0	29,6	0,2	0,5	46,2	13,4	10,1	100
6,1—9,0	32,1	0,9	0,5	41,5	15,2	9,8	100
9,1—15,0	30,8	0,8	0,5	43,8	15,3	8,8	100
Пересічно	28,2	0,4	0,5	48,6	12,4	9,9	100

СТЕП

1923/24 господарський рік

Безпосівні	—	—	—	—	—	—	—
З посівом:							
до 2	23,5	0,1	1,2	54,0	16,2	5,0	100
2,1—4,0	27,1	0,1	1,2	48,5	19,0	4,1	100
4,1—6,0	24,9	0,1	0,9	50,1	19,6	4,4	100
6,1—9,0	23,8	0,1	0,3	55,7	15,4	4,2	100
9,1—15,0	24,7	0,2	0,9	44,9	23,8	5,5	100
понад 15,0	29,5	0,1	0,8	39,1	24,8	5,7	100
Пересічно	25,4	0,1	0,9	48,4	20,3	4,9	100

1924/25 господарський рік

Безпосівні	2,9	7,3	0,7	63,9	17,5	7,7	100
З посівом:							
до 2	13,1	0,2	0,7	69,7	8,2	8,1	100
2,1—4,0	17,7	0,2	0,7	55,5	16,5	9,4	100
4,1—6,0	16,9	0,5	0,5	54,4	17,1	10,6	100
6,1—9,0	21,0	0,2	0,5	46,3	20,0	12,0	100
9,1—15,0	23,2	0,3	0,5	40,6	21,8	13,6	100
понад 15,0	22,8	0,4	0,4	41,4	20,5	14,5	100
Пересічно	20,4	0,4	0,5	47,3	19,3	12,1	100

1925/26 господарський рік

Безпосівні	—	—	—	69,8	—	30,2	100
З посівом, дес.:							
до 2	12,2	—	1,4	73,8	6,3	6,3	100
2,1—4,0	22,0	0,5	0,7	56,8	12,4	7,6	100
4,1—6,0	24,8	0,1	0,8	52,9	12,8	8,6	100
6,1—9,0	27,6	0,2	0,7	46,6	16,2	8,7	100
9,1—15,0	30,7	0,3	0,5	40,8	17,6	10,0	100
понад 15,0	30,9	0,3	0,6	38,1	20,3	9,8	100
Пересічно	27,9	0,3	0,7	45,8	16,3	9,0	100

1	2	3	4	5	6	7	8

УКРАЇНА

1923/24 господарський рік

Безпосівні	7,4	—	1,7	72,0	9,0	9,9	100
З посівом, дес.:							
до 2	28,1	0,3	1,2	53,6	8,7	8,1	100
2,1—4,0	27,6	0,8	1,0	53,9	10,4	6,3	100
4,1—6,0	27,8	0,9	1,0	50,2	13,5	6,6	100
6,1—9,0	27,7	0,7	1,1	47,1	16,9	6,5	100
9,1—15,0	26,8	0,2	1,1	42,6	22,9	6,0	100
понад 15,0	30,0	0,7	1,0	37,6	25,5	5,7	100
Пересічно	27,7	0,6	1,0	48,6	15,4	6,6	100

1924/25 господарський рік

Безпосівні	3,3	5,7	0,6	73,4	8,3	8,7	100
З посівом, дес.:							
до 2	16,9	0,5	0,6	61,9	7,9	12,2	100
2,1—4,0	19,7	0,4	0,4	55,1	10,4	14,0	100
4,1—6,0	19,4	0,7	0,4	51,2	14,2	14,0	100
6,1—9,0	20,9	0,7	0,4	47,2	17,1	13,4	100
9,1—15,0	22,0	0,3	0,4	42,8	20,6	13,9	100
понад 15,0	22,2	1,0	0,4	40,7	21,2	14,5	100
Пересічно	20,0	0,6	0,4	50,7	14,5	13,8	100

1925/26 господарський рік

Безпосівні	—	—	2,6	46,9	28,6	21,9	100
З посівом, дес.:							
до 2	17,6	0,4	0,6	65,4	7,6	8,4	100
2,1—4,0	24,6	0,3	0,5	54,7	10,1	9,8	100
4,1—6,0	26,2	0,7	0,5	50,3	12,2	16,1	100
6,1—9,0	28,5	0,4	0,6	45,7	15,0	9,8	100
9,1—15,0	30,3	0,4	0,6	41,8	17,1	9,8	100
Пересічно	26,6	0,4	0,5	49,3	13,3	9,8	100

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 74; 1927. № 115; 1930. № 174.

Таблиця 76
Гуртовий прибуток селянських господарств в перерахунку на один двір у 1923/24 господарському році

Посівні групи, дес.	Весь гуртовий прибуток		В тому числі, в %							
	крб.	%	Від сільського господарства			Від занять поза власним сільським господарством				
			Рільництва	Тваринництва	Інших	Разом	Праця поза сільським господарством	Найми в сільському господарстві	Інші	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ПОЛІССЯ										
До 2,0	281,7	100	37,2	26,2	7,5	70,9	11,9	8,6	8,6	29,1
2,1—4,0	464,8	100	49,6	26,5	8,3	84,4	6,6	4,8	4,2	15,6
4,1—6,0	632,4	100	54,8	25,1	7,5	87,4	4,9	3,2	4,5	12,6
6,1—9,0	871,4	100	55,7	25,7	8,8	90,2	4,2	1,8	3,8	9,8
9,1—15,0	1442,7	100	64,1	16,5	6,9	87,5	9,6	—	2,9	12,5
Пересічно	546,0	100	52,0	25,3	8,0	85,3	6,3	3,7	4,7	14,7
ПРАВОБЕРЕЖЖЯ										
Без посіву	124,0	100	—	—	2,1	2,1	97,9	—	—	97,9
З посівом:										
до 2,0	228,3	100	37,8	17,5	10,6	65,9	14,1	14,0	6,0	34,1
2,1—4,0	372,9	100	50,3	18,0	9,6	77,9	7,8	9,1	5,2	22,1
4,1—6,0	608,8	100	57,4	17,4	9,2	84,0	4,7	5,9	5,4	16,0
6,1—9,0	792,0	100	62,5	15,3	8,2	86,0	5,2	7,6	1,2	14,0
9,1—15,0	882,3	100	70,5	8,7	7,7	86,9	3,2	7,2	2,7	13,1
Пересічно	358,1	100	49,7	17,4	9,6	76,7	8,7	9,6	5,0	23,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ЛІВОВАРЕЖЖЯ										
Без посіву	150,2	100	2,3	4,0	0,7	7,0	21,6	15,5	55,9	93,0
З посівом:										
до 2,0	302,2	100	32,8	19,6	12,2	64,6	19,7	11,0	4,7	35,4
2,1—4,0	401,2	100	43,8	22,6	12,0	78,4	12,8	5,9	2,9	21,6
4,1—6,0	509,0	100	56,1	22,8	8,4	87,3	4,8	5,2	2,7	12,7
6,1—9,0	699,7	100	59,3	21,6	8,7	89,6	4,1	4,1	2,2	10,4
9,1—15,0	919,0	100	66,7	21,1	7,1	94,9	1,9	2,5	0,7	5,1
понад 15,0	1605,5	100	65,5	21,9	7,1	94,5	2,4	2,2	0,9	5,5
Пересічно	549,6	100	54,8	21,9	9,2	85,9	6,9	4,8	2,4	14,1
СТЕП										
З посівом:										
до 2,0	275,7	100	28,0	18,9	8,3	55,2	30,2	11,8	2,8	44,8
2,1—4,0	346,0	100	47,3	21,8	8,8	77,9	12,4	6,6	3,1	22,1
4,1—6,0	475,0	100	58,6	18,5	8,0	85,1	6,5	6,3	2,1	14,9
6,1—9,0	650,3	100	61,7	21,5	6,7	89,9	3,7	5,5	0,9	10,1
9,1—15,0	952,0	100	66,3	19,0	5,5	90,8	2,6	4,6	2,0	9,2
понад 15,0	1590,0	100	69,6	16,1	3,8	89,5	1,8	5,0	3,7	10,5
Пересічно	636,1	100	60,9	19,3	6,4	86,6	5,5	5,7	2,2	13,4
УКРАЇНА										
Без посіву	141,4	100	1,6	2,8	1,2	5,6	43,9	10,9	39,6	94,4
З посівом:										
до 2,0	259,0	100	35,2	20,3	9,7	65,2	17,1	11,8	5,9	34,8
2,1—4,0	398,7	100	48,0	22,5	9,6	80,1	9,5	6,4	4,0	19,3
4,1—6,0	544,0	100	56,6	21,4	8,2	86,2	5,3	5,0	3,5	13,8
6,1—9,0	713,4	100	59,7	22,1	7,8	93,6	4,1	4,4	1,9	10,4
9,1—15,0	966,9	100	66,3	19,3	5,9	91,5	2,9	3,8	1,8	8,5
понад 15,0	1592,8	100	63,8	17,1	4,4	90,3	1,9	4,5	3,3	9,7
Пересічно	536,7	100	55,8	20,2	8,7	84,7	6,5	5,6	3,2	15,3

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 74.

Гуртовий прибуток селянського господарства України в перерахунку на один двір у 1924/25 господарському році*

Посівні групи, дес.	Весь гуртовий прибуток		В тому числі (в %)					Від занять поза власним сільським господарством			
	крб.	%	Від сільського господарства			Разом	Праця поза сільським господарством	Найми в сільському господарстві	Інших	Разом	
			Рільництва	Тваринництва	Інших						
Без посіву	188,0	100	3,9	5,4	8,0	17,3	40,6	11,2	30,9	82,7	
З посівом:											
до 2,0	376,8	100	24,9	20,4	12,3	57,6	16,4	4,1	21,9	42,4	
2,1—4,0	479,4	100	38,3	23,6	13,9	75,8	10,2	2,5	11,5	24,2	
4,1—6,0	623,1	100	43,7	22,8	14,4	80,9	6,7	1,5	10,9	19,1	
6,1—9,0	763,4	100	47,5	21,4	14,3	83,2	5,2	1,0	10,6	16,8	
9,1—15,0	1012,0	100	46,6	22,2	14,2	83,0	3,7	0,7	12,6	17,0	
понад 15,0	1430,5	100	53,6	21,8	15,0	90,4	2,4	0,2	7,0	9,6	
Пересічно	596,9	100	41,7	22,2	14,0	77,9	8,0	1,8	12,3	22,1	

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1927. № 115.

Гуртовий прибуток селянського господарства України в перерахунку на один двір у 1925/26 році*

Посівні групи, дес.	Весь гуртовий прибуток		В т о м у ч и с л і , %					Від занять поза власним сільським господарством		
	крб.	%	Від сільського господарства			Разом	Праця поза сільським господарством	Найми в сільському господарстві	Інші заняття	Разом
			Рільництва	Тваринництва	Інших					
Без посіву	325,0	100	—	—	2,7	2,7	76,4	4,0	16,9	97,3
З посівом:										
до 2,0	450,4	100	29,7	19,7	10,1	59,5	18,5	5,5	16,5	40,5
2,1—4,0	690,7	100	45,1	21,2	9,9	76,2	11,7	2,1	10,0	23,8
4,1—6,0	941,2	100	50,4	20,3	10,1	80,8	10,0	1,0	8,2	19,2
6,1—9,0	1158,4	100	53,8	19,6	11,6	85,0	7,5	0,8	6,7	15,0
9,1—15,0	1539,0	100	56,6	18,2	11,2	86,0	6,8	0,3	6,9	14,0
понад 15,0	2255,5	100	64,1	15,6	10,5	90,2	3,5	0,3	6,0	9,8
Пересічно	921,9	100	50,4	19,5	10,5	80,4	9,6	1,4	8,6	19,6

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174.

Ринковий обіг у селянському господарстві України в 1925/26 господарському році в перерахунку на один двір (дані в крб.)*

Посівні групи, дес.	Відчужено			Набуто		
	Продуктів сільського господарства	Іншої продукції	Разом	Продуктів сільського господарства	Іншої продукції	Разом
1	2	3	4	5	6	7

ПОЛІССЯ

З посівом:						
до 2,0	91,45	52,35	143,80	116,07	96,64	212,71
2,1—4,0	161,43	21,11	182,54	79,20	133,20	212,40
4,1—6,0	234,48	32,68	267,16	86,93	196,27	283,20
6,1—9,0	375,22	20,26	395,48	72,78	308,98	381,76
9,1—15,0	330,13	13,16	343,29	51,32	134,97	186,29
Пересічно	188,97	30,92	219,89	88,36	159,58	247,94

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

З посівом:						
до 2,0	87,40	14,47	101,87	73,90	89,36	163,26
2,1—4,0	174,09	19,67	193,76	120,14	122,59	242,73
4,1—6,0	316,37	30,80	347,17	155,79	230,68	386,47
6,1—9,0	367,45	25,93	393,38	190,49	266,03	456,52
9,1—15,0	938,84	44,79	983,63	634,98	394,01	1028,99
Пересічно	185,00	20,17	205,17	119,90	137,54	257,44

1	2	3	4	5	6	7

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Без посіву	10,36	—	10,36	47,54	80,82	128,36
З посівом: до 2,0	128,64	25,79	154,43	123,78	108,62	232,40
2,1—4,0	213,53	29,81	243,34	130,50	140,91	271,41
4,1—6,0	267,27	27,93	295,20	134,25	138,65	322,90
6,1—9,0	458,82	24,84	483,66	217,27	244,82	462,09
9,1—15,0	646,07	31,19	677,26	277,95	468,04	745,99
Пересічно	276,17	28,00	304,17	152,07	184,27	336,34

СТЕП

Без посіву	26,75	27,30	54,05	81,80	280,63	362,43
З посівом: до 2,0	73,55	23,80	97,35	85,96	109,62	195,58
2,1—4,0	172,77	25,38	198,15	133,22	151,31	284,53
4,1—6,0	213,57	19,21	232,78	134,42	171,78	306,20
6,1—9,0	309,70	23,27	332,97	203,93	201,84	405,77
9,1—15,0	444,86	24,83	469,69	195,74	296,66	492,40
понад 15,0	702,02	51,35	753,37	216,14	478,72	694,86
Пересічно	320,96	25,59	346,55	169,44	230,22	399,66

УКРАЇНА

Без посіву	21,29	18,20	39,49	70,37	214,03	284,40
З посівом: до 2,0	93,59	25,46	119,05	92,85	96,80	189,65
2,1—4,0	179,51	23,28	202,79	116,88	134,57	251,45
4,1—6,0	244,82	25,59	270,41	127,79	189,47	317,26
6,1—9,0	346,19	23,48	369,67	192,20	225,20	417,40
9,1—15,0	475,24	25,78	501,02	212,44	313,88	526,32
понад 15,0	702,02	51,35	753,37	216,14	478,72	694,86
Пересічно	258,37	25,51	283,88	141,32	188,01	329,33

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 122.

**Структура витрат у селянському господарстві в 1925/26
господарському році в перерахунку на один двір***

Посівні групи, дес.	Вироб- ничі витра- ти, %	Стра- ху- ван- ня, %	Інші вит- рати, %	Податки, %	Фонд спожив- ання і заощад- ження, %	Р а з о м	
						%	крб.
1	2	3	4	5	6	7	8

ПОЛІССЯ

З посівом:							
до 2,0	45,9	0,3	0,1	1,0	52,7	100	590,35
2,1—4,0	43,7	0,4	0,4	1,5	54,0	100	897,08
4,1—6,0	43,8	0,4	0,1	1,6	54,1	100	1207,80
6,1—9,0	44,9	0,5	0,2	2,0	52,4	100	1720,28
Пересічно	44,1	0,4	0,2	1,5	53,8	100	1004,68

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

З посівом:							
до 2,0	37,9	0,4	0,2	0,9	60,6	100	452,89
2,1—4,0	46,7	0,3	0,2	1,3	51,5	100	746,98
4,1—6,0	48,2	0,2	0,4	1,6	49,6	100	1219,32
6,1—9,0	48,8	0,2	—	1,6	49,4	100	1553,52
9,1—15,0	63,5	0,2	—	2,1	34,2	100	2536,80
Пересічно	46,2	0,3	0,2	1,4	51,9	100	781,07

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Без посіву	4,0	0,7	—	1,0	94,3	100	298,0
З посівом:							
до 2,0	42,4	0,2	0,5	0,5	56,4	100	613,38
2,1—4,0	46,5	0,3	0,2	1,4	51,6	100	813,58
4,1—6,0	44,2	0,4	0,3	1,6	53,5	100	1105,92
6,1—9,0	48,0	0,3	0,1	1,7	49,9	100	1549,97
9,1—15,0	46,0	0,3	0,3	1,7	51,7	100	2201,34
Пересічно	45,6	0,3	0,3	1,4	52,4	100	1048,73

СТЕП

Без посіву	1,2	—	—	—	98,8	100	343,0
З посівом:							
до 2,0	23,5	0,3	0,6	0,7	74,9	100	395,39
2,1—4,0	38,0	0,3	0,5	1,2	60,0	100	703,67
4,1—6,0	41,7	0,3	0,3	1,4	56,3	100	899,10
6,1—9,0	38,4	0,4	0,2	1,6	59,4	100	1065,92
9,0—15,0	44,1	0,3	0,2	1,8	53,6	100	1682,03
понад 15,0	46,3	0,3	0,1	2,2	51,1	100	2490,85
Пересічно	43,3	0,3	0,2	1,6	54,6	100	1230,28

1	2	3	4	5	6	7	8
УКРАЇНА							
Без посіву	1,0	0,2	—	0,3	98,5	100	325,0
З посівом:							
до 2,0	39,3	0,3	0,3	0,8	59,3	100	450,38
2,1—4,0	44,5	0,3	0,3	1,3	53,6	100	690,73
4,1—6,0	44,0	0,3	0,2	1,5	54,0	100	941,17
6,1—9,0	45,8	0,3	0,1	1,6	52,2	100	1158,36
9,1—15,0	44,9	0,3	0,2	1,8	52,8	100	1539,01
понад 15,0	46,3	0,3	0,1	2,2	51,1	100	2255,48
Пересічно	44,4	0,3	0,2	1,6	53,5	100	921,92

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174.

Таблиця 81

Структура витрат фонду споживання у селянському господарстві України в 1925/26 господарському році в перерахунку на одну душу*

Посівні групи, дес.	Харчі	Паливо, житло, освітлення	Взуття, одяг	Алкоголь, тютюн	Речі культури і потреби освіти	Інші	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8
В карбованцях							
Без посіву	53,1	5,8	21,6	5,8	0,7	4,0	91,0
З посівом:							
до 2,0	49,16	10,55	12,96	2,51	0,51	1,77	77,46
2,1—4,0	56,24	10,19	17,23	2,70	0,48	2,11	88,95
4,1—6,0	61,41	10,50	20,03	2,80	0,65	2,32	97,71
6,1—9,0	62,77	9,13	20,99	2,96	0,62	2,29	98,76
9,1—15,0	70,82	10,21	25,42	3,65	0,76	2,86	113,72
понад 15,0	87,58	11,47	31,41	5,35	1,27	3,80	140,88
Пересічно по:							
Україні	61,40	10,19	19,95	3,02	0,65	2,36	97,57
Полісся	60,61	10,52	17,48	2,27	0,73	2,07	93,68
Правобережжю	54,28	8,94	17,86	3,31	0,66	2,28	87,33
Лівобережжю	56,74	10,93	19,64	2,43	0,58	2,08	92,40
Степу	67,37	10,34	22,08	3,45	0,65	2,58	106,47

1	2	3	4	5	6	7	8
В процентах							
Без посіву	58,4	6,4	23,7	6,4	0,8	4,3	100
З посівом:							
до 2,0	63,5	13,6	16,7	3,2	0,7	2,3	100
2,1—4,0	63,3	11,4	19,4	3,0	0,5	2,4	100
4,1—6,0	62,8	10,7	20,5	2,9	0,7	2,4	100
6,1—9,0	63,6	9,2	21,3	3,0	0,6	2,3	100
9,1—15,0	62,3	9,0	22,4	3,2	0,7	2,4	100
понад 15,0	62,2	8,1	22,3	3,8	0,9	2,7	100
Пересічно по:							
Україні	62,9	10,4	20,4	3,1	0,7	2,5	100
Полісся	64,7	11,2	18,7	2,4	0,8	2,2	100
Правобережжю	62,2	10,2	20,5	3,8	0,8	2,5	100
Лівобережжю	61,4	11,8	21,3	2,6	0,6	2,3	100
Степу	63,3	9,7	20,7	3,3	0,6	2,4	100

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174.

Таблиця 82

Особисте споживання основних продуктів харчування в селянському господарстві України в 1925/26 господарському році в перерахунку на одну душу, кг*

Посівні групи, дес.	Борошно	Хліб печений купований	Крупи	Картопля	Олія	Масло	Сало	М'ясо	Риба
Без посіву	111,4	119,6	9,8	72,1	6,6	—	3,3	11,5	13,1
З посівом:									
до 2,0	164,1	3,9	17,0	169,2	2,3	0,5	5,9	12,6	3,8
2,1—4,0	188,0	1,5	18,2	157,6	2,5	0,7	6,4	13,4	4,1
4,1—6,0	196,7	0,5	16,4	135,8	3,3	0,8	6,7	15,4	4,8
6,1—9,0	203,6	1,2	13,4	112,2	4,3	1,3	4,9	12,8	4,1
9,1—15,0	209,0	0,2	11,5	117,3	5,4	1,8	5,4	15,2	4,8
понад 15,0	221,9	—	7,2	89,8	4,6	2,5	5,7	19,5	7,4
Пересічно по:									
Україні	194,6	1,5	15,2	136,4	3,4	1,0	6,1	14,3	4,4
Полісся	175,1	0,3	20,8	189,4	2,0	0,3	10,3	19,8	3,6
Правобережжю	180,3	1,3	20,3	193,9	1,6	0,5	5,9	11,5	3,1
Лівобережжю	194,4	1,8	20,0	132,0	3,9	0,7	6,1	14,3	5,6
Степу	209,2	1,6	9,3	90,4	4,9	1,6	4,4	13,6	4,9

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174.

Таблиця 83

Особисте споживання основних продуктів харчування у селянському господарстві в листопаді 1925 р. в перерахунку на душу за день (в грамах)*

Посівні групи, дес.	Хліб (печений)	Борошно	Крупи	Городина	В тому числі картопля	М'ясо	Сало	Масло	Молоко	Риба
Безпосівні	550	70	30	500	300	130	14	10	230	20
Малопосівні (до 4,0)	630	80	60	600	400	70	10	4	200	17
Середньопосівні (4,1—9,0)	640	90	50	600	400	70	12	3	210	13
Великопосівні (понад 9,0)	640	90	70	600	400	80	14	3	220	11
Пересічно: по Україні	630	90	70	600	400	80	13	3	210	13
Полісся	580	60	90	900	700	100	20	2	230	11
Правобережжю	600	80	80	800	600	60	20	2	240	10
Лівобережжю	660	80	80	600	400	70	10	2	220	15
Степу	670	100	10	500	300	75	10	6	230	15

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1927. № 108.

Таблиця 84

Харчування українського селянства в 1925/26 господарському році (припадало калорій на добу на дорослого їдця)*

Посівні групи, дес.	Липень	Листопад	Лютий
Безпосівні	3686	3661	3738
Малопосівні (до 4,0)	3933	3819	3909
Середньопосівні (4,1—9,0)	4081	3878	4057
Великопосівні (понад 9,0)	4198	3917	4226
Пересічно по:			
Україні	4126	3894	4056
Полісся	3974	3932	4126
Правобережжя	4032	3836	4014
Лівобережжю	4142	3952	4076
Степу	4110	3931	4081

*Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1927. № 108.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

До вступу

Звичайно, коли ведуть мову про індивідуальне селянське господарство, то розуміють під цим терміном дрібне сільсько-господарське виробництво. Йому протистоїть, з одного боку, велике, а з іншого — підсобне, присадибне. Велике (поміщицьке, капіталістичне) господарство відрізняється від селянського тим, що в ньому всі роботи виконують наймити, а власник господарства у кращому випадку виконує функції організатора, керівника виробництва, фізично не приймає участі в роботах, або ж його особистий вклад у виконаному обсязі робіт не істотний у порівнянні з вкладом найманих робітників. У радянський час велике державне господарство (радгосп) велося силами найманих робітників. Підсобне, присадибне, особисте господарство відрізняється від селянського тим, що воно має другорядне значення для власника, який основне заняття, основне джерело прибутку мав поза межами власного господарства. Такі підсобні господарства мали і мають і робітники, і службовці, і представники інших верств суспільства, особливо на селі.

Соціально-класова характеристика індивідуального селянського господарства змінювалася паралельно зі зміною розмірів і характеру господарства: 1. Земельної, посівної площі господарства та інших засобів виробництва (худоби, реманенту тощо) настільки мало, що селянська родина не могла собі забезпечити прожитковий мінімум і на протязі сільськогосподарського сезону частина робочої сили родини використовувалася на заробітках, поза межами власного господарства. Це, звичайно, напівпролетарське, бідняцьке селянське господарство. 2. Земельної, посівної площі господарства достатньо для забезпечення звичайних потреб родини. Під час сільськогосподарського сезону робоча сила сім'ї цілком поглиналася власним господарством, ніхто з членів родини, як правило, не відпускався в цей час на заробітки, нікого не наймали. Всі роботи по господарству виконували члени родини. Це типове дрібнотоварне, середняцьке господарство. 3. Земельної, посівної площі та інших засобів виробництва у господарстві з надлишком, тому власник звертався до найму робітників, отримував, таким чином, додаткову вартість, або здавав в оренду лишки реманенту і худоби. Але, на відміну від поміщицького і великого капіталістичного господарства, сам власник і члени його сім'ї не тільки організовують виконання робіт, але й самі працю-

ють нарівні з наймитами. Це господарство дрібнокапіталістичне, багате. Звичайно, це ідеальні соціально-класові типи індивідуального селянського господарства. У житті, як правило, існував цілий ряд перехідних типів. Оскільки нової термінології ще не вироблено, то автор даної роботи користується термінологією, прийнятою у вітчизняній історіографії радянської доби. Зокрема, використовуючи термін «куркульські» або «дрібнокапіталістичні» господарства, автор розуміє під ними верхівку заможних селян, не вкладаючи в цей термін однозначно негативної оцінки.

- ² У джерелах та спеціальній літературі нема однозначних даних щодо площі республіки в 20-ті роки. При цьому, в різних джерелах наводять цифри від 391,1 тис. кв. км до 480,7 тис. кв. км. Площа УРСР стабілізувалася в 1927 р. у межах 451,6 тис. кв. км (Див.: Україна в цифрах. Харків, 1927. С. 1).
- ³ Гуревич М. Б. Питання сучасного селянського господарства України. Харків, 1927; Вольф М. М. Сільське господарство України. Харків, 1927; Філіповський О. К. Розвідка з організації селянського господарства на Україні, Харків, 1926.
- ⁴ Шліхтер О. Г. Підсумки аграрної політики за 10 років // Укр. землевпорядник. Харків, 1927. № 10—11. С. 5—19; Вольф М. М. К аграрній політике на Украине // На аграрном фронте. М., 1925. № 11—12. С. 45—50; Клименко І. Я. Головні питання сільськогосподарської політики // Земельник. Харків, 1924. № 1. С. 3—6; Качинський В. М. Ленін і аграрне питання. Мелітополь, 1925; Його ж. Партія і сільське господарство. Харків, 1928; Луценко С. К. Сільське господарство України та політика партії. Харків, 1927; Торохтий Я. Ф. Мелкое и крупное крестьянское хозяйство. Харьков, 1923; Одинцов О. В. Основы сельскохозяйственной политики на Украине. Харьков, 1925; Дудник Я. М. Що зробила Радянська влада для сільського господарства протягом 1924/25 року? Харків, 1926.
- ⁵ Див., наприклад: Ковган С. П. Партія та індивідуальне селянське господарство. Харків, 1929; М'якота Х. Г. Спілка незаможника з середняком міцніє. Харків, 1928 та інші.
- ⁶ Соболев М. Н. К вопросу о системе сельскохозяйственного кредита // Хоз-во Украины. Харьков, 1924. № 2. С. 3—11; Обдула Г. Ф. Сельское хозяйство Харьковской губернии и кооперация // Хоз-во Украины. Харьков, 1924. № 4. С. 151—162; Подольский И. М. Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита на Украине и первые шаги их деятельности // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1. С. 162—171; Скалига Н. П. Про сільськогосподарський кредит, його завдання та організацію. Харків, 1925; Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні. Харків, 1925; Височанський П. Коротка історія кооперативного руху на Україні. Харків, 1925; Савич О. Сільськогосподарська кредитова кооперація. Харків, 1926; Лозовий А. Основы кооперации. Харків, 1928; Дешко Є. Кооперація на Україні. Харків, 1927; Зарудний С. Українська кооперація на 10-ті роковини Жовтневої революції. Харків, 1928; Сліпанський А. Кредит та його роль у розвитку сільського господарства України. Харків, 1928; Целларіус. В. ВКП(б) и кооперация. Харьков, 1928; Одинцов О. Українська сільськогосподарська коопера-

ція. Харків, 1927; *Панченко К.* Сільськогосподарська кооперація України на X річницю Жовтня. Харків, 1928; *Маєвський Й.* Сільськогосподарська кооперація; її економічні підстави, теорія та соціальне значення. Харків, 1925; *Фесенко С. А., Цукерман Л. И.* Система сельскохозяйственного кредита на Украине. Харьков, 1925; *Онуфрієв В.* Стан та перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації на Україні. Харків, 1926.

⁷ *Іванов В.* Земельні громади та їх роль в соціалістичному секторі // Укр. землевпорядник. Харків, 1928. № 9. С. 15—19; *Скалига Н.* Червона земельна громада. Харків, 1926; *Кузнецов І.* Земельна громада. Харків, 1927; *Сташевський Є., Маркевич Б.* Земельна громада та її організація. К., 1924.

⁸ Див., наприклад: *Печерица Г.* О сельсоветах и земобществах // Власть Советов. М., 1928. № 37. С. 20; *Зданович С.* Сельские советы и земельные общества // Вольшевик. М., 1928. № 6. С. 39—53.

⁹ *Качинский В.* Очерки аграрной революции на Украине. Харьков, 1922. Вып. 1—2; *Якиманский В. А.* К итогам аграрной революции на Украине: по данным анкетного обследования 1922 г. Харьков, 1924; *Максимов И.* Итоги землеустройства на Украине на 1 января 1922 года // Сільське госп-во. Харків, 1922. № 3—4. С. 44—56; *Каган С.* Аграрная революция на Киевщине. К., 1923; *Бар Г.* Эволюция землевладения Черниговщины // Бюл. губстатбюро. Чернигов, 1923. № 3—6. С. 5—15.

¹⁰ *Вольф М. М.* К вопросу о дифференциации села // Вольшевик. Харьков, 1927. № 23—24. С. 118—127; *Гуревич М. Б.* К вопросу о дифференциации крестьянского хозяйства Украины. Харьков, 1925. Вып. I—III.

¹¹ *Азизян А., Великевич И.* Арендные отношения в советской деревне. М., Л., 1928; *Сосновий С. М.* Оренда землі на Україні. Харків, 1926; *Гуревич М. Б.* Питання сучасного селянського господарства України. Харків, 1927; *Тихомиров О.* До справи про земельну оренду як чинник мобілізації землі // Землеустрійник України. Харків, 1926. № 10—11. С. 17—35; *Шпак С. Е.* Аренда земель в Харьковском округе. Харьков, 1927.

¹² *Поляков Я. А.* Об общественных севооборотах для округов Одесской губернии. Одесса, 1926; *Маркевич Б. Д.* Земельные законодательство та землеустрій. К., 1925; *Попов П.* Землевпорядження та його шляхи // Укр. землевпорядник. Харків, 1927. № 2. С. 1—4; *Триліський О.* Міжокругові земельні наради і справи про сталість землекористування // Землеустрійник України. Харків, 1926. № 1. С. 17—21; *Платоненко А.* Землевпорядження та колективізація // Укр. землевпорядник. Харків, 1928. № 7. С. 8—9; *Викторов В.* Прошлое и будущее землеустройства на Украине // Сб. по вопросам сельского хозяйства. Харьков, 1922. С. 15—18; *Белонін М., Гаража М.* Характеристика землевпорядження на Україні. Харків, 1928; *Щадилов О.* Землевпорядження та організація трудового господарства на Україні. Харків, 1926; *Соловейчик В.* Внутриселенное землеустройство // Сб. по вопросам сельского хозяйства. Харьков, 1922. С. 18—25; *Степаненко О.* Економіка землевпорядження. Харків, 1927.

- ¹³ *Щадилов О.* Про громадські плодозміни. Харків, 1924; *Фоменко С.* Громадські сівозміни в степовій Україні // *Земельник*. Харків, 1925. № 6. С. 34—39; *Його ж.* Громадські сівозміни (Основні принципи їх будування) // *Агрономія та землевпорядження*. Харків, 1926. С. 81—124; *Коротков И. П.* К вопросу о методике обоснования общественных севооборотов. Харьков, 1928.
- ¹⁴ *Лубны-Герцык Л. И.* Движение населения на территории СССР за время мировой войны и революции. М., 1926; *Волков Е. В.* Динамика народонаселения СССР за восемьдесят лет. М., 1930; *Хоменко А.* Населення України. 1897—1927. Харків, 1927; *Корчак-Чепурківський Ю. О.* Відтворення населення Української РСР до початку першої п'ятирічки // *Демограф. дослідження*. К., 1975. Вип. 3. С. 78—114 (робота написана наприкінці 20-х років); *Мінаєв С. В.* Наслідки вселюдного перепису 1926 року на Україні. Харків, 1928.
- ¹⁵ *Миц Л. Е.* Аграрное перенаселение и рынок труда в СССР. М., Л., 1929; *Його ж.* Отход крестьянского населения на заработки в СССР. М., 1926; *Струмилин С. Г.* Бюджет времени русского крестьянина // *Бюл. Госплана*. М., 1923. № 8—9. С. 13—30; *Маслов П.* Перенаселение русской деревни. М., Л., 1930; *Ястреб С.* Об организации труда в крестьянском хозяйстве Харьковского округа // *Труды Харьк. обл. с.-х. опытной станции. Отдел экономики и организации крестьянского хозяйства*. Харьков, 1927. № 13. С. 1—7; *Його ж.* Некоторые черты организации труда в крестьянском хозяйстве Харьковской округи. Харьков, 1928; *Алмазов Е., Бенедикт Н.* К вопросу о производительности труда и нормах выработки в сельском хозяйстве // *Одесская обл. с.-х. опытная станция*. Одесса, 1925. Вип. 3. С. 1—14.
- ¹⁶ *Струмилин С. Г.* Динамика батрацкой армии в СССР // *Наемный труд в сельском хозяйстве*. М., 1926. С. 3—18; *Шестаков А.* Наемный труд в сельском хозяйстве в 1924 г. // *Сельское хоз-во на путях восстановления*. М., 1925. С. 396—431; *Цикото В.* Наем рабочих в крестьянских хозяйствах // *На аграрном фронте*. М., 1928. № 11. С. 75—85; *Казаков А.* Экономическое положение сельскохозяйственного пролетариата до и после Октября. М., Л., 1930; *Плешков П.* Наемный труд в крестьянском хозяйстве СССР. М., Л., 1928; *Вейцблит И.* Безработица на Украине в 1923—25 гг. Харьков, 1926; *Сатуновський Л.* Кількість осіб найманої праці на Україні в 1925/26—1928/29 рр. // *Вісн. статистики України*. Харків, 1929. № 4. С. 53—59; *Слюсар Д.* Наймана праця в сільському господарстві України // *Вісн. статистики України*. Харків, 1929. № 5. С. 41—54.
- ¹⁷ *Якиманский В.* Земледельческий инвентарь в крестьянских хозяйствах Украины // *Стат. бюл. ЦСУ УССР*. Харьков, 1924. № 8. С. 2—4; *Подвінський О. П.* Капітали в сільському господарстві України. Харків, 1929; *Хоменко К.* Наем и сдача живого и мертвого инвентаря на Украине // *На аграрном фронте*. М., 1927. № 8—9. С. 179—183; *Ставровський Я.* До питання про недостатнє використання робочої худоби в дрібних селянських господарствах // *Вісник статистики України*. Харків, 1929. № 1. С. 54—60; *Черненко М., Сосновий С.* Нариси з техніки селянського рільництва

- ва. Харків, 1926; *Вологодцев І.* Селянське будівництво за даними сільськогосподарського перепису 1927 р. // Вісник статистики України. Харків, 1929. № 1. С. 137—141.
- ¹⁸ *Хоменко К.* Наем и сдача живого и мертвого инвентаря на Украине // На аграрном фронте. М., 1927. № 8—9. С. 179—183.
- ¹⁹ *Ставровський Я.* До питання про недостатнє використання робочої худоби в дрібних селянських господарствах // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 1. С. 54—60.
- ²⁰ *Брянский А. М.* Крестьянские бюджеты Киевской губернии в 1922—23 г. К., 1924; *Якиманський В. А.* Бюджети селян в 1923/24 р. Харків, 1927; *Китаев О.* Споживання головніших харчових продуктів сільською людністю України. Харків, 1930.
- ²¹ *Вольф М.* Отдельные моменты восстановления нашего сельского хозяйства // Сб. по вопросам сельского хозяйства. Харьков, 1922. С. 27—33; *Його ж.* К вопросу о перспективном плане восстановления сельского хозяйства Лесостепи и Полесья Украины // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 5. С. 1—27; *Його ж.* Осенняя посевная кампания 1922/23 года // Сільське госп-во. Харків, 1922. № 3—4. С. 3—13; *Гуревич М. Б.* Состояние сельского хозяйства Украины в 1922/23 году. Харьков, 1924; *Його ж.* Из итогов 1923/24 хозяйственного года // Хоз-во Украины. Харьков, 1924. № 2. С. 85—93; *Його ж.* Голод и сельское хозяйство Украины. Харьков, 1923; *Машура С.* До стану і перспектив сільського господарства Полтавщини // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1—2. С. 166—175.
- ²² *Альтерман А. Я.* Хлебные ресурсы Украины. Харьков, 1923; *Його ж.* Розвиток хлібного господарства та хлібної торгівлі України. Харків, 1928; *Архипов Г. К.* Сахарная промышленность и крестьянское свеклосеяние. Харьков, 1923; *Бухановський Л. М.* Структура бурякової площі та її зміни. К., 1923; *Його ж.* Социально-экономическая характеристика крестьянских хозяйств, сеющих свеклу // Произв. кампания по Киевск. отделению Сахаротреста за 1923/24 год. К., 1925. С. 214—235; *Сева Ф. А.* Крестьянское свеклосеяние и смычка с крестьянством // Произв. кампания по Киевск. отделению Сахаротреста за 1923/24 год. К., 1925. С. 176—213; *Гуревич М. Б.* Стан селянського скотарства на Україні в 1929 р. // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 3. С. 19—26; *Гузарій І.* Садівництво та виноградарство на Україні // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 4. С. 39—45; *Гвоздів М.* Присадибне господарство на Харківщині. Харків, 1927.
- ²³ *Кривецкий Е.* Емкость крестьянского рынка Украины в 1924/25 хозяйственном году: Опыт статистико-экономического исследования. Харьков, 1925; *Якиманский В. А.* Рыночный оборот в крестьянских хозяйствах Украины по бюджетному обследованию 1923 г. Харьков, 1924; *Лебединський І.* Селянський індекс на Україні. Харків, 1928; *Соловейчик В.* Направление и рыночность животноводства по организационно-хозяйственным районам Украины. Харьков, 1923; *Савринович Г. П.* М'ясна торгівля України: Матеріали до вивчення сучасної і довоєнної торгівлі худобою та м'ясом. Харків, 1928; *Лободюк С.* Вплив Харківського ринку на молочне

скотарство Харківської округи. Харків, 1926; Хрисонопуло В. А. Товарность сельского хозяйства и емкость деревенского рынка Зиновьевщины в 1925/26—1926/27 гг. Зиновьевск, 1927; Пархомівський Я. Е. Місткість селянського ринку на Поліссі й Правобережжі // Праці семінару для вивчення народного гос-ва України. ВУАН // 36. соц.-екоп. відділу. К., 1930. № 34. Вип. 4. С. 1—73; Беркаш В. Основные вопросы скотоводства и мясного рынка // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1—2. С. 95—115.

- ²⁴ Чаянов А. В. Оптимальные размеры земельных хозяйств // Тр. Высш. семинария с.-х. экономии и политики. М., 1922. Вып. 7. С. 5—82; Його ж. Очерки по экономике трудового крестьянского хозяйства. М., Л., 1924; Його ж. Организация крестьянского хозяйства // Чаянов А. В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды. М., 1989. С. 194—442; Його ж. К вопросу теории некапиталистических систем хозяйства // Чаянов А. В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды. М., 1989. С. 114—143; Його ж. О дифференциации крестьянского хозяйства // Чаянов А. В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды. М., 1989. С. 144—159; Його ж. Краткий курс кооперации. М., 1925; Кремнев И. // Чаянов А. В. Путешествие моего брата Алексея в страну крестьянской утопии. М., 1920; Його ж. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. М., 1991; Челинцев А. И. Опыт изучения организации крестьянского хозяйства в целях обоснования общественной и кооперативно-агрономической помощи. Харьков, 1919; Його ж. Теоретическое обоснование организации крестьянского хозяйства. Харьков, 1919; Макаров Н. П. Крестьянское хозяйство и его эволюция. М., 1920. Т. I; Його ж. Организация сельского хозяйства. М., 1926; Коротков И. П. Практические главы учения об организации крестьянского хозяйства. Харьков, 1926; Його ж. Организационно-производственные минимумы в крестьянском хозяйстве и методы их устранения. Харьков, 1926; Його ж. Из современных вопросов организации крестьянского хозяйства в связи с общественной агрономией. Харьков, 1926; Його ж. О практике упрощенных методов агрономического изучения крестьянского хозяйства. Харьков, 1926; Його ж. О методике определения перспектив развития сельского хозяйства районов малого масштаба. Харьков, 1926; Студенский Г. А. Очерки по теории крестьянского хозяйства. М., 1923; Філіповський О. К. Розвідка з організації селянського господарства на Україні. Харків, 1926.
- ²⁵ Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. М., 1991.
- ²⁶ Чаянов А. В. Оптимальные размеры земельных хозяйств // Тр. Высш. семинария с.-х. экономии и политики. М., 1922. Вып. 7. С. 5—82.
- ²⁷ Дубровский С. Мелкобуржуазные теории аграрной эволюции // Большевик. М., 1924. № 3—4. С. 90.
- ²⁸ Кантор М. О. «друзьях» справа (кооперативное сменовеховство проф. Чаянова) // Большевик. М., 1925. № 15. С. 18—20.
- ²⁹ Сталин Й. В. До питань аграрної політики в СРСР: Промова на конференції аграрників-марксистів 27 грудня 1929 р. // Питання лєнінізму. К., 1953. С. 266—283.

- ³⁰ *Історія Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків). Короткий курс.* К., 1938.
- ³¹ *Там же.* С. 270.
- ³² *Лященко І. П.* Історія народного господарства СРСР. М., 1956. Т. 3.
- ³³ *Нариси розвитку народного господарства Української РСР.* К., 1949; *Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР,* М., 1954.
- ³⁴ *Лалтев И. Д.* Советское крестьянство. М., 1939.
- ³⁵ *Кочетовская Е. Н.* Национализация земли в СССР. М., 1952.
- ³⁶ *Генкина Э. Б.* Переход Советского государства к новой экономической политике. М., 1954.
- ³⁷ *Арина А. Е., Котов Г. Г., Лосева К. В.* Социально-экономические изменения в деревне: Мелитопольский район. 1885—1938 гг. М., 1938.
- ³⁸ *Гордиенко И. Г.* Борьба партийных организаций Житомирской области за коллективизацию сельского хозяйства (1930—1934 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1952; *Гуменюк П. П.* Массовое колхозное движение на Украине в 1929—1931 годах: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1952; *Цапко М. И.* Борьба большевиков Харьковщины за коллективизацию сельского хозяйства (1928—1932): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1952; *Ярошенко А. П.* Борьба комитетов незаможных селян Украины под руководством большевистской партии за коллективизацию сельского хозяйства (1929—1930 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Л., 1952; *Иоффе С. Н.* Борьба Коммунистической партии за коллективизацию сельского хозяйства (1928—1934 гг.). На материалах Черниговской области: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1953; *Демченко В. П.* Борьба за коллективизацию сельского хозяйства в первые годы первой пятилетки (1928—1930 гг.). На материалах Киевщины: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1954; *Михайловский И. Н.* Борьба КПСС за подготовку условий сплошной коллективизации сельского хозяйства в СССР). / На материалах УССР. 1928—1929 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Львов, 1955; *Хомич П. А.* Коммунистическая партия Украины в борьбе за коллективизацию сельского хозяйства. 1927—1934 гг. (На материалах Винницкого, Каменец-Подольского и Тульчинского округов): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1955.
- ³⁹ *Коваль М. К.* Успехи развития сельского хозяйства Украины к концу восстановительного периода (1923—1925 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1951.
- ⁴⁰ Див., наприклад: *Грицай С. М.* Развитие экономической мысли по аграрному вопросу на Украине в переходной от капитализма к социализму период. Харьков, 1970; *Фигуровская Н. К.* Аграрные проблемы в советской экономической литературе 20-х годов. М., 1978; *Становление и развитие советской экономической науки на Украине (1917—1937).* К., 1983; *Буржуазные и мелкобуржуазные экономические теории социализма: Критические очерки.* 1917—1945. М., 1975.
- ⁴¹ Див., наприклад: *Ваганов Ф. М.* Правый уклон в ВКП(б) и его разгром (1928—1930 гг.). М., 1977.
- ⁴² *Трапезников С. П.* Ленинизм и аграрно-крестьянский вопрос. М., 1976. Т. 1—2. (Книга витримала кілька видань, останнє здійснено в 1983 р.).

- ⁴³ Бондаренко В. В. Развитие общественного хозяйства колхозов Украины в годы довоенных пятилеток. К., 1957; Слинько І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927—1932 рр.). К., 1961; Шульга З. П. Підготовка суцільної колективізації на Україні. К., 1960; Піджарий Ф. Д. Діяльність Комуністичної партії України по створенню і зміцненню колгоспного ладу (1927—1937 рр.). Харків, 1973; Куц М. Т. Питання колгоспного будівництва на Україні (1929—1941 рр.). Львів, 1965; Денисовець П. М. Колгоспне будівництво на Україні в 1921—1925 рр. Харків, 1969; Чмига В. Ф. Колхозное движение на Украине (1917—1929 гг.). Очерки истории. М., 1974.
- ⁴⁴ Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921—1925). Харків, 1974.
- ⁴⁵ Бессев С. М. Практичне здійснення податкової політики на Україні в 1925—1929 роках // Питання історії народів СРСР. Харків, 1972. Вип. 14. С. 84—93; Його ж. Економічні заходи Компартії України по зміцненню бідняцько-середняцьких господарств (1921—1929 рр.) // Укр. іст. журнал. К., 1980. № 1. С. 92—97; Денисовець П. М., Брмак О. П. Податкова політика Радянської держави щодо селянства України в 1921—1928 рр. // Укр. іст. журнал. К., 1982. № 6. С. 88—96; Денисовець П. М., Брмак О. П. Економічна політика Комуністичної партії і Радянського уряду щодо куркульства на Україні в 1928—1929 роках // Питання історії народів СРСР. Харків, 1973. Вип. 16. С. 39—48; Полоса А. И. Кредитование крестьянских хозяйств в доколхозной деревне (по материалам Юга Украины). 1923—1927 гг. // Финансы и кредит. К., 1968. Вып. 8. С. 77—83; Лях Р. Д. Индустриализация і машинопостачання сільського господарства України (1926—1929 рр.) // Питання історії СРСР. Харків, 1975. Вип. 18. С. 54—59; Бурак В. І. Діяльність Компартії по зміцненню технічної бази землеробства в період підготовки масової колективізації (1926 весна 1929 рр.) // Вісн. Харк. політех. ін-ту. Харків, 1967. № 21. С. 68—76; Березовчук М. Д. Комнезами України в боротьбі за соціалізм. К., 1965.
- ⁴⁶ Поляков Ю. А. Переход к нэпу и советское крестьянство. М., 1967.
- ⁴⁷ Амбарцумов Е. А. Анализ В. И. Лениным причин кризиса 1921 г. и путей выхода из него // Вопр. истории. М., 1984. № 4. С. 15—29.
- ⁴⁸ Бугаев Е. Странная позиция // Коммунист. М., 1984. № 14. С. 119—126.
- ⁴⁹ Рубач М. А. Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции. К., 1956; Рибалка І. К. Аграрні перетворення на Україні в період громадянської війни (1919 р.). Харків, 1967; Лях Р. Д. Розв'язання аграрного питання на Україні (1917—1923 рр.). К.; Донецьк, 1975; Ксензенко Н. И. Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919 — март 1921 гг.). Харьков, 1980.
- ⁵⁰ Яковцевский В. Н. Аграрные отношения в СССР в период строительства социализма. М., 1964; Полоса А. И. Развитие сельского хозяйства и социально-экономическая структура крестьянства доколхозной деревни в Степной Украине (1921—1927 гг.): Автореф. дис... канд. эконом. наук. К.,

- 1970; *Водотыка С. Г.* Классовая структура крестьянства Украинской ССР в 20-е годы: Социально-экономическая характеристика: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1984; *Данилов В. П.* Социальная структура и социально-экономические отношения в советской доколхозной деревне // Материалы XV сессии межреспубликанского симпозиума по аграрной истории. Вологда, 1977. Вып. 3. С. 149—166; *Ганжа Н. Ф., Мазур И. Д.* Особенности изменений социально-экономической структуры крестьянства украинского Полесья // Регионал. особенности экон. политики переходного периода в СССР. М., 1983. С. 113—126; *Лях Р. Д.* Турченко Ф. Г. Изменение социально-классовой структуры сельского населения Украины // Годы борьбы и побед. К., 1983. С. 139—145; *Денисовец П. М.* Диференціація селянства України в умовах непу та її вплив на виробничу кооперацію села (1921—1929 рр.) // Укр. іст. журнал. К., 1968. № 4. С. 57—67.
- 51 *Мошков Ю. А.* Зерновая проблема в годы сплошной коллективизации сельского хозяйства СССР (1929—1932 гг.). М., 1966.
- 52 *Барсов А. А.* Баланс стоимостных обменов между городом и деревней. М., 1969; *Розказов В. П.* Участь селянства України у створенні нагромаджень для індустріалізації (1928—1933 рр.) // Укр. іст. журн. К., 1972. № 2. С. 77—81; *Кульчицкий С. В.* Внутренние ресурсы социалистической индустриализации (1926—1937). К., 1979.
- 53 *Пушков В. П., Промахина И. М.* Опыт применения факторного анализа для классификации, изучения структуры и моделирования социальных типов крестьянских хозяйств: По материалам крестьянских бюджетов Украины 20-х годов XX в. // Матем. методы в соц.-экон. и археолог. исследованиях. М., 1981. С. 31—76; *Промахина И. М., Пушков В. П.* Опыт применения факторного анализа для классификации и изучения внутреннего строя крестьянских хозяйств (по материалам крестьянских бюджетов Екатеринославской губернии за 1923/24 хозяйственный год) // Применение количественных методов в исследованиях по аграрной истории СССР. М., 1984. С. 9—30; *Бокарев Ю. П.* Количественные методы в исследованиях по истории советского доколхозного крестьянства // Количеств. методы в сов. и амер. историографии. М., 1983. С. 247—257.
- 54 *Лях С. Р.* Формирование элементов советского образа жизни в доколхозной деревне Украинской ССР (1921—1929 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1981; *Куликов В. М.* К вопросу о содержании идеологии советского крестьянства в доколхозный период // Проблемы истории сов. крестьянства. М., 1981. С. 114—122.
- 55 *Гапоненко Л. Г., Кабузан В. М.* Материалы сельскохозяйственных переписей 1916—1917 гг. как источник определения численности населения России накануне Октябрьской революции // История СССР. М., 1962. № 6. С. 97—115; *Данилов В. П.* Сельское население Союза ССР накануне коллективизации // Ист. записки. М., 1963. Т. 74. С. 64—108; *Дробышев В. З.* Организация учета естественного движения населения СССР в 1917—1926 гг. // Вест. Моск. ун-та. История. М., 1978. № 3. С. 27—33; *Поляков Ю. А.,*

- Киселев И. Н. Новое в исторической демографии // Вест. АН СССР. М., 1984. № 4. С. 99—109; Лях Р. Д., Турченко Ф. Г. Изменение социально-классовой структуры сельского населения Украины // Годы борьбы и побед. К., 1983. С. 139—145; Рибалка І. К., Турченко Ф. Г. Соціально-класова структура населення України напередодні Жовтневої революції // Укр. іст. журн. К., 1981. № 11. С. 20—33.
- ⁵⁶ Данилов В. П. Об исторических судьбах крестьянской общины в России // Ежегодник по аграрной истории. Вологда. 1976. Вып. 6. С. 102—136; Його ж. Община у народів СССР в післяоктябрьський період: К вопросу о типологии общины на территории советских республик // Народы Азии и Африки. М., 1973. № 3. С. 42—54; Кознова И. Е. Сельские Советы и земельные общества: Динамика взаимоотношений в 1921—1929 гг. По материалам Европейского центра РСФСР.— М., 1980; Осокина В. Я. Социалистическое строительство в деревне и община. 1920—1933. М., 1978.
- ⁵⁷ Громенко І. Є. Земельні громади України (1917—1929 рр.) // Укр. іст. журн. К., 1972. № 9. С. 99—102; Гречко В. В. К вопросу о взаимоотношениях между земельными обществами и сельскими советами в УССР (1922—1930 гг.) // Уч. зап. Харьк. юрид. ин-та. Харьков, 1960. Вып. 14. С. 139—167.
- ⁵⁸ Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство. М., 1977; Його ж. Советская доколхозная деревня: социальная структура, социальные отношения. М., 1979.
- ⁵⁹ История социалистической экономики СССР. М., 1976. Т. 2. 1977. Т. 3; Історія народного господарства Української РСР. К., 1984. Т. 2; Історія Української РСР. К., 1977. Т. 6; От капитализма к социализму: Основные проблемы истории переходного периода в СССР. 1917—1937 гг. М., 1981. Т. 1—2; Історія крістьянства СССР. М., 1986. Т. 1—2. (Ще видання припинили друкувати в зв'язку з розпадом СРСР).
- ⁶⁰ Кондуфор Ю. Ю. Сьогодення Інституту історії України АН УРСР // Укр. іст. журн. К., 1991. № 7. С. 57—60.
- ⁶¹ Данилов В. П., Дмитренко В. П., Лельчук В. С. Неп и его судьба // Историки спорят. М., 1988. С. 122—190.
- ⁶² Кульчицкий С. В. Ленінська нова економічна політика та її здійснення в УРСР // Укр. іст. журн. К., 1989. № 8. С. 88—93; Исаев И. А. Переходная экономика нэпа // История СССР. М., 1990. № 2. С. 126—140; Воробьев Ю. Ф. Неп: дискуссионные проблемы // Новая экон. политика: уроки хоз. реформ. М., 1989. С. 3—10.
- ⁶³ Публічний діалог: Перебудова й історична наука // Укр. іст. журн. К., 1989. № 2. С. 157.
- ⁶⁴ Сталін Й. В. До питань аграрної політики в СРСР: Промова на конференції аграрників-марксистів 27 грудня 1929 р. // Питання ленінізму. К., 1953. С. 266—283.
- ⁶⁵ Рибалка І. К. Сталінщина й розселяювання країни // Укр. іст. журн. К., 1989. № 10. С. 10—21. № 11. С. 3—12; Данилов В. П. Каковы современные оценки коллективизации сельского хозяйства в нашей стране // Историки отвечают на вопросы. М., 1988. С. 106—124; Його ж. Коллективизация сельского хозяйства в СССР. // История СССР. М., 1990. № 5. С. 7—30; Шмелев Г. И. Коллективизация: на крутом переломе истории // Истоки. М., 1990. Вып. С. 76—110.

- ⁶⁶ Див., наприклад: *Липицкий В. С.* Строй цивилизованных кооператоров // Ленинск. концепция социализма. М., 1990. С. 313—345.

До розділу 1

- ¹ *Калиниченко В. В.* Крестьянское хозяйство Украины накануне перехода Советской страны к нэпу // Вест. Харьк. ун-та. Харьков, 1986. № 296. С. 26—34.
- ² Підраховано автором на основі: *Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923.* М., 1924. С. 122—123, 148.
- ³ Підраховано автором на основі: *Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г.* Пгр., 1916. Вып. 1. С. 160—261.
- ⁴ Підраховано автором на основі: *Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923.* М., 1924. С. 122—123, 148; *Головач Ф. В.* З історії радгоспного будівництва в Українській РСР. К., 1982. С. 61—89.
- ⁵ Підраховано автором на основі: *Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г.* Пгр., 1916. Вып. 1. С. 160—261; *Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923.* М., 1924. С. 122—123.
- ⁶ *НКЗ УССР.* Сельское хозяйство Украины: Стат. сборник. Харьков, 1923. С. 68—69.
- ⁷ *Агрокультурная и производственная проблемы в сахарной промышленности: По материалам ЦКК-НК РКК УССР.* Харьков, 1926. С. 23.
- ⁸ *Очерки товарных отраслей сельского хозяйства СССР в связи с кредитованием.* М., 1926. Вып. 1. С. 147—148.
- ⁹ *Экспортные ресурсы Украины* // Стат. сборник. Харьков, 1923. С. 50.
- ¹⁰ *Народное хозяйство Украины в 1921 г.: Отчет УЭС Совету Труда и Обороны.* Харьков, 1921. С. 48.
- ¹¹ *Отчет Наркомзема УССР за 1920 год.* Харьков, 1921. С. 18.
- ¹² *Советское крестьянство: Краткий очерк истории. 1917—1970.* М., 1973. С. 113.
- ¹³ Підраховано автором на основі: *Народное хозяйство Украины в 1921 г.: Отчет УЭС Совету Труда и Обороны.* Харьков, 1921. С. 111, 114; *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший.* Харків, 1929. С. 85.
- ¹⁴ *Народное хозяйство Украины в 1921 г.: Отчет УЭС Совету Труда и Обороны.* Харьков, 1921. С. 53.
- ¹⁵ *Там же.* С. 56—57.
- ¹⁶ *Народное хозяйство Украины в 1921 г.: Отчет УЭС Совету Труда и Обороны.* Харьков, 1921. С. 57—58, 111, 114.
- ¹⁷ *Фомин П. И.* Украина: Экономическая характеристика. Харьков, 1923. С. 91.
- ¹⁸ *Народное хозяйство Украины в 1921 г.: Отчет УЭС Совету Труда и Обороны.* Харьков, 1921. С. 31.
- ¹⁹ Підраховано автором на основі: *НКЗ УССР.* Сельское хозяйство Украины: Стат. справочник. Харьков, 1923. С. 184; *Україна: Стат. щорічник на 1928 рік.* Харків, 1928. С. 161.

- 20 *Необхідні підрахунки, виконані в роботі: Калиниченко В. В. Крестьянское хозяйство Украины накануне перехода Советской страны к нэпу // Вестн. Харьк. ун-та. Харьков. 1986. № 296. С. 32.*
- 21 *Ленін В. І. Повн. збір. творів. Т. 43. С. 359.*
- 22 *Десятый съезд РКП(б). Март 1921. Стеногр. отчет. М., 1963.*
- 23 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 246.*
- 24 *Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УРСР (далі — ЗУ УРСР). 1921. Ст. 142.*
- 25 *Там же. Ст. 265.*
- 26 *ЗУ УРСР. 1922. Ст. 199.*
- 27 *ЗУ УРСР. 1921. Ст. 361.*
- 28 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 246—247.*
- 29 *ЗУ УРСР. 1921. Ст. 265.*
- 30 *Там же.*
- 31 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 247.*
- 32 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 247—248.*
- 33 *Ленін В. І. Повн. збір. творів. Т. 45. С. 351—358.*
- 34 *ЗУ УРСР. 1921. Ст. 320, 389.*
- 35 *Там же. Ст. 491.*
- 36 *Там же. Ст. 425.*
- 37 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 52—53.*
- 38 *Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик: Сб. документов. М., 1959. Т. 1. С. 168—169.*
- 39 *ЗУ УРСР. 1922. Ст. 282.*
- 40 *Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик: Сб. документов. М., 1960. Т. 2. С. 110—111.*
- 41 *ЗУ УРСР. 1922. Ст. 388.*
- 42 *Там же. Ст. 750.*
- 43 *ЗУ УРСР. 1921. Ст. 618.*
- 44 *Итоги хозяйственного развития УССР за 1923/24 год. Харьков, 1925. С. 215.*
- 45 *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 42. Для прикладу, в 1923 р. у РРФСР діяло 5 спеціалізованих галузевих центрів сільськогосподарської кооперації: Львівський, Союзкартопля, Маслоцентр, Плодовинсоюз, Всеколіс.*
- 46 *Итоги хозяйственного развития УССР за 1923/24 год. Харьков, 1925. С. 219—220.*
- 47 *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28. Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 84.*
- 48 *Промова Голови ВУЦВК Г. І. Петровського 7 травня 1929 р. // IX Всеукр. з'їзд Рад 7—15 травня 1929 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1929. С. 7.*
- 49 *Петровський Г. І. Доповідь про роботу на селі. X з'їзд КП(б)У. // Комуніст: Орган ЦК і Харківського окружного КП(б)У. Харків, 1927. 2 груд.*
- 50 *Звіт робітничо-селянського уряду України за 1923/24 рік: До IX Всеукраїнського з'їзду Рад. Харків, 1925. С. 106.*

- ⁵¹ Підраховано автором на основі: *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика*. Харків, 1930. № 184.
- ⁵² Два роки роботи УСРР. 1926/27—1927/28. Матеріали до звіту уряду XI з'їздові Рад. Харків, 1929. С. 84.
- ⁵³ Підраховано автором на основі: *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К.*, 1930. С. 42.
- ⁵⁴ Позичково-ощадні товариства у сільській місцевості УРСР фактично існували спільно з кредитними.
- ⁵⁵ ЗУ УРСР. 1921. Ст. 269.
- ⁵⁶ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 2, спр. 859, арк. 41.
- ⁵⁷ Подольский И. М. Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита на Украине и первые итоги их деятельности // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1. С. 163.
- ⁵⁸ Яснопольский Л. Н. Кредитные учреждения на Украине // Хозяйство Украины. Харьков, 1925. № 1—2. С. 13; Соболев М. Н. К вопросу о системе сельскохозяйственного кредита // Хоз-во Украины. Харьков, 1924. № 2. С. 3.
- ⁵⁹ Яснопольский Л. Н. Кредитные учреждения на Украине. // Хозяйство Украины. Харьков, 1925. № 1—2. С. 13.
- ⁶⁰ Бюллетень Наркомзема УССР. Харьков, 1922. № 6. С. 42.
- ⁶¹ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 7. арк. 2; ЗУ УРСР. 1923. Ст. 119.
- ⁶² Стенографический отчет 2-й сессии ВУЦИК VI созыва 24—27 мая 1922 г. Харьков, 1922. С. 118.
- ⁶³ Клименко І. Я. (Нарком земельних справ УРСР) Підсумки роботи відновлення сільського господарства на Україні. // Вісті ВУЦВК. 1922. 13 груд.
- ⁶⁴ Подольский И. М. Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита и первые итоги их деятельности // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1. С. 165.
- ⁶⁵ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. М., 1967. Т. 1, С. 403.
- ⁶⁶ Два роки роботи уряду УРСР. 1926/27 — 1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 138.
- ⁶⁷ Там же. С. 140.
- ⁶⁸ Подольский И. М. Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита и первые итоги их деятельности // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1. С. 166.
- ⁶⁹ Бюлетень V з'їзду незаможних селян України. Харків, 1927. № 4. С. 9.
- ⁷⁰ Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 42.
- ⁷¹ VIII Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. 17—20 січня 1924 року: Стенографічний звіт. Харків, 1924. С. 73.
- ⁷² Подольский И. М. Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита на Украине и первые итоги их деятельности // Хоз-во Украины. Харьков, 1925. № 1. С. 166.
- ⁷³ Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 138.
- ⁷⁴ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 51, арк. 56.) З матеріалів Наркомзему УРСР про реконструкцію сільського господарства України).
- ⁷⁵ Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XV з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 138.

- ⁷⁶ *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 229. (Автор перегрупував наявні дані по групах за засобами виробництва.)
- ⁷⁷ Див., наприклад: *КПРС* в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 373; *VII* Всеукраїнський з'їзд Рад 10—14 грудня. Стенографічний звіт. Харків, 1922. С. 72; *VIII* Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. 17—20 січня 1924 року: Стеногр. звіт. Харків, 1924. С. 181.
- ⁷⁸ *Матеріали* до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 39.
- ⁷⁹ *Подольский И. М.* Задачи учреждений сельскохозяйственного кредита на Украине и первые итоги их деятельности // *Хозво Украины*. Харьков, 1925. № 1. С. 170.
- ⁸⁰ *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 225.
- ⁸¹ *Звіт* робітничо-селянського уряду України за 1923—24 рік: До IX Всеукраїнського з'їзду Рад. Харків, 1925. С. 38.
- ⁸² ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 51, арк. 96 (3 матеріалів Наркомзему УСРР про реконструкцію сільського господарства).
- ⁸³ Підраховано автором на основі: *Звіт* робітничо-селянського уряду України за 1923/24 рік: До IX Всеукраїнського з'їзду Рад. Харків, 1925. С. 84; *Матеріали* к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР III созыва. Харьков, 1926. С. 15; *Доповідь* наркома земельних справ А. Г. Шліхтера 10 квітня 1927 р. // Бюл. X Всеукр. з'їзду Рад. Харків, 1927. № 9. 40; *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали* до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 27; *Матеріали* до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 27.
- ⁸⁴ Підраховано автором на основі: *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 224; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 51, арк. 96.
- ⁸⁵ *III сесія ВУЦВК X скликання* 16—22 березня 1928 р.: Стенографічний звіт та постанови. Харків, 1928. С. 219.
- ⁸⁶ *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання.* Харків, 1928. С. 20.
- ⁸⁷ *Діяльність Ради Народних Комісарів та Економічної Народи: Збірні матеріали за IV квартал. Липень—вересень 1925/26 р.* Харків, 1926. С. 57; *Петровський Г. І.* До розвитку соціалізму в сільському господарстві. Харків, 1928. С. 48; *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали* до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 150.
- ⁸⁸ *Матеріали* до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 43.
- ⁸⁹ *Итоги хозяйственного развития УССР за 1923/24 год.* Харьков, 1925. С. 225—226.
- ⁹⁰ *Материалы к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР III созыва.* Харьков, 1926. С. 17.
- ⁹¹ Там же. С. 89.

- ⁹² *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 52.*
- ⁹³ *Там же. С. 49.*
- ⁹⁴ *Итоги хозяйственного развития УССР за 1923/24 год. Харьков, 1925. С. 227.*
- ⁹⁵ *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. К., 1930. С. 43.*
- ⁹⁶ *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання. Харків, 1928. С. 55.*
- ⁹⁷ *Там же. С. 56.*
- ⁹⁸ *Там же. С. 55.*
- ⁹⁹ *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 151.*
- ¹⁰⁰ *Історія УРСР. К., 1977. Т. 6. С. 160.*
- ¹⁰¹ *Отчет Центральной Комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИК'е. Харьков, 1923. С. 2.*
- ¹⁰² *Доклад наркома земельных дел И. Я. Клименко 11 декабря 1922 года. // VII Всеукраинский съезд Советов 10—14 декабря 1922 года: Стеногр. отчет. Харьков, 1922. С. 43.*
- ¹⁰³ *Стенографический отчет 2-ой сессии ВУЦИК VI созыва 24—27 мая 1922 г. Харьков, 1922.*
- ¹⁰⁴ *Там же. С. 97.*
- ¹⁰⁵ *Отчет Центральной Комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИК'е. Харьков, 1923. С. 4.*
- ¹⁰⁶ *Стенографический отчет II сессии ВУЦИК VI созыва 24—27 мая 1922 года. Харьков, 1922. С. 115.*
- ¹⁰⁷ *ЗУ УРСР. 1921. Ст. 520.*
- ¹⁰⁸ *ЗУ УРСР. 1922. Ст. 301.*
- ¹⁰⁹ *ЗУ УРСР. 1922. Ст. 465; ЦДАВО України, ф. 1, оп. 2, спр. 62, арк. 27.*
- ¹¹⁰ *ЗУ УРСР. 1922. Ст. 738.*
- ¹¹¹ *Отчет Центральной Комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИК'е. Ноябрь 1922 — сентябрь 1923. Харьков, 1923. С. 22, 57, 63.*
- ¹¹² *Стенографический отчет 2-й сессии ВУЦИК VI созыва 24—27 мая 1922 г. Харьков, 1922. С. 97.*
- ¹¹³ *Звіт робітничо-селянського уряду України за 1923/24 рік: до IX Всеукраїнського з'їзду Рад. Харків, 1925. С. 76.*
- ¹¹⁴ *Клименко І. Підсумки роботи відновлення сільського господарства на Україні. // Вісті ВУЦВК. 1922. 13 грудня.*
- ¹¹⁵ *Отчет Центральной Комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИК'е. Харьков, 1923. С. V.*
- ¹¹⁶ *Отчет Центральной Комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИК'е. Харьков, 1923. С. 67—70.*
- ¹¹⁷ *ЦДАВО України, ф. 3040, оп. 1, спр. 29, арк. 123.*
- ¹¹⁸ *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 5, спр. 112, арк. 10. / Короткий звіт надзвичайної комісії по боротьбі з наслідками недороду 1924 р. при РНК УРСР).*
- ¹¹⁹ *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 5, спр. 112, арк. 14.*
- ¹²⁰ *НКЗС УСРР. Допомога Радянської влади сільському господарству за останні роки. Харків, 1927. С. 14—15.*
- ¹²¹ *Там же. С. 14—15.*
- ¹²² *IV сесія ВУЦВК VIII скликання: Стенографічний звіт. Харків, 1925. С. 10—11.*

- ¹²³ *Материалы к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР III созыва.* Харьков, 1926. С. 14.
- ¹²⁴ *Історія Української РСР.* К., 1977. Т. 6. С. 68.
- ¹²⁵ *III сесія ВУЦВК X скликання 16—22 березня 1928 р.: Стеногр. звіт та постанови.* Харків, 1928. С. 213.
- ¹²⁶ *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад.* Харків, 1929. С. 73.
- ¹²⁷ *Там же.* С. 73—74.
- ¹²⁸ *Стенографический отчет II сессии ВУЦИК VI созыва 24—27 мая 1922 года.* Харьков, 1922. С. 115—121.
- ¹²⁹ *ЗУ УСРР.* 1922. Додаток № 1. Ст. 1.
- ¹³⁰ *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК.* К., 1979. Т. 3. С. 151—160, 209.
- ¹³¹ *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам.* М., 1967. Т. 1. С. 472—479.
- ¹³² *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2292, арк. 2—3; ЗУ УСРР.* 1927. Ст. 180.
- ¹³³ *ЗУ УСРР.* 1925. Ст. 350.
- ¹³⁴ *ЗУ УСРР.* 1926. Ст. 264; 317.
- ¹³⁵ *Два роки п'ятирічки УСРР: Матеріали до звіту уряду за 1929 і 1930 роки: XII Всеукраїнському з'їзду Рад.* Харків, 1931. С. 13.
- ¹³⁶ *НКЗ УСРР. Матеріали до п'ятирічного плану розвитку сільського господарства України. 1928/29—1932/33 рр.* Ч. П. Організація земельної території. Харків, 1929. С. 18; *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 674, арк. 41; ЗУ УСРР.* 1929. Ст. II; *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання.* Харків, 1928. С. 16.
- ¹³⁷ Підраховано автором на основі: *Україна: Стат. щорічник.* 1929. Харків, 1929. С. 129.
- ¹³⁸ *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад / Харків, 1929. С. 74; НКЗС УСРР. Матеріали до п'ятирічного перспективного плану розвитку сільського господарства України. 1928/29—1932/33.* Ч. П. Організація земельної території. Харків, 1929. С. 59.
- ¹³⁹ *НКЗС УСРР. Допомога Радянської влади сільському господарству за останні роки.* Харків, 1927. С. 24.
- ¹⁴⁰ *Звіт робітничо-селянського уряду України за 1923/24 рік: До IX Всеукраїнського з'їзду Рад.* Харків, 1925. С. 80.
- ¹⁴¹ *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 51, арк. 127 (3 матеріалів Наркомзему УСРР про реконструкцію сільського господарства республіки); Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик: Сб. документов.* М., 1960. Т. 2. С. 161.
- ¹⁴² *Два роки п'ятирічки УСРР: Матеріали до звіту уряду за 1929 та 1930 роки: XII Всеукраїнському з'їздові Рад.* Харків, 1931. С. 97.
- ¹⁴³ *ЦДАВО України, ф. 337, оп. 1, спр. 887, арк. 23—24. (Із звіту НКЗС УСРР за 1922/23 рік).*
- ¹⁴⁴ *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові дані до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання.* Харків, 1928. С. 26, 28.
- ¹⁴⁵ *Комуніст: Орган ЦК і Харківського окружного КП(б)У.* Харків, 1926. 3 січ.; *Материалы к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР третьего созыва.* Харьков, 1926. С. 20.

- 146 *Справочник сахарника на 1927/28 г. К., 1927. С. 71; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 24, арк. 85. (Довідка НКЗС УСРР про бурякосіяння на Україні.)*
- 147 *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 27; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 51, арк. 128—130. (Матеріали про реконструкцію сільського господарства на Україні.)*
- 148 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 210—211.*
- 149 *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання. Харків, 1928. С. 22.*
- 150 *Там же.*
- 151 *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 7, арк. 10.*
- 152 *Там же.*
- 153 *Там же. Арк. 6.*
- 154 *Підраховано автором на основі: Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання. Харків, 1928. С. 12—13.*
- 155 *Ленін В. І. Повн. зібр. творів. Т. 44. С. 297.*
- 156 *Ленін В. І. Повн. зібр. творів. Т. 45. С. 81.*
- 157 *Ленін В. І. Повн. зібр. творів. Т. 45. С. 295.*
- 158 *Секретар ЦК КП(б)У Ф. Я. Кон 6 вересня 1921 р. на IV Харківській губпартконференції заявив про неп: «Все, що ми робимо, це результат того становища, в якому ми опинилися, і робимо це для блага пролетаріату. Ми повинні викинути частину вантажу мимоволі для того, щоб наш аеростат утримався до певного моменту. Треба протриматися до всесвітньої революції». (Харківський облдержархів, ф. II—I, оп. 1, спр. 361, арк. 41.) Ф. Я. Кону на тій же конференції вторить відповідальний працівник ВЦСПС Гольцман: «Весь зміст подій заключається тільки в тому, що на деякий період ми всі сили націлюємо на те, щоб забезпечити собі значну масу продовольства, з допомогою якого зможемо утримати нашу промисловість... і цим забезпечити себе в майбутньому наступі на приватне підприємництво. Ось в чому полягає головний зміст непу». (Харківський облдержархів, ф. II—I, оп. 1, спр. 361, арк. 44.) М. В. Фрунзе в заключній промові по доповіді уряду УСРР 11 грудня 1922 р. на VII Всеукраїнському з'їзді Рад заявив: «Взагалі неп жити нині в наших умовах нема можливості. Є єдиний шлях — це відродження нашого господарства і зміцнення нашої промисловості на ґрунті державного керівництва і управління. Тільки цим шляхом ми зможемо остаточно закріпити ґрунт, спираючись на який можна буде звести неп на ніщо». (VII Всеукраїнський съезд Советов 10—14 декабря 1922 г.: Стеногр. отчет. Харьков, 1922. С. 32.) Г. І. Петровський у вступній промові 17 січня 1924 р. на VIII Всеукраїнському з'їзді Рад сказав: «Тут немає Володимира Ілліча, щоб нас з вами надихати. Ви пам'ятаєте, як він на одному з'їзді сказав: «Ми скінчили відступ перед непом. Тепер, звідкіль би він не наступав, ми вже не поступимося йому». Ви бачите, що цю залізну думку товариша Леніна ми здійснюємо тепер». (VIII Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів*

- 17—20 січня 1924 року. Харків, 1924. С. 6.) В. Я. Чубар на запитання делегатів X Всеукраїнського з'їзду Рад 8 квітня 1927 р., «чи можемо ми обійтися без непу, а як не можемо, то чому?», відповів так: «Що значить без непу? Це значить все виробництво буде в руках держави та кооперації, щоб приватник не мав змоги виробляти та продавати. Коли так розуміти, то ми можемо сказати, що селянин, який виробляє своє, може бути зарахований до приватника... Коли не буде приватника, коли все виробництво буде в руках держави та кооперації, то це буде порядок, який ми намагаємось зробити при соціалістичному ладі... На цей шлях ми зараз не можемо піти тому, що нам бракує свідомості та організації». (Бюлетень X Всеукраїнського з'їзду Рад. Харків, 1927. № 5. С. 38.) Отже, сумнівів нема: партійні та радянські керівники на Україні розглядали неп як тимчасове явище, що обов'язково буде ліквідоване за сприятливих обставин.
- 159 *Мануильский Д. З.* О новой политике в деревне и о работе на селе // *Сб. по вопросам сельского хозяйства.* Харьков, 1922. С. 4, 6.
- 160 *Харківський облдержархів, ф. II—I, оп. 1, спр. 501, арк. 21.*
- 161 *Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 1. С. 165.*
- 162 *Див., наприклад: Харківський облдержархів, ф. II—I, оп. 1, спр. 483, арк. 62.*
- 163 *Харківський облдержархів, ф. II—I, оп. 1, спр. 1173, арк. 32.*
- 164 *Там же. Спр. 1136, арк. 140.*
- 165 *Ленін В. І. Повн. зібр. творів. Т. 44. С. 381.*
- 166 *Там же. С. 382.*
- 167 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 375.*
- 168 *Там же. С. 377.*
- 169 *Там же. С. 377—379.*
- 170 *Див., наприклад: Житомирський облдержархів, ф. II-2, оп. 1, спр. 31, арк. 124—125; Харківський облдержархів, ф. II-1, оп. 1, спр. 922, арк. 52; Вісті ВУЦВК. 1924. 23 лист.*
- 171 *Материалы по обследованию комитетов незаможных селян: По данным обследования в мае—июне 1925 года. Харьков, 1925.*
- 172 *Там же. С. 150.*
- 173 *Там же. С. 42.*
- 174 *Там же. С. 22.*
- 175 *Харківський облдержархів, ф. II—I, оп. 1, спр. 1136, арк. 146.*
- 176 *Одеський облдержархів, ф. II-3, оп. 1, спр. 918, арк. 33.*
- 177 *Житомирський облдержархів, ф. Р-28, оп. 1, спр. 1105, арк. 7.*
- 178 *Отчет о деятельности рабоче-крестьянского правительтва УССР за период с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1923 г. Харьков, 1924. С. 52.*
- 179 *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 4, спр. 86, арк. 113. (З плану робіт Полтавського губземвідділу на 1923/24 р.)*
- 180 *Харківський облдержархів, ф. II-1, оп. 1, спр. 915, арк. 5.*
- 181 *Там же. Арк. 16.*
- 182 *I і II сесія ВУЦВК VIII скликання: Стенографічний звіт. Харків, 1924. С. 64.*
- 183 *Луганський облдержархів, ф. II-34, оп. 1, спр. 3, арк. 3.*

- 184 Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20-ті — 30-ті роки. К., 1991. С. 33—38.
- 185 Доповідь наркома торгівлі УСРР т. Чернова. // 2 сесія ВУЦВК Х скликання 8—12 жовтня 1927 р.: Стенографічний звіт та постанови. Харків, 1927. С. 187.
- 186 ЗУ УСРР. 1923. Відділ І. Ст. 2.
- 187 Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных социалистических республик: Сб. документов. 1917—1936. М., 1960. Т. III. С. 132—133.
- 188 Бюлетень V з'їзду незаможних селян України. Харків, 1927. № 2. С. 12.
- 189 Одеський облдержархів, ф. Р—728, оп. 1, спр. 183, арк. 117, 142.
- 190 2 сесія ВУЦВК Х скликання 8—12 жовтня 1927 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1927. С. 219.
- 191 Там же. С. 211.
- 192 Харківський облдержархів, ф. П—5, оп. 1, спр. 24, арк. 64.
- 193 Там же. Арк. 70.
- 194 Там же. Арк. 137.
- 195 Там же. Арк. 138.
- 196 Житомирський облдержархів, ф. П-85, оп. 1, спр. 538, арк. 6.
- 197 Там же. Арк. 9.
- 198 Комуніст: Орган ЦК і Харківського окружкому КП(б)У. Харків, 1927. 2 грудня.
- 199 III сесія ВУЦВК Х скликання 16—22 березня 1928 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1928. С. 27.
- 200 Кушнір А. Скользящая шкала единого сельскохозяйственного налога на 1924/25 г. // Коммунист: Орган ЦК и Харьковско-го губкома КП(б)У. Харьков, 1924. 30 мая.
- 201 III сесія ВУЦВК IX скликання 20—31 травня 1926 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1926. С. 83.
- 202 Отчет о деятельности рабоче-крестьянского правительства УССР за период с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1923 г. Харьков, 1924. С. 84.
- 203 КПРС в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 389.
- 204 Там же. С. 413.
- 205 Звіт робітничо-селянського уряду України за 1923/24 рік. До IX Всеукраїнського з'їзду Рад. Харків, 1925. С. 37.
- 206 VIII Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 17—20 січня 1924 року. Харків, 1924. С. 29—33; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 199, арк. 62; оп. 5, спр. 20, арк. 136—143; I і II сесія ВУЦВК VIII скликання: Стенографічний звіт. Харків, 1924. С. 64; Харківський облдержархів, ф. П-1, оп. 1, спр. 915, арк. 1; Луганський облдержархів, ф. П-34, оп. 1, спр. 3, арк. 11 а.
- 207 III сесія ВУЦВК IX скликання 20—31 травня 1926 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1926. С. 102.
- 208 Одеський облдержархів, ф. П-3, оп. 1, спр. 918, арк. 4.
- 209 Харківський облдержархів, ф. П-1, оп. 1, спр. 1193, арк. 10.
- 210 Житомирський облдержархів, ф. Р-28, оп. 1, спр. 1105, арк. 7.
- 211 III сесія ВУЦВК IX скликання 20—31 травня 1926 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1926. С. 84.
- 212 IV сесія ВУЦВК IX скликання: Стенографічний звіт. Харків, 1926. С. 41.
- 213 Там же. С. 83.

- 214 *Одеський облдержархів, ф. П-3, оп. 1, спр. 918, арк. 4; III сесія ВУЦВК IX скликання 20—31 травня 1926 р.: Стенографічний звіт. Харків, 1926. С. 101.*
- 215 *Житомирський облдержархів, ф. Р-327, оп. 1, спр. 396, арк. 22—23.*
- 216 *Луганський облдержархів, ф. П-34, оп. 1, спр. 322, арк. 56.*
- 217 *Комуніст: Орган ЦК і Харківського окружного КП(б)У. Харків, 1927. 16 жовт.*
- 218 *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання. Харків, 1928. С. 32.*
- 219 *Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту XI з'їзду Рад. Харків, 1929. С. 77.*
- 220 *Житомирський облдержархів, ф. П-85, оп. 1, спр. 665, арк. 21.*
- 221 *Там же. Спр. 516, арк. 49.*
- 222 *Харківський облдержархів, ф. П-5, оп. 1, спр. 37, арк. 15.*
- 223 *Бюлетень НКЗС УСРР. Харків, 1928. № 2. С. 10—12.*
- 224 *Там же. С. 15.*
- 225 *III сесія ВУЦВК X скликання 16—22 березня 1928 р.: Стенографічний звіт та постанови. Харків, 1928. С. 51, 53.*
- 226 *Житомирський облдержархів, ф. П-86, оп. 1, спр. 172, арк. 3, 12.*
- 227 *Бюлетень НКЗС УСРР. Харків, 1928. № 2. С. 23.*
- 228 *Житомирський облдержархів, ф. П-85, оп. 1, спр. 665, арк. 23.*
- 229 *Там же. Спр. 538, арк. 1—2.*
- 230 *Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР. М., 1954. С. 300—306.*
- 231 *Сталін Й. В. Основи ленінізму. К., 1953. С. 264.*
- 232 *Там же. С. 280.*

До розділу II

- 1 *Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923. М., 1924. С. 104.*
- 2 *Жилкин С. Украина в цифрах. Харьков, 1921. С. 15.*
- 3 *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1927. № 94. С. XIII.*
- 4 *Підраховано автором на основі: Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике. М., 1930. Т. 28. С. 3.*
- 5 *Боярский А. Я. К вопросу о естественном движении населения в России и в СССР в 1915—1923 гг. // Население и методы его изучения. М., 1975. С. 225—238.*
- 6 *Підраховано автором на основі: Всесоюзная перепись населения 1926 года, УССР. Итоги по республике. М., 1930. Т. 28. С. 3—П.*
- 7 *Там же.*
- 8 *Там же. С. 3—9.*
- 9 *Підраховано автором на основі: Сучасна статистика України. Харків, 1929. С. 4—5.*
- 10 *Там же.*
- 11 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. XXI.*
- 12 *Там же. С. 3.*

- ¹³ Підраховано автором на основі: *Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике.* М., 1930. Т. 28. С. 3—П.
- ¹⁴ *Статистика України. Серія І. Демографія.* Харків, 1924—1930.
- ¹⁵ Підраховано автором на основі: *Статистика України. Серія І. Демографія.* Харків, 1930. № 193. С. 93.
- ¹⁶ *Миронов Б. Н.* Традиционное демографическое поведение крестьян в XIX— начале XX вв. // *Брачность, рождаемость, смертность в России и СССР.* М., 1977. С. 94.
- ¹⁷ *Томилин С. А.* К вопросу о плодovitости крестьянки и влиянии ее на детскую смертность // *Журн. по изучению раннего детского возраста.* М., 1929. № 9. С. 739.
- ¹⁸ *Календар-довідник на 1926 рік районного статистика ЦСУ УСРР.* Харків, 1926. С. 81.
- ¹⁹ Підраховано автором на основі: *Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике.* М., 1930. Т. 28. С. 3—5.
- ²⁰ Підраховано автором на основі: *Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике.* М., 1930. Т. 28. С. 55—59.
- ²¹ *Данилов В. П.* Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство. М., 1977. С. 252.
- ²² Підраховано автором на основі: *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика.* Харків, 1925. № 59; 1926. № 86; 1927. № 94; 1928. № 130; 1929. № 160; 1930. № 191.
- ²³ *Там же.* 1925. № 74.
- ²⁴ *Там же.* С. 260—264.
- ²⁵ *Там же.* 1928. № 130. С. 48.
- ²⁶ *Там же.* 1925. № 74. С. 260—264.
- ²⁷ *Водотыка С. Г.* Классовая структура крестьянства Украинской ССР: Социально-экономическая характеристика: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. К., 1983.
- ²⁸ Підраховано автором на основі: *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика.* Харків, 1930. № 174; 1930. № 184.
- ²⁹ *Там же.*
- ³⁰ *Там же.*
- ³¹ *Калиниченко В. В.* Крестьянское хозяйство Украины накануне перехода Советской страны к нэпу // *Вестн. Харьк. ун-та.* Харьков, 1986. № 296. С. 29.
- ³² *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика.* Харків, 1925. № 59. С. XI.
- ³³ *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика.* Харків, 1923. № 20. С. У.
- ³⁴ *Данилов В. П.* Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство. М., 1977. С. 21—212.
- ³⁵ Підраховано автором на основі: *Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике.* М., 1930. Т. 28. С. 55—59.
- ³⁶ *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика.* Харків, 1927. № 94.
- ³⁷ *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший.* Харків, 1929. С. 235.

- ³⁸ Для цього ЦСУ УРСР у 20-х роках вживало перевідні коефіцієнти, а саме: чоловіки віком від 18 до 60 років прирівнювалися до 1,0 повного робітника; чоловіки віком 14—17, 61—65 років і жінки від 16 до 55 років дорівнювали 0,8 повного робітника; жінки від 14 до 16 років та старше 55 років, чоловіки старші за 60 років дорівнювали 0,6 повного робітника; діти віком від 10 до 13 років прирівнювалися до 0,4 повного робітника. (Див.: Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174. С. У.)
- ³⁹ *Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана.* Харьков, 1928. С. 202.
- ⁴⁰ *Минц Л. Е.* Аграрное перенаселение и рынок труда СССР. М.; Л., 1929. С. 194.
- ⁴¹ *Струмилин С. Г.* Бюджет времени русского крестьянина // Пробл. экономики труда. М., 1982. С. 161—162.
- ⁴² Підраховано автором на основі: *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174. С. 98—99.
- ⁴³ *Маслов П.* Перенаселение русской деревни. М.; Л., 1930. С. 27.
- ⁴⁴ *Минц Л. Е.* Аграрное перенаселение и рынок труда СССР. М.; Л., 1929. С. 37, 44.
- ⁴⁵ *К вопросу об избыточной рабочей силе в сельском хозяйстве Украины: Доклад секции труда президиуму Госплана УССР.* Харьков, 1926. С. 24.
- ⁴⁶ *Минц Л. Е.* Аграрное перенаселение и рынок труда СССР. М.; Л., 1929. С. 257.
- ⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 472, арк. 3—27; Селянський календар на 1929 рік. Харків, 1928. С. 7.
- ⁴⁸ *Селянський календар на 1929 рік.* Харків, 1928. С. 10.
- ⁴⁹ *Там же.* С. 12.
- ⁵⁰ *Там же.* С. 14.
- ⁵¹ *Там же.* С. 16.
- ⁵² *Там же.* С. 18.
- ⁵³ *Там же.* С. 20.
- ⁵⁴ *Там же.* С. 22.
- ⁵⁵ *Там же.* С. 24.
- ⁵⁶ *Каплан Д. А.* Кустарная промышленность Украины. Харьков, 1922. С. 10.
- ⁵⁷ *Селянський календар на 1929 рік.* Харків, 1928. С. 3.
- ⁵⁸ *Там же.* С. 6.

До розділу III

- ¹ Див.: *Калиниченко В. В.* Результаты перераспределения земельного фонда УССР (1917—1929) // *Вопр. истории СССР.* Харьков, 1990. Вып. 35. С. 19.
- ² *Рубач М. А.* Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине. К., 1956. С. 20, 30.
- ³ *НКЗС УСРР.* Підсумки аграрної революції на Україні. Харків, 1923.
- ⁴ *Досягнення Радянської України за 40 років: Стат. Збірник.* К., 1957. С. 3, 57.

- ⁵ *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. III.
- ⁶ *Там же* С. 11.
- ⁷ *Народное хозяйство СССР за 1923/24 год.* М., 1924. С. 6.
- ⁸ *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. II.
- ⁹ *Падалка Г., Сахно Г.* Ресурси лісів України // *Вісн. статистики України*. Харків, 1929. № 3. С. 48.
- ¹⁰ *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1931. № 208. С. 84—85.
- ¹¹ *Міські селища УСРР: Збірник* статистично-економічних відомостей. Харків, 1929. С. 33—35.
- ¹² *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. II.
- ¹³ *Народное хозяйство Украины в 1921 г.: Отчет УЭС Совету Труда и Обороны.* Харьков, 1921. С. 23, 103.
- ¹⁴ *Максимова И.* Итоги землеустройства на Украине на 1 января 1922 г. // *Сільське госп-во*. Харків, 1922. № 3—4. С. 45.
- ¹⁵ *Там же*
- ¹⁶ *НКЗС УСРР.* Підсумки аграрної революції на Україні. Харків, 1923; *НКЗС УСРР.* Революція та землеустрій. Харків. 1924.
- ¹⁷ *Шульга З. П.* Підготовка суцільної колективізації сільськогосподарства на Україні. К., 1960. С. 26; *Лях Р. Д.* Розв'язання аграрного питання на Україні (1917—1923 рр.). К.; Донецьк, 1975. С. 76; *Данилов В. П.* Перераспределение земельного фонда России в результате Великой Октябрьской революции // *Ленинский Декрет о земле в действии*. М., 1979. С. 306—307; *Вольф М. М.* Сільське господарство України. Харків, 1927. С. 7.
- ¹⁸ *ЗУ УРСР.* Ст. 473.
- ¹⁹ Підраховано автором на основі: *Материалы* по вопросу о разграничении госимуществ на республиканские и местные: Докл. бюджетно-финансовой секции Укргосплана. Харьков, 1924. С. 2—25; *НКЗС УСРР.* Матеріали в справі землевпорядження, передачі лісів селянству та стану державних лісів. Харків, 1926. С. 52; *Міські землі та впорядкування міських селищ на Україні*. Харків, 1926. С. УП—УШ.
- ²⁰ *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. II.
- ²¹ Наші підрахунки підтверджуються іншими джерелами. Так, по даним народного комісара земельних справ УРСР С. К. Луценка, в середині 20-х років селяни користувалися 32688,9 тис. дес. сільськогосподарських угідь. (ЦДАВО України, оп. 7, спр. 55, арк. 15.) Різниця, як бачимо, незначна.
- ²² *ЗУ УРСР.* 1925. Ст. 222.
- ²³ *НКЗС УРСР.* Матеріали в справі землевпорядження, передачі лісів селянству та стану державних лісів. Харків, 1926. С. 53.
- ²⁴ *НКЗ УССР.* Итоги совещания работников ГЗИМ'а 7—12 февраля 1925 г. Харьков, 1925. С. 32; *Вісник НКЗС УСРР.* Харків, 1926. № 11—12. С. 3; *НКЗС УСРР.* Допомога Радянської влади сільському господарству за останні роки. Харків, 1927. С. 40.
- ²⁵ *Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР.* М., 1954. С. 296.

- ²⁶ СССР. Год работы правительства. Материалы к отчету за 1927—28 год. М., 1929. С. 187.
- ²⁷ Підраховано автором на основі: *Будівництво колгоспів на Україні*. Харків, 1930. С. 114—115.
- ²⁸ Див., наприклад: *Трапезников С. П.* Ленінизм и аграрно-крестьянский вопрос. М., 1983. Т. I. С. 586—589.
- ²⁹ Підраховано автором на основі: *Предварительные итоги все-российской сельскохозяйственной переписи 1916 г.* Вып. I. Пгр., 1916. С. 160—256; Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике. М., 1930. Т. 28. С. 55—59 (кількість селянських дворів і населення в 1916 і 1926 рр.). Площа селянських земель у 1926 р. підрахована на основі: *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший*. Харків, 1929. С. 11—12, 241; СССР. Год работы правительства: Материалы к отчету за 1927/28 год. М., 1929. С. 187; *Белонін М., Гаража М.* Характеристика землевпорядження на Україні // *Укр. землевпорядник*. Харків, 1928. № 7. С. II; *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1931. № 208. С. 84—85; *Міські селища УСРР: Збірник статистично-економічних відомостей*. Харків, 1929. С. 33—35.
- ³⁰ *Рубач М. А.* Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине. К., 1956. С. 421.
- ³¹ *Бондаренко В. В.* Развитие общественного хозяйства колхозов Украины в годы довоенных пятилеток. К., 1957. С. 17. (Гектари переведені в десятини).
- ³² *Мигаль Б. К.* Конфіскація земельних лишків у куркульських господарствах на Україні в 1920—1923 рр. // *Питання історії народів СРСР*. Харків, 1969. Вип. 6. С. 117.
- ³³ *Ксензенко Н. И.* Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919-март 1921 гг.). Харьков, 1980. С. 139.
- ³⁴ *Лях Р. Д.* Розв'язання аграрного питання на Україні (1917—1923 рр.). К.; Донецьк, 1975. С. 84.
- ³⁵ *Шульга З. П.* Підготовка суцільної колективізації сільсько-го господарства на Україні. К., 1960. С. 30.
- ³⁶ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 15, спр. 460, арк. 18. У цьому джерелі наводиться цифра 4,5 млн га, яку ми перевели в десятини.
- ³⁷ *Белонін М., Гаража М.* Характеристика землевпорядження на Україні // *Укр. землевпорядник*. Харків, 1928. № 7. С. II.
- ³⁸ *ЗУ УРСР*. 1924. Ст. 31.
- ³⁹ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 15, спр. 366, арк. 142.
- ⁴⁰ *Вісті ВУЦВК*. 1924. 12 серп.
- ⁴¹ *Житомирський облдержархів*, ф. Р-28, оп. 6, спр. 58, арк. 4.
- ⁴² *Запорізький облдержархів*, ф. Р-673, оп. 1, спр. 322, арк. 136.
- ⁴³ *Там же*. Арк. 138—140.
- ⁴⁴ *Там же*. Арк. 149.
- ⁴⁵ *Там же*. Арк. 244—285.
- ⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 8, спр. 1401, арк. 129—130.
- ⁴⁷ *Материалы по обследованию комитетов незаможных селян (по данным обследования в июне 1925 г.)*. Харьков, 1925. С. 20—21.
- ⁴⁸ *Акиманский В. А.* К итогам аграрной революции на Украине: По данным анкетного обследования 1922 года. Харьков,

1924. С. 31; *Циркуляр* НКЗС УСРР «Про переділи землі» від 1 вересня 1925 р. // Бюл. НКЗС УСРР. Харків, 1925. № 5—6. С. 98—99.
- 49 *ЗУ УРСР*. 1928. Ст. 71; ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 212, арк. 39; спр. 356, арк. 4—37; ф. 27, оп. 10, спр. 674, арк. 52; *Харківський облдержархів*, ф. Р-847, оп. 1, спр. 642, арк. 1; спр. 690, арк. 1, 35, 97; *Запорізький облдержархів*, ф. Р-673, оп. 1, спр. 911, арк. 196, 197; *Луганський облдержархів*, ф. П-4, оп. 1, спр. 248, арк. 29.
- 50 *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 8, спр. 256, арк. 89.
- 51 *Там же*. ф. 27, оп. 15, спр. 460, арк. 18.
- 52 *Там же*. ф. 27, оп. 15, спр. 366, арк. 142.
- 53 *Там же*. ф. 27, оп. 15, спр. 256, арк. 89.
- 54 Підраховано автором на основі: *Україна та її нові адміністративні райони*: Кишеньковий статистичний довідник. Харків, 1930. С. 30—31. (У цьому джерелі наводиться розподіл землі поміж бідняками, середняками і куркулями в процентах. Оскільки нами встановлено, що в 1929 р. у користуванні селян знаходилося 36133,4 тис. дес. землі, то землекористування кожної групи нами підраховано в абсолютних цифрах.)
- 55 *Соціалістичне будівництво в сільському господарстві*: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання. Харків, 1928. С. 3.
- 56 *Вольф М. М.* Сільське господарство України. Харків, 1927. С. 12—13.
- 57 *Материалы по обследованию комитетов незаможных селян* (по данным обследования в июне 1925 года). Харьков, 1925. С. X.
- 58 *К вопросу о социалистическом переустройстве сельского хозяйства*: Материалы исследования НК РКК СССР. М.; Л., 1928. С. 6.
- 59 Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38; 1925, № 59; 1916, № 86; 1927, № 94; 1928, № 130; 1931, № 198.
- 60 *Там же*. 1930. № 184.
- 61 Підраховано автором на основі: *Україна*: Статистичний справочник. Харків, 1925. С. 96—97.
- 62 *Пути народнохозяйственного развития УССР*: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1928. С. 204.
- 63 *Яхонтов А. П.* Переселение и колонизация. Харьков, 1925. С. 79.
- 64 *НКЗС УСРР*. Допомога Радянської влади сільському господарству за останні роки. Харків, 1927. С. 29.
- 65 *Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик*: Сб. документов. М., 1959. Т. 1. С. 167—176.
- 66 *КПРС* в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 2. С. 321.
- 67 *ЗУ УРСР*. 1922. Ст. 388.
- 68 *Там же*. Ст. 388.
- 69 *Там же*. Ст. 750.
- 70 *КПРС* в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1979. Т. 3. С. 155—156.
- 71 *СУ РСФСР*. 1925. Ст. 248.
- 72 *ЗУ УРСР*. 1927. Ст. 180.

- ⁷³ Тихомиров О. До справи про земельну оренду як чинник мобілізації землі // *Землеустрійник України*. Харків, 1926. № 10—11. С. 21.
- ⁷⁴ Там же. С. 21—22.
- ⁷⁵ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184; *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 23; *Україна та її нові адміністративні райони*: Кишеньковий статистичний довідник. Харків, 1930. С. 33, 36.
- ⁷⁶ Підраховано автором на основі: *НКЗС УСРР*. Матеріали в справі землевпорядження, передачі лісів селянству та стану державних лісів. Харків, 1926. С. 9.
- ⁷⁷ Підраховано автором на основі даних гніздових динамічних переписів 1927 і 1929 рр.: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184; *Свідоцтва* в сільському господарстві СРСР між XV і XVI партсъездами: Стат. сведения по сельскому хозяйству за 1927—1930 гг. М.; Л., 1931.
- ⁷⁸ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1926. № 86; 1927, № 94; 1928. № 130; 1930. № 191.
- ⁷⁹ Там же.
- ⁸⁰ К вопросу о социалистическом переустройстве сельского хозяйства: Материалы исследования НК РКИ СССР. М.; Л., 1928. С. 47.
- ⁸¹ Там же. С. 48.
- ⁸² Вайдрах А. М. Основные черты экономики Одессы и Одесского округа. Одесса, 1927. С. 140.
- ⁸³ Оренда землі і наша орендна політика // *Вісті ВУЦВК*. Харків, 1924. 25 верес.
- ⁸⁴ *НКЗС УСРР*. Матеріали в справі землевпорядження, передачі лісів селянству та стану державних лісів. Харків, 1926. С. 12.
- ⁸⁵ Там же. С. 12.
- ⁸⁶ Підраховано автором на основі: *Статистика України*: Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 59; 1926. № 86; 1928. № 130.
- ⁸⁷ Там же. 1930. № 184.
- ⁸⁸ *ЗУ УРСР*. 1928. Ст. 127.
- ⁸⁹ *Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР*. М., 1954. С. 296.
- ⁹⁰ *ЗУ УРСР*. 1930. Ст. 108.
- ⁹¹ *Земельный кодекс УССР*: Утвержден ВУЦИК 29 ноября 1922 г. Харьков, 1922. Ст. 10. (Далі: ЗК УССР. 1922.)
- ⁹² Там же. Ст. 43—44, 59—65.
- ⁹³ Там же. Ст. 10.
- ⁹⁴ Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство. М., 1977. С. 95.
- ⁹⁵ Данилов В. П. Об исторических судьбах крестьянской общины в России // *Ежегодник по аграрной истории*. Вологда, 1976. Вып. 6. С. 107; *Зданович С.* Сельские советы и земельные общества // *Большевик*. М., 1928. № 6 С. 42; *Осокина В. Я.* Социалистическое строительство в деревне и община. 1920—1933. М., 1978.
- ⁹⁶ *Луганський облдержархів*, ф. Р-291, оп. 1, спр. 15, арк. 9.

- 97 *Запорізький облдержархів*, ф. П-1, оп. 1, спр. 697, арк. 40.
- 98 *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 98, арк. 15.
- 99 Збірник статистично-економічних відомостей про сільке господарства України. Рік перший. Харків, 1929. С. 2. (Тут вказана кількість сільрад, сіл та хуторів у республіці.); *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 698, арк. 144. (Тут вказана кількість земельних громад в Україні в 1929 р.)
- 100 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 42—44.
- 101 *ЦДАВО України*, ф. 12, оп. 1, спр. 183, арк. 42.
- 102 *ЦДАВО України*, ф. 1, оп. 3, спр. 1281, арк. 109.
- 103 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 42. Див. також пояснення Наркомзема Наркомюсту від 5 червня 1928 р.: *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 698, арк. 6.
- 104 *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 5, спр. 348, арк. 15.
- 105 *ЦДАВО України*, ф. 1, оп. 3, спр. 1706, арк. 52.
- 106 Кузнецов І. Земельна громада. Харків, 1927. С. 17.
- 107 Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 6. Фінансова статистика. Харків, 1928. № 125. С. VIII.
- 108 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 47.
- 109 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 46.
- 110 *Запорізький облдержархів*, ф. Р-1343, оп. 1, спр. 30, арк. 34.
- 111 Там же, ф. Р-673, оп. 1, спр. 927, арк. 42.
- 112 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 46.
- 113 *Запорізький облдержархів*, ф. Р-673, оп. 1, спр. 927, арк. 190—196.
- 114 Див. циркуляр Наркомзему УРСР за 1925 р.: *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 7, спр. 14, арк. 3—6.
- 115 *Бюлетень НКЗС УСРР*. Харків, 1925. № 7. С. 122.
- 116 Фінанси земельних громад в 1925/26 р.: Вибіркове обстеження // *Статистика України*. Серія 6. Фінансова статистика. Харків, 1928. № 125. С. X—XII.
- 117 Там же. С. IX.
- 118 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 51.
- 119 Там же. Ст. 52; *НКЗС УСРР*. Зразковий статут земельної громади. Херсон, 1924. Ст. 39.
- 120 *ЦДАВО України*, ф. 1, оп. 4, спр. 748, арк. 31—32.
- 121 *Житомирський облдержархів*, ф. Р-1015, оп. 1, спр. 36, арк. 1—10.
- 122 *Луганський облдержархів*, ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 32—78.
- 123 *Одеський облдержархів*, ф. Р-969, оп. 1, спр. 972, арк. 30.
- 124 *НКЗС УСРР*. Зразковий статут земельної громади. Херсон, 1924. Ст. 42—49.
- 125 *Луганський облдержархів*, ф. Р-313, оп. 1, спр. 8, арк. 3.
- 126 *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 98, арк. 23.
- 127 Там же. Арк. 17.
- 128 Там же. Арк. 17.
- 129 Там же. Арк. 17.
- 130 Там же. Арк. 17; *ЗК УССР*. 1922. Ст. 51.
- 131 *Запорізький облдержархів*, ф. Р-673, оп. 1, спр. 322, арк. 178.
- 132 *Полтавський облдержархів*, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 587, арк. 73.
- 133 *ЦДАВО України*, ф. 12, оп. 1, спр. 183, арк. 50.
- 134 *ЗК УССР*. 1922. Ст. 56.
- 135 *Луганський облдержархів*, ф. П-34, оп. 1, спр. 178, арк. 88.
- 136 Див., наприклад: *Донецький облдержархів*, ф. Р-2427, оп. 1, спр. 21 (рішення Чистяківської земгромади, 1922 р.); *Запо-*

- різький облдержархів, ф. Р-673, оп. 1, спр. 578, арк. 85 (рішення Віленської земгромади Хортицького району Запорізької округи, 1923 р.); ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 193, арк. 93 (рішення Криворізької земгромади Теофіпільського району Шепетівської округи, 1924 р.); ф. 12, оп. 1, спр. 183, арк. 60 (рішення Жовтнєвої земгромади Оболенського району Лубенської округи, 1925 р.); ф. 12, оп. 1, спр. 182, арк. 7 (рішення Григорівської земгромади Криворізької округи, 1927 р.) тощо.
- 137 Запорізький облдержархів, ф. Р-673, оп. 1, спр. 912, арк. 25—26.
- 138 ЗК УСРСР. 1922. Ст. 58, 61, 62; НКЗС УСРСР. Зразковий статут земельної громади. Херсон, 1924. Ст. 12.
- 139 ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 193, арк. 119.
- 140 Луганський облдержархів, ф. Р-302, оп. 1, спр. 16, арк. 9.
- 141 Житомирський облдержархів, ф. Р-1670, оп. 2, спр. 12, арк. 1, 4.
- 142 ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 182, арк. 36—37.
- 143 Луганський облдержархів, ф. Р-293, оп. 1, спр. 1, арк. 19—20.
- 144 Запорізький облдержархів, ф. Р-1343, оп. 1, спр. 39, арк. 23—24.
- 145 Луганський облдержархів, ф. Р-302, оп. 1, спр. 16, арк. 12.
- 146 Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 137.
- 147 Житомирський облдержархів, ф. Р-1514, оп. 1, спр. 11, арк. 1—7.
- 148 Донецький облдержархів, ф. Р-263, оп. 1, спр. 24, арк. 4.
- 149 Луганський облдержархів, ф. Р-287, оп. 1, спр. 6, арк. 3—4, 14, 63.
- 150 Житомирський облдержархів, ф. Р-326, оп. 1, спр. 83, арк. 22—24.
- 151 Див., наприклад: ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 190, арк. 2; спр. 191, арк. 28; Київський облдержархів, ф. Р-1341, оп. 1, спр. 16, арк. 13.
- 152 Житомирський облдержархів, ф. Р-326, оп. 1, спр. 83, арк. 26.
- 153 Там же. Арк. 22—24.
- 154 ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 1281, арк. 109; Луганський облдержархів, ф. Р-302, оп. 1, спр. 16, арк. 30.
- 155 ЗК УСРСР. 1922. Ст. 63.
- 156 Київський облдержархів, ф. Р-1341, оп. 1, спр. 4, арк. 4.
- 157 ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 179, арк. 50.
- 158 Київський облдержархів, ф. Р-1341, оп. 1, спр. 16, арк. 13.
- 159 ЗК УСРСР. 1922. Ст. 64.
- 160 Донецький облдержархів, ф. Р-1371, оп. 1, спр. 15, арк. 1.
- 161 Донецький облдержархів, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 16, арк. 45.
- 162 НКЗС УСРСР. Зразковий статут земельної громади. Херсон, 1924. Ст. 30.
- 163 Запорізький облдержархів, ф. Р-673, оп. 1, спр. 578, арк. 25.
- 164 ЦДАВО України, ф. 1, оп. 2, спр. 4224, арк. 93.
- 165 Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 21.
- 166 Київський облдержархів, ф. Р-112, оп. 1, спр. 2146, арк. 7.
- 167 НКЗС УСРСР. Зразковий статут земельної громади. Херсон, 1924. Ст. 21.
- 168 Луганський облдержархів, ф. Р-313, оп. 1, спр. 9, арк. 7.
- 169 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 31, арк. 3.
- 170 Там же. Арк. 3.

- 171 *Примерный устав земельного общества. Утвержден НКЗ УССР 24 июля 1924 г. // Бюл. НКЗ УССР. Харьков, 1924. № 49. С. 56.*
- 172 *Запорізький облдержархів, ф. Р-673, оп. 1, спр. 322, арк. 153—154.*
- 173 *Два роки п'ятирічки УСРР: Матеріали до звіту уряду за 1929 і 1930 роки. XII Всеукраїнському з'їздові Рад. Харків, 1931. С. 102.*
- 174 *Там же. С. 102—103; Запорізький облдержархів, ф. Р-673, оп. 1, спр. 911, арк. 63; ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 61, арк. 2; Житомирський облдержархів, ф. Р-2059, оп. 1, спр. 3, арк. 4; ф. Р-1967, оп. 1, спр. 6, арк. 8; Луганський облдержархів, ф. Р-485, оп. 1, спр. 10, арк. 39.*
- 175 *ЦДАВО України, ф. 1, оп. 4, спр. 748, арк. 40, 42. (З обстеження інструктором ВУЦВК М. Зіненком Шкнівської земгромади Хабинського району Київської округи в 1928 р.); ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 554, арк. 93. (З матеріалів про соціально-економічний стан Полтавської округи).*
- 176 *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 7, спр. 55, арк. 10 (Роз'яснення наркому земельних справ С. К. Луценка у вересні 1926 р.).*
- 177 *ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 1281, арк. 79.*
- 178 *Там же. ф. 12, оп. 1, спр. 183, арк. 9.*
- 179 *Київський облдержархів, ф. Р-1341, оп. 1, спр. 24, арк. 4.*
- 180 *Житомирський облдержархів, ф. Р-326, оп. 1, спр. 83, арк. 37—38.*
- 181 *Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 32.*
- 182 *ЦДАВО України, ф. 1, оп. 3, спр. 61, арк. 2, 7, 8, 31.*
- 183 *Там же. Арк. 68; Житомирський облдержархів, ф. Р-154, оп. 3, спр. 37, арк. 32.*
- 184 *Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство. М., 1977. С. 106—107.*
- 185 *Необхідно зазначити, що на вимогу селян право на вільний вибір форми землекористування Радянська влада проголосила ще в 1917 р. на II Всеросійському з'їзді Рад.*
- 186 *ЗК УССР. 1922. Ст. 59.*
- 187 *Там же. Ст. 92.*
- 188 *Данилов В. П. Об исторических судьбах крестьянской общины в России // Ежегодник по аграр. истории. Вологда, 1976. Вып. 6. С. 107—108.*
- 189 *ЗК УССР. 1922. Ст. 10.*
- 190 *Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство. М., 1977. С. 95—96.*
- 191 *Сборник статистических сведений по Союзу ССР. 1918—1923. М., 1924. С. 98; Данилов В. П. об исторических судьбах крестьянской общины в России // Ежегодник по аграр. истории. Вологда, 1976. Вып. 6. С. 107—108.*
- 192 *ЗК УССР. 1922. Ст. 94.*
- 193 *Там же.*
- 194 *ЦДАВО України, ф. 27, оп. 5, спр. 289, арк. 368.*
- 195 *Там же. ф. 27, оп. 6, спр. 529, арк. 2—79; оп. 5, спр. 348, арк. 26, 31, 189; оп. 6, спр. 499, арк. 3, 64, 149; оп. 9, спр. 701, арк. 42.*
- 196 *Підраховано автором на основі: ЦДАВО України, ф. 27, оп. 8, спр. 1345, арк. 1—45; оп. 9, спр. 811, арк. 13; Запорізький облдержархів, ф. Р-673, оп. 1, спр. 578, арк. 25; Полтавський облдержархів, ф. Р-3276, оп. 1, спр. 17, арк. 57;*

- Харківський облдержархів, ф. Р-847, оп. 1, спр. 1605, арк. 89.
- 197 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 5, спр. 116, арк. 56; спр. 529, арк. 53; оп. 8, спр. 1347, арк. 1—37; спр. 1349, арк. 1—155; спр. 1350, арк. 40—259.
- 198 Там же. Ф. 27, оп. 7, спр. 22, арк. 39.
- 199 Харківський облдержархів, ф. Р-92, оп. 1, спр. 447, арк. 130—145.
- 200 НКЗ УССР. Сельское хозяйство Украины. Стат. справочник. Харьков, 1923. С. 26; Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины. Харьков, 1925. С. 18; Луганский облдержархів, ф. Р-485, оп. 1, спр. 197, арк. 64.
- 201 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 529, арк. 9, 11—12, 14, 16, 18, 22, 39—40, 44—45, 50, 73—74, 83, 87.
- 202 Там же. Ф. 27, оп. 8, спр. 1400, арк. 2.
- 203 Там же. Ф. 27, оп. 4, спр. 244, арк. 57.
- 204 Там же. Ф. 27, оп. 5, спр. 60, арк. 518.
- 205 Запорізький облдержархів, ф. Р-41, оп. 1, спр. 119, арк. 176; Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 21; ф. П-34, оп. 1, спр. 178, арк. 71; Одеський облдержархів, ф. Р-53, оп. 1, спр. 591, арк. 17; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 529, арк. 9.
- 206 ЗУ УССР. 1922. Ст. 103; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 698, арк. 199.
- 207 ЦДАВО України, ф. 12, оп. 1, спр. 183, арк. 9.
- 208 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 8, спр. 31, арк. 12; Красное знамя: Ежедневная газета губкома КП(б)У и губисполкома Черниговщины. Чернигов, 1922. 4 апр.
- 209 Маркевич Б. Д. Земельне законодавство та землеустрій. К., 1925. С. 8.
- 210 Щадилів О. Про громадські плодозміни. Харків, 1924. С. 5.
- 211 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 5, спр. 248, арк. 438.
- 212 Там же. Ф. 27, оп. 5, спр. 116, арк. 225.
- 213 Мигаль В. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921—1925 роки). Харків, 1974. С. 50.
- 214 Там же. С. 50—51.
- 215 Полтавський облдержархів, ф. Р-3276, оп. 1, спр. 13, арк. 61.
- 216 Житомирський облдержархів, ф. Р-327, оп. 3, спр. 21, арк. 60.
- 217 Там же. Ф. Р-28, оп. 1, спр. 46, арк. 36.
- 218 Там же. Ф. П-2, оп. 1, спр. 78, арк. 2.
- 219 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 300, арк. 12.
- 220 Харківський облдержархів, ф. Р-847, оп. 1, спр. 1605, арк. 89.
- 221 Грицай С. М. Развитие экономической мысли по аграрному вопросу на Украине в переходной период от капитализма к социализму. Харьков, 1970. С. 43.
- 222 ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 33, арк. 29.
- 223 Щадилів О. Л. Землевпорядження та організація трудового господарства на Україні. Харків, 1926. С. 16.
- 224 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 598, арк. 60.
- 225 Там же. Ф. 27, оп. 10, спр. 598, арк. 174, 180, 257.
- 226 Там же. Ф. 27, оп. 10, спр. 598, арк. 143, 152, 219, 235, 259.
- 227 Там же. Ф. 27, оп. 10, спр. 598, арк. 18.
- 228 Просвирич О. О Криворожском селе: О социально-экономических процессах. Харьков, 1927. С. 11.
- 229 Бюллетень НКЗ УССР. Харьков, 1924. № 42. С. 122.

- 230 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 598, арк. 18.
- 231 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 7, арк. 14, 50—51; спр. 598, арк. 1; спр. 701, арк. 59, 105, 235.
- 232 КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К., 1980. Т. 4. С. 348.
- 233 Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921—1925 роки). Харків, 1974. С. 74.
- 234 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 701, арк. 110.
- 235 Силенко А. Зразковий селянський землеустрій (село Мошурів Тальнівського району на Уманщині) // Нова громада. К., 1925. № 5—6. С. 29—30.
- 236 Два роки роботи уряду УСРР: Матеріали до звіту уряду XI з'їздові Рад. Харків, 1929. С. 26. По іншим відомостям наприкінці 1927 р. громадські багатопільні сівозміни застосовували 4,6 тис. земгромад України на площі 3 млн дес. (Див.: Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921—1925 роки). Харків, 1974. С. 75).
- 237 XI Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 7—15 травня 1929 року: Стенографічний звіт та постанови. Харків, 1929. С. 41.
- 238 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 7, спр. 55, арк. 7—8; ф. 1, оп. 3, спр. 1281, арк. 80; Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 68, арк. 41.
- 239 Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1928. С. 232.
- 240 Там же. С. 232; Материалы к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР третьего созыва. Харьков, 1926. С. 21.
- 241 Вайндрох А. М. Основные черты экономики Одессы и Одесского округа. Одесса, 1927. С. 72.
- 242 Материалы к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР третьего созыва. Харьков, 1926. С. 21; Київський облдержархів, ф. Р-1281, оп. 1, спр. 67, арк. 9; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 179, арк. 6.
- 243 Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1928. С. 232.
- 244 Луценко С. До змін Земельного кодексу УСРР // Комуніст: Орган ЦК і Харківського окружного КП(б)У. Харків, 1927. 15 верес.
- 245 Луганський облдержархів, ф. Р-302, оп. 1, спр. 28, арк. 1.
- 246 Там же. Ф. Р-1190, оп. 1, спр. 3, арк. 10.
- 247 Там же. Арк. 67.
- 248 Там же. Ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 6.
- 249 Житомирський облдержархів, ф. Р-1015, оп. 1, спр. 51, арк. 1—99.
- 250 Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 68, арк. 83.
- 251 Там же. Арк. 83.
- 252 Там же. Арк. 71.
- 253 Там же. Арк. 43.
- 254 Там же. Арк. 24.
- 255 Харківський облдержархів, ф. Р-847, оп. 1, спр. 310, арк. 13.
- 256 Житомирський облдержархів, ф. Р-126, оп. 1, спр. 291, арк. 71—72.

- 257 *Комуніст: Орган ЦК та Харківського окружного КП(б)У*. Харків, 1926. 28 верес.; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 268, арк. 30.
- 258 *Луганський облдержархів*, ф. Р-1190, оп. 1, спр. 3, арк. 57—62.
- 259 *Одеський облдержархів*, ф. Р-728, оп. 1, спр. 467, арк. 2—15.
- 260 *ЦДАВО України*, ф. 4402, оп. 1, спр. 115, арк. 13.
- 261 *Там же*. Ф. 27, оп. 9, спр. 268, арк. 21.
- 262 *Чаянов А. В.* Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. М., 1991.
- 263 *Одеський облдержархів*, ф. П-7, оп. 1, спр. 44, арк. 28—31.
- 264 *Будівництво колгоспів на Україні*. Харків, 1930. С. 9; ЦДАВО України, ф. 1, оп. 5, спр. 490, арк. 19.
- 265 *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. К.*, 1980. Т. 4. С. 64.
- 266 *Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР*. М., 1954. С. 300—306.
- 267 *ЗУ УРСР*. 1927. Ст. 212.
- 268 *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 701, арк. 42—43.
- 269 *Там же*. Ф. 1, оп. 3, спр. 490, арк. 302.
- 270 *Там же*. Арк. 191.
- 271 *Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР*. М., 1954. С. 465—466.

До розділу IV

- 1 *Советское крестьянство: Краткий очерк истории (1917—1970)*. М., 1973. С. 149.
- 2 Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38; *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України*. Рік перший. Харків, 1929. С. 84—87, 96—101.
- 3 *Там же*.
- 4 *Запорізький облдержархів*, ф. Р-41, оп. 2, спр. 139, арк. 8—9.
- 5 Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191; *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України*. Рік перший. Харків, 1929. С. 84—87, 96—101.
- 6 Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191. С. 2—5.
- 7 *Гуревич М. Б.* Стан селянського скотарства на Україні в 1929 р. // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 3. С. 22.
- 8 *НКЗС УСРР*. Науково-консультаційна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 8.
- 9 *Военно-конская перепись 1924/25 года*. М., 1928. С. XXXI—XXXIII.
- 10 *НКЗС УСРР*. Науково-консультаційна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 162.
- 11 *Браунер А. А.* Животноводство: История животноводства в Степной Украине. Одесса, 1922. С. 25.

- 12 НКЗС УСРР. Науково-консультаційна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 9.
- 13 Там же. С. 60.
- 14 Народне господарство України в 1924/25 р. Харків, 1925. С. 16.
- 15 К. К. Посевная кампания 1921/22 сельскохозяйственного года // Народное хоз-во Украины. Харьков, 1922. № 1. С. 31; НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 64; *Ставровський Я.* До питання про недостатне використання робочої худоби в дрібних селянських господарствах // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 1. С. 55; *Вісті ВУЦВК.* Харків, 1923. 21 берез. (Свідчення зав. відділом скотарства Носівської сільськогосподарської станції Редькіна).
- 16 НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 64.
- 17 НКЗС УСРР. Науково-консультаційна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 73.
- 18 Там же. С. 21.
- 19 К вопросу о социалистическом переустройстве сельского хозяйства: Материалы исследования НК РКИ СССР. М., 1928. С. 96.
- 20 НКЗС УСРР. Науково-консультаційна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 105.
- 21 Там же. С. 59.
- 22 НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 73.
- 23 Там же. С. 71.
- 24 К вопросу о социалистическом переустройстве сельского хозяйства: Материалы исследования НК РКИ СССР. М., 1928. С. 56—57.
- 25 Там же. С. 54.
- 26 Підраховано автором на основі: *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1931. № 198.
- 27 Підраховано автором на основі: *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харьков, 1922. № 11, 15, 21, 23.
- 28 *Саєнко О.* Голод (Новомосковський повіт) // *Вісті ВУЦВК.* Харків, 1922. 22 липня.
- 29 *Запорізький облдержархів,* ф. П-1, оп. 1, спр. 5, арк. 19.
- 30 Підраховано автором на основі: *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1923. № 20.
- 31 *Українська сільськогосподарська газета.* Харків, 1922. 10 груд.
- 32 *ЦДАВО України,* ф. 27, оп. 4, спр. 177, арк. 58; *Житомирський облдержархів,* ф. Р-688, оп. 1, спр. 60, арк. 7.
- 33 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший.* Харків, 1929. С. XXIII; *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1929. № 160; 1930, № 191.

- ³⁴ Докладніше про це йдеться в § 4—5 розділу 1.
- ³⁵ Підраховано автором на основі *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1923. № 20, 37.
- ³⁶ Герасименко П. М. Прокатні пункти, їх організація та робота // *Машинопостачання на Україні*. Харків, 1929. С. 68; Шумило Г. Економія та організація сільського господарства. К., 1927. С. 18.
- ³⁷ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 38.
- ³⁸ Там же.
- ³⁹ Слинко І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927—1932 рр.). К., 1961. С. 96.
- ⁴⁰ Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1929. С. 237—238.
- ⁴¹ Там же.
- ⁴² Сільськогосподарський календар-порадник на 1922 рік. К., 1921. С. 40; Слинко І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927—1932 рр.). К., 1961. С. 92.
- ⁴³ Вовк П. Сільськогосподарське машинознавство. Харків, 1926. Ч. І. С. 7.
- ⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 51, арк. 51 (матеріали Наркомзему УРСР про реконструкцію сільського господарства республіки).
- ⁴⁵ Госплан СССР. Сдвиги в сельском хозяйстве СССР между XV и XVI партийными съездами: Статистические сведения по сельскому хозяйству за 1927—1930 гг. М.; Л., 1931. С. 109.
- ⁴⁶ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191.
- ⁴⁷ Тракторні роботи на Україні // *Вісті ВУЦВК*. Харків, 1924. 26 липня; НКЗС УСРР. Трактори в сільському господарстві України в 1924/25 р. Харків, 1927, С. 3.
- ⁴⁸ Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їздові Рад. Харків, 1929. С. 70.
- ⁴⁹ Там же. С. 70.
- ⁵⁰ Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1929. С. 237.
- ⁵¹ Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В. Я. Чубаря та А. Г. Шліхтера на IV сесії ВУЦВК X скликання. Харків, 1928. С. 21.
- ⁵² Подвінський О. П. Капітали в сільському господарстві України і перспективи їхнього розвитку. Харків, 1929. С. 67.
- ⁵³ Пути народнохозяйственного развития УССР: Материалы к построению пятилетнего плана. Харьков, 1929. С. 201.
- ⁵⁴ Запорізький облдержархів, ф. Р-41, оп. 2, спр. 514, арк. 19. (Дані спеціального опитування Запорізького губземвідділу.)
- ⁵⁵ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 4, спр. 86, арк. 115. (Підрахунки спеціалістів відділу землеустрою та тваринництва Полтавського губземвідділу.)
- ⁵⁶ Известия: Орган Черниговского губернского исполнительного комитета Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов и Черниговского губкома КП(б)У. Чернигов, 1921. 27 марта.

- 57 Вовк П. Сільськогосподарське машинознавство. Харків, 1926. Ч. I. С. 6.
- 58 Советское крестьянство: Краткий очерк истории (1917—1970). М., 1973. С. 157.
- 59 Держстрах УРСР підрахував; що в 20-х роках щороку страждало від пожеж 0,5 % селянських господарств. (Див.: Основны́е показатели развития народного хозяйства УССР на 1927/28—1931/32 годы: По предварительным материалам комиссии Укргосплана по составлению пятилетнего перспективного плана. Харьков, 1927. С. 93.) Приблизно стільки ж виявилось в 1927 р. господарств без житла в дрібнокапіталістичній групі.
- 60 Левицький М. Об огнестойком строительстве на селе // Коммунист (Орган ЦК и Харьковского окружкома КП(б)У). Харьков, 1926. 3 апр.
- 61 Амчиславский Я. Сельское строительство и льготы по страхованию // Коммунист (Орган ЦК и Харьковского окружкома КП(б)У). Харьков, 1926. 8 июня.
- 62 Харківський облдержархів, ф. Р-847, оп. 1, спр. 503, арк. 110—112.
- 63 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 31, арк. 97. (Справка Наркомзему про селянські будівлі.)
- 64 Волгин Б. Образцовое крестьянское хозяйство (Письмо из Донбасса) // Коммунист (Орган ЦК и Харьковского губкома КП(б)У). Харьков, 1925. 17 мая.
- 65 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 31, арк. 2.
- 66 Касьян А. Из быта сельского коммуниста // Коммунист (Орган ЦК и Харьковского окружкома КП(б)У). Харьков, 1926. 18. февр.
- 67 ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 456, арк. 62.
- 68 Там же. Арк. 80.
- 69 Там же. Арк. 116.
- 70 Луганський облдержархів, ф. Р-848, оп. 1, спр. 68, арк. 28.
- 71 Там же. ф. Р-485, оп. I, спр. 197, арк. 207.
- 72 Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 123.
- 73 Одеський облдержархів, ф. II-3, оп. I, спр. 1065, арк. 48.
- 74 Госплан СССР. Сдвиги в сельском хозяйстве СССР между XV и XVI партийными съездами: Статистические сведения по сельскому хозяйству за 1927—1930 гг. М.; Л. С. 182.
- 75 Вологодцев І. Селянське будівництво. (За даними сільськогосподарського динамічного перепису 1927 р.) // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 1. С. 141.
- 76 Там же.
- 77 Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27—1927/28: Матеріали до звіту уряду XI з'їздові Рад. Харків, 1929. С. 119—120.
- 78 Вологодцев І. Селянське будівництво. (За даними сільськогосподарського динамічного перепису 1927 р.) // Вісн. статистики України. Харків, 1929. № 1. С. 141.
- 79 Токарь Х. Сельское жилище на Киевщине // Коммунист (Орган ЦК и Харьковского губкома КП(б)У). Харьков, 1925. 3 марта.
- 80 Данилюк А. Г. Українська хата. К., 1991. С. 4.
- 81 Там же. С. 17.

- ⁸² НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925.
- ⁸³ НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети отдела организации хозяйства. Харьков, 1925. С. 107.
- ⁸⁴ Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. XXVI.
- ⁸⁵ Там же. С. XXVI.
- ⁸⁶ Там же. С. 123.
- ⁸⁷ Там же. С. 153.

До розділу V

- ¹ Балашов И. В. Организация сельского хозяйства. Одесса, 1926.
- ² Советов А. В. О системах земледелия // Изб. соч. М., 1950. С. 233—419.
- ³ Основы сельского хозяйства. М., 1976.
- ⁴ Балашов И. В. Организация сельского хозяйства. Одесса, 1926.
- ⁵ Фоменко С. Громадські сівозміни і основні принципи їх будування // Агрономія та землевпорядження. Харків, 1926. С. 81—124.
- ⁶ НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925.
- ⁷ Підраховано автором на основі: Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г. Вып. I. Европейская Россия. Пгр., 1916.
- ⁸ Підраховано автором на основі: Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г. Вып. I. Европейская Россия. Пгр., 1916; Статистика Украины. Серия 2. Сельскохозяйственная статистика. Харьков, 1923. № 20.
- ⁹ Підраховано автором на основі: Статистика Украины. Серия 2. Сельскохозяйственная статистика. Харьков, 1923. № 20; 1927. № 94; Предварительные итоги Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 г. Вып. I. Европейская Россия. Пгр., 1916.
- ¹⁰ Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 16.
- ¹¹ НКЗ УССР. Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 18.
- ¹² Там же. С. 18.
- ¹³ Там же. С. 18.
- ¹⁴ Зразкове господарство // Вісті ВУЦВК. Харків, 1924. 20 лист.
- ¹⁵ Лютий. Образцовый хозяин Константин Дехтярь // Коммунист (Орган ЦК КП/б/У). Харьков, 1924. 27 мая.
- ¹⁶ Харьківський облдержархів, ф. Р-847, оп. I, спр. 1608, арк. 86—88.
- ¹⁷ Філіповський А. Правильне господарювання як спосіб підвищити врожайність землі і забезпечити господаря взагалі. Харків, 1923. С. 14.

- ¹⁸ *Городецький С.* Як обробляти землю в Лісостепу та на Поліссі. Харків, 1928. С. 33; *Календарь-справочник* вся Україна в адресах на 1925 рік. Харків, 1924. С. 314.
- ¹⁹ *Запорізький облдержархів*, ф. Р-200, оп. I, спр. 13, арк. 79.
- ²⁰ *НКЗС УСРР.* Порадник сільського господаря. Харків, 1928, С. 5—6.
- ²¹ *Терниченко А. Г.* Курс хліборобства. Харків, 1927. С. 77.
- ²² *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 4, спр. 80, арк. 45.
- ²³ *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 126. С. VI.
- ²⁴ *Вольф М. М.* Сільське господарство України. Харків, 1927, С. 39.
- ²⁵ *Там же.* С. 39.
- ²⁶ *Матеріали* к докладу правительства Украины на второй сессии ЦИК СССР третьего созыва. Харьков, 1926. С. 11.
- ²⁷ *Одеський облдержархів*, ф. П-7, оп. I, спр. 450, арк. 22.
- ²⁸ *Сивий П.* Сільське господарство на місцях. // *Вісті ВУЦВК.* Харків, 1924. 24 липня.
- ²⁹ *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 229, арк. 10.
- ³⁰ *НКЗ УСРР.* Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925, С. 44.
- ³¹ *НКЗ УСРР.* Достижения сельскохозяйственных опытных станций Украины. Харьков, 1928. С. 97.
- ³² *Пути народнохозяйственного развития УСРР:* Матеріали к построению пятилетнего плана. Харьков, 1928. С. 257; *Статистика України.* Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1929. № 159. С. XIV.
- ³³ *Хоменко С.* Як провадити польове господарство в Степовій Україні? Харків, 1926. С. 65; *НКЗС УСРР.* Порадник сільського господаря. Харків, 1928. С. 28.
- ³⁴ *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 179, арк. 18.
- ³⁵ *НКЗ УСРР.* Перспективный план по сельскому хозяйству Лесостепи и Полесья Украины. Харьков, 1925. С. XIII.
- ³⁶ *Житомирський облдержархів*, ф. Р-28, оп. 1, спр. 46, арк. 37.
- ³⁷ *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 9, спр. 203, арк. 7.
- ³⁸ *Щадилів О. Л.* Землевпорядження та організація трудового господарства на Україні. Харків, 1926. С. 9.
- ³⁹ *Маркевич В. Д.* Земельне законодавство та землеустрій. К., 1925. С. 14; *НКЗС УСРР.* Допомога Радянської влади сільському господарству за останні роки. Харків, 1927. С. 23.
- ⁴⁰ *Верещинський Р.* До землеустрою Словечанського району на Коростенщині // *Земельник.* Харків, 1925. № 8—9. С. 152.
- ⁴¹ *Харківський облдержархів*, ф. Р-847, оп. 1, спр. 1608, арк. 81—82.
- ⁴² *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 3, спр. 456, арк. 22.
- ⁴³ *Хоменко С.* Як проводити польове господарство в Степовій Україні? Харків, 1926. С. 86.
- ⁴⁴ *Харківський облдержархів*, ф. Р-847, оп. 1, спр. 1608, арк. 80.
- ⁴⁵ Підраховано автором на основі: *Сухов А. А.* Экономическая география Украины. Харьков, 1924. С. 47.
- ⁴⁶ Про велику розбіжність у джерелах відносно площі посівів скаржились і інші дослідники. Див., наприклад: *Лященко П. И.* История народного хозяйства СССР. М., 1956. Т. 3. С. 132.

- 47 До оцінки точності обліку посівних площ див.: *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1927. № 94. С. IX—XXIV.*
- 48 *НКЗ УССР. Сельское хозяйство Украины // Стат. сборник.*
- 49 *Отчет Центральной комиссии по борьбе с последствиями голода ВУЦИК'е. Харьков, 1923. С. 7.*
- 50 *Стенографический отчет 2-й сесии ВУЦИК VI созыва 24—27 мая 1922 года. Харьков, 1922. С. 74.*
- 51 *Госплан УССР. Основные показатели развития народного хозяйства УССР на 1927/28—1931/32 годы: По предварительным материалам комиссии Укргосплана по составлению пятилетнего перспективного плана. Харьков, 1927. С. 60; УССР в цифрах // Стат. довідник. Харків, 1936. С. 181; Сельское хозяйство СССР. Ежегодник. 1935 год. М., 1936. С. 242.*
- 52 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 37, 39.*
- 53 *Гуревич М. Б. Материалы к вопросу о дифференциации крестьянского хозяйства Украины. Харьков, 1925. Вып. III. С. 3; Альтерман А. Развитие хлебного хозяйства та хлібної торгівлі України. Харків, 1928. С. 27; Вольф М. Що криють пересічні цифри? // Вісті ВУЦВК. Харків, 1922. 10—11 серп.; ЦДАВО України, ф. 27, оп. 4, спр. 62, арк. 284.*
- 54 Підраховано автором на основі: *Статистика України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184.*
- 55 *Социалистическое переустройство сельского хозяйства СССР между XV и XVI съездами ВКП(б). М., 1932. С. 41, 131.*
- 56 Підраховано автором на основі: *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 244—245.*
- 57 *НКЗС УССР. Допомога Радянської влади сільському господарству за останні роки. Харків, 1927. С. 44.*
- 58 *Там же. С. 44.*
- 59 Див., наприклад: *Отчет Центральной комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИК'е. Харьков, 1923. С. 9, 10, 16; НКЗ УССР. Сельское хозяйство Украины // Стат. сборник. Харьков, 1923. С. 31, 39; Чернышев И. В. Сельское хозяйство довоенной России и СССР. М., 1926. С. 85; Лященко П. И. История народного хозяйства СССР. М., 1956. Т. 3. С. 134; УССР в цифрах // Стат. довідник. К., 1936. С. 215; Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 133.*
- 60 *НКЗ УССР. Сельское хозяйство Украины // Стат. сборник. Харьков, 1923. С. 31.*
- 61 *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України. К., 1930. С. 8.*
- 62 *Кількість населення за відповідні роки показано в джерелі: Україна // Стат. щорічник. Харків, 1928. С. 60; Виробництво зерна на душу населення вказано в монографії: Федорчук П. С. Зерновое хозяйство основных зернопроизводящих стран мира. К., 1972. С. 57.*
- 63 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 136—137.*
- 64 *Там же. С. 134.*
- 65 Підраховано автором на основі: *Україна // Стат. справочник. Харків, 1925. С. 147, 150.*

- ⁶⁶ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 115.
- ⁶⁷ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1928. № 122.
- ⁶⁸ Підраховано автором на основі: *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України*. Рік перший. Харків, 1929. С. 184—185.
- ⁶⁹ Підраховано автором на основі: *Україна // Стат. справочник*. Харків, 1925. С. 147, 150; *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, № 115; 1928. № 122; *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України*. Рік перший. Харків, 1929. С. 184—185.
- ⁷⁰ Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: социальная структура, социальные отношения. М., 1979. С. 167.
- ⁷¹ О. В. Чайнов підрахував, що пересічне споживання хліба в селянських родинах у 1895—1915 рр. в Європейській Росії складало на одну душу на рік 15,62. (Цит.: Клепиков С. А. Питание русского крестьянина. М., 1920. Т. 1. С. 1—4.) Розрахунки О. В. Чайнова співпадають з нашими. Так, середньорічний збір хліба в 1909—1913 рр. складав 1151,5 млн. пуд. З них посівне зерно складало 149,7 млн., страхові запаси — 57,6 млн., фуражне зерно — 287,9 млн., інші витрати — 23 млн. (Підрахунки проведені нами по аналогії з подібними витратами в 20-х роках). Товарного зерна залишалося 412 млн. пуд. Отже, на харчування селян залишалося 221,3 млн. пуд. В розрахунку на 1 душу населення це складало 15,62 пуди. В 1926 р. на харчування сільського населення було витрачено 308,75 млн. пуд., що складало 20 пуд. на душу. (Тут додамо, що в статистиці прийнятий розрахунковий коефіцієнт 1 душа дорівнює 0,7 їдця. Див.: Клепиков С. А. Питание русского крестьянина. М., 1920. Т. 1. С. 1.)
- ⁷² Альтерман А. Розвиток хлібного господарства та хлібної торгівлі України. Харків, 1928. С. 35. (У цій монографії вказано споживання м'яса в 1913 і 1926 рр.); Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: социальная структура, социальные отношения. М., 1979. С. 172.
- ⁷³ У 1913 р. в Україні (у межах кордонів УРСР середині 20-х років) нараховувалося приблизно 20 млн. селян, у 1926 р. — 22 млн.
- ⁷⁴ *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України*. Рік перший. Харків, 1929. С. 139.
- ⁷⁵ Альтерман А. Розвиток хлібного господарства та хлібної торгівлі України. Харків, 1928. С. 38.
- ⁷⁶ Азизян А., Великевич Н. Арендные отношения в советской деревне. М., Л., 1928. С. 15.
- ⁷⁷ Альтерман А. Розвиток хлібного господарства та хлібної торгівлі України. Харків, 1928. С. 33—34.
- ⁷⁸ Сталін Й. В. Питання ленінізму. К., 1953. С. 169.
- ⁷⁹ Там же. С. 170.
- ⁸⁰ *Справочник сахарника на 1927/28 г. К.*, 1927. С. 8.
- ⁸¹ Підраховано автором на основі: *Союзсахар*. Основные показатели по сахарной промышленности за дореволюционный и революционный периоды. М., 1932. С. 166, 168.
- ⁸² *Історія Української РСР*. К., 1976. Т. 6. С. 75.

- 83 *Архипов Г. К.* Сахарная промышленность и крестьянское свекловодство. Харьков, 1923. С. 40.
- 84 Підраховано автором на основі: *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 141, 143, 150.
- 85 *Там же.*
- 86 *Там же.*
- 87 *Там же.* С. 145; *Україна* // Стат. щорічник. на 1928 рік. Харків, 1928. С. 62—63; *Порадник* сільського господаря. Харків, 1928. С. 17.
- 88 *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 144.
- 89 *Там же.* С. 127—129; *Оголовець Г.* Хмелеводство // Очерки товарных отраслей сельского хозяйства СССР в связи с кредитованием. М., 1926. Вып. 1. С. 148, 153.
- 90 *Оголовець Г.* Хмелеводство // Очерки товарных отраслей сельского хозяйства СССР в связи с кредитованием. М., 1926. Вып. 1. С. 147—148, 151.
- 91 *Статистика* Украины. Серия 2. Сельскохозяйственная статистика. Харьков, 1923. № 32. С. X.
- 92 *Там же.* С. X.
- 93 *НКЗ УССР.* Сельское хозяйство Украины // Стат. сборник. Харьков, 1923. С. 81.
- 94 *Там же.* С. 82.
- 95 *Статистика* Украины. Серия 2. Сельскохозяйственная статистика. Харьков, 1923. № 20. С. VI.
- 96 *Запорізький облдержархів*, ф. Р-176, оп. 1, спр. 58. арк. 5.
- 97 *Там же.* ф. 41, оп. 1, спр. 119, арк. 185.
- 98 *Статистика* України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1924. № 50. С. XXII—XXVII.
- 99 *Там же.*
- 100 Підраховано автором на основі: *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 37.
- 101 Підраховано автором на основі: *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 88—89; *Статистика* України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 191. С. 2—8.
- 102 Підраховано автором на основі: *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 37.
- 103 *Там же.*
- 104 *Там же.* С. 64—65.
- 105 Підраховано автором на основі: *Статистика* України. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 184. С. 2, 6.
- 106 *Там же.*
- 107 *Там же.*
- 108 *Там же.*
- 109 *Там же.*
- 110 *НКЗ УССР.* Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины. По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 113.
- 111 *Там же.* С. 110—111; *НКЗС УССР.* Науково-консультативна рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 174.

- 112 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 164.
- 113 *Там же.* С. 167, 170.
- 114 *Там же.* С. 168, 169.
- 115 **НКЗ УССР.** Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 108.
- 116 *Там же.* С. 109.
- 117 *Там же.* С. 78—79.
- 118 *Там же.* С. 92.
- 119 *Там же.* С. 103.
- 120 **Бровар П. А.** Обчислення продукції скотарства та його методика. Харків, 1928. С. 32.
- 121 **НКЗ УССР.** Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины. По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 86. (Автор перевів міру об'єму відра в літри.)
- 122 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 120.
- 123 *К вопросу о социалистическом переустройстве сельского хозяйства:* Материалы исследования НК РКИ СССР. М.; Л., 1928. С. 127. (Пуди автор перевів у літри).
- 124 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 34.
- 125 **НКЗС УСРР.** Порадник сільського господаря. Харків, 1928. С. 127.
- 126 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 9; **НКЗС УСРР.** Порадник сільського господаря. Харків, 1928. С. 136.
- 127 **НКЗС УСРР.** Порадник сільського господаря. Харків, 1928. С. 136.
- 128 **НКЗС УССР.** Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По данным агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925.
- 129 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. К., 1928. С. 56; *Соловейчик В.* Направление и рыночность животноводства по организационно-хозяйственным районам Украины. Харьков, 1923. С. 8—9.
- 130 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 10.
- 131 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 10; *Соловейчик В.* Направление и рыночность животноводства по организационно-хозяйственным районам Украины. Харьков, 1923. С. 6—7.
- 132 **НКЗС УСРР.** Науково-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 39.
- 133 **НКЗС УССР.** Сельское хозяйство Укрины // Стат. сборник. Харьков, 1923. С. 57.
- 134 Підраховано автором на основі: **НКЗ УССР.** Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По материалам агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 88. (Пуди автор перевів

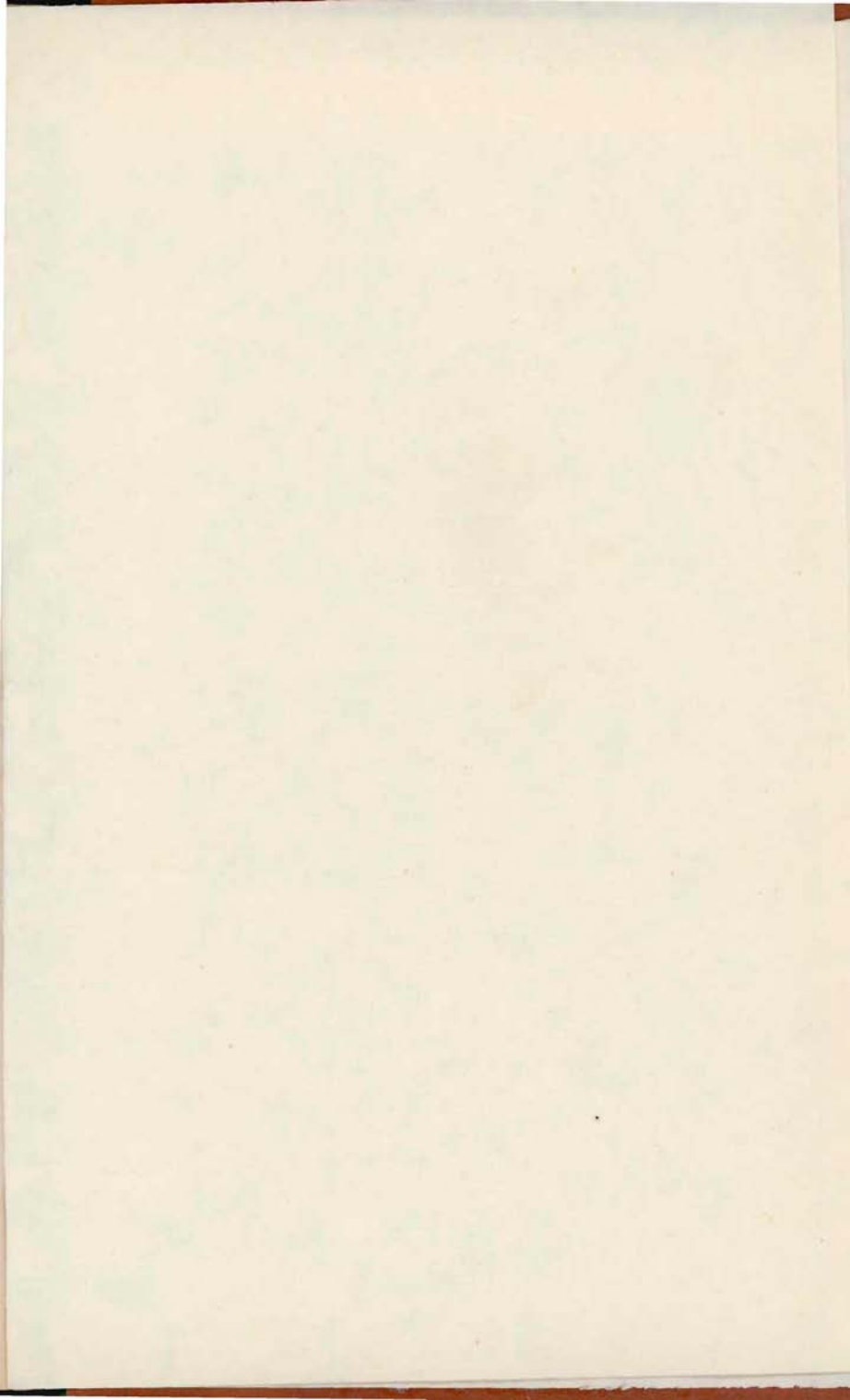
- у кілограмів); *Нифонтов В.* Мясной баланс СССР // *Животноводство СССР*. М., 1930. С. 81—82.
- 135 *Нифонтов В.* Мясной баланс СССР // *Животноводство СССР*. М., 1930. С. 84.
- 136 *НКЗ УССР.* Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По данным агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 91.
- 137 *Соловейчик В.* Направление и рыночность животноводства по организационно-хозяйственным районам Украины. Харьков, 1923. С. 8.
- 138 *НКЗ УССР.* Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По данным агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 101.
- 139 *Нифонтов В.* Мясной баланс СССР // *Животноводство СССР*. М., 1930. С. 86.
- 140 *НКЗС УСРР.* Научно-консультативна Рада при НКЗС. Основні питання українського скотарства. Харків, 1928. С. 120.
- 141 *НКЗ УССР.* Отдел организации хозяйства. Основные черты техники и организации крестьянского хозяйства Украины: По данным агрокорреспондентской сети. Харьков, 1925. С. 104.
- 142 *Кривецкий С.* Емкость крестьянского рынка Украины в 1924/25 хозяйственном году: Опыт статистическо-экономического исследования. Харьков, 1925. С. 30; *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший.* Харків, 1929. С. 130.
- 143 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший.* Харків, 1929. С. 128; *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України.* К., 1930. С. 21.
- 144 Підраховано автором на основі: *Матеріали до характеристики стану сільського господарства України.* К., 1930. С. 20. (У цьому джерелі вказано валове виробництво м'яса в 1927/28 р.— 43,6 млн пуд. Оскільки населення УРСР у 1928 р. складало 29,7 млн чол., то на одного жителя пересічно припадало по 24 кг.)
- 145 Підраховано автором на основі: *Нифонтов М.* Мясной баланс СССР // *Животноводство СССР*. М., 1930. С. 95.
- 146 Підраховано автором на основі: *Нифонтов М.* Мясной баланс СССР // *Животноводство СССР*. М., 1930. С. 114.
- 147 *Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший.* Харків, 1929. С. 128.
- 148 *Там же.* С. 128. (Підрахунки автора. Огульна продукція молока та молочних продуктів складала в 1926/27 р. 283851 тис. пудів. Населення України на 1 січня 1927 р. складало 29 млн чол. Отже, пересічно, на одну людину на рік припадало по 160 кг молока та молочних продуктів; або по 0,438 кг щодень.)
- 149 *Там же.* С. 128.
- 150 *Там же.* С. 129. (Підрахунки автора. У цьому джерелі вказано, що огульна продукція яєць в 1927/28 р. складала 2200956000 штук, включаючи в це число і остачу від минулого року. Населення республіки в 1928 р. складало 29,7 млн чол. Отже, на одну людину доводилося по 74 яйця.)

До розділу VI

- ¹ *Збірник* статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. Харків, 1929. С. 123. (Підрахунки виконані в цінах 1913 р.)
- ² *Подвінський О.* Капітали в сільському господарстві України. Харків, 1929. С. 75.
- ³ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1925. № 74.
- ⁴ Там же.
- ⁵ Там же.
- ⁶ Там же.
- ⁷ *Шапошников Н. Ф.* Состояние крестьянского хозяйства в Волчанском уезде Харьковской губернии в 1923 г. // Укр. с.-х. газета. Харків, 1923. 5 травня.
- ⁸ *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174.
- ⁹ Там же.
- ¹⁰ Там же.
- ¹¹ Там же.
- ¹² Там же.
- ¹³ *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1927. № 108. С. IX.
- ¹⁴ Там же. С. XI.
- ¹⁵ *Коммунист* (Орган ЦК и Харьковского окружкома КП(б)У). Харьков, 1926. 18 февр.
- ¹⁶ Підраховано автором на основі: *Статистика України*. Серія 2. Сільськогосподарська статистика. Харків, 1930. № 174. С. 106.
- ¹⁷ Там же. С. 107.
- ¹⁸ *Шабатин И.* Сельская работа нужна на летний период // *Коммунист* (Орган ЦК и Харьковского окружкома КП(б)У). Харьков, 1926. II апр.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НЕП і селянське господарство	31
1.1. Селянське господарство напередодні переходу Радянської країни до непу	31
1.2. Перехід до непу	35
1.3. Селянське господарство і сільськогосподарська кооперація	39
1.4. Державне регулювання розвитку селянського господарства	50
1.5. Задушення непу	60
РОЗДІЛ 2. Селянське населення та його праця	77
2.1. Демографічна характеристика селянського насе- лення	77
2.2. Селянська родина	87
2.3. Трудовий баланс і річний цикл використання праці в селянському господарстві	92
РОЗДІЛ 3. Селянське землекористування	107
3.1. Розподіл земельного фонду	107
3.2. Земельна оренда	117
3.3. Земельна громада і форми селянського землеко- ристування	126
РОЗДІЛ 4. Робоча худоба, реманент і будівлі у селян- ському господарстві	165
4.1. Робоча худоба	165
4.2. Сільськогосподарський реманент	178
4.3. Будівлі	191
РОЗДІЛ 5. Землеробство і тваринництво у селянському господарстві	201
5.1. Системи землеробства і агрокультура селянсь- кого поля	201
5.2. Виробництво і реалізація продукції рільництва	217
5.3. Розвиток тваринництва	236
РОЗДІЛ 6. Бюджет селянського господарства	250
ВИСНОВКИ	268
ДОДАТОК	272
ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ	357

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

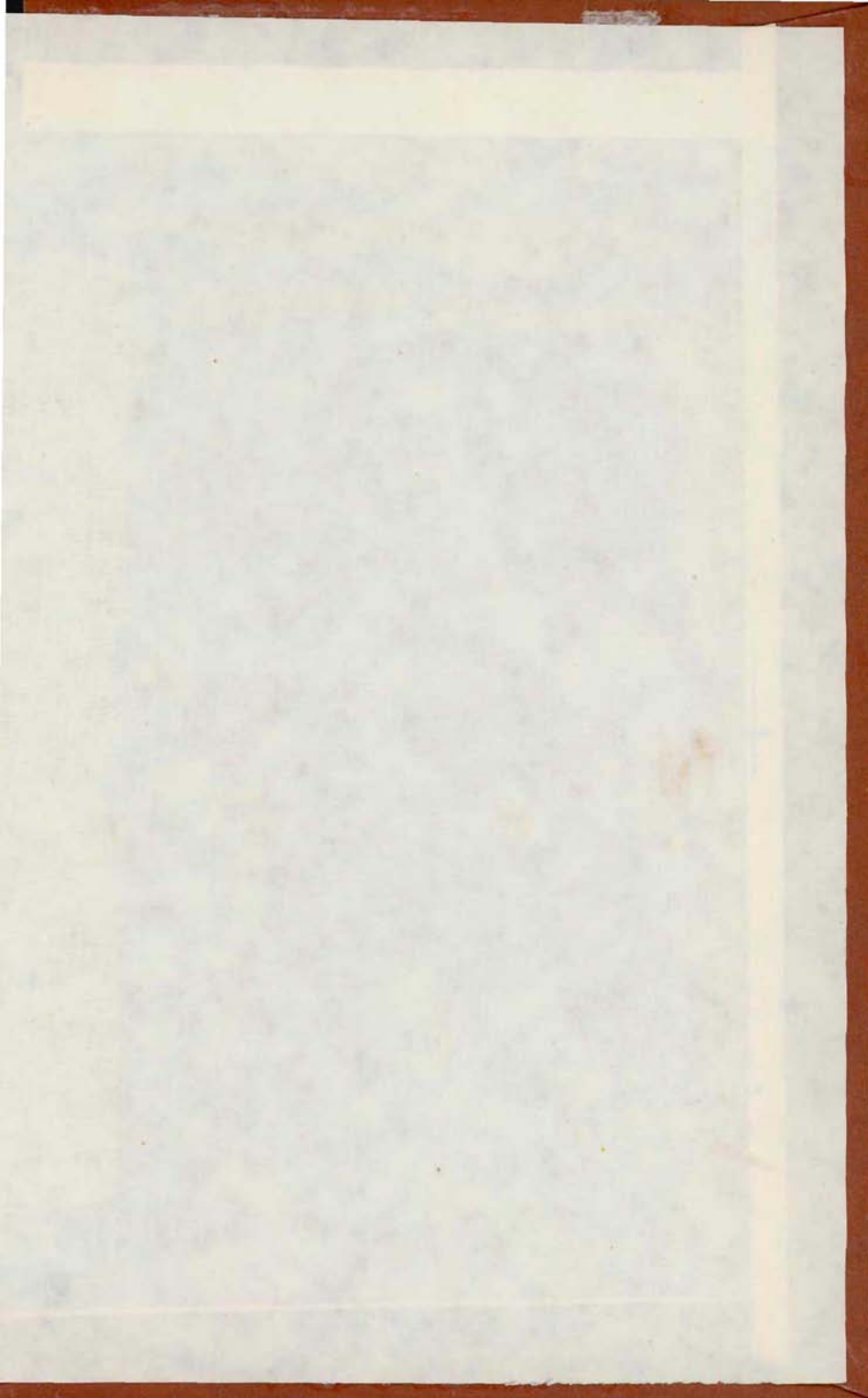
100

100

100

100

100

10-00

V.N. Karazin Kharkiv National University

02389300

1